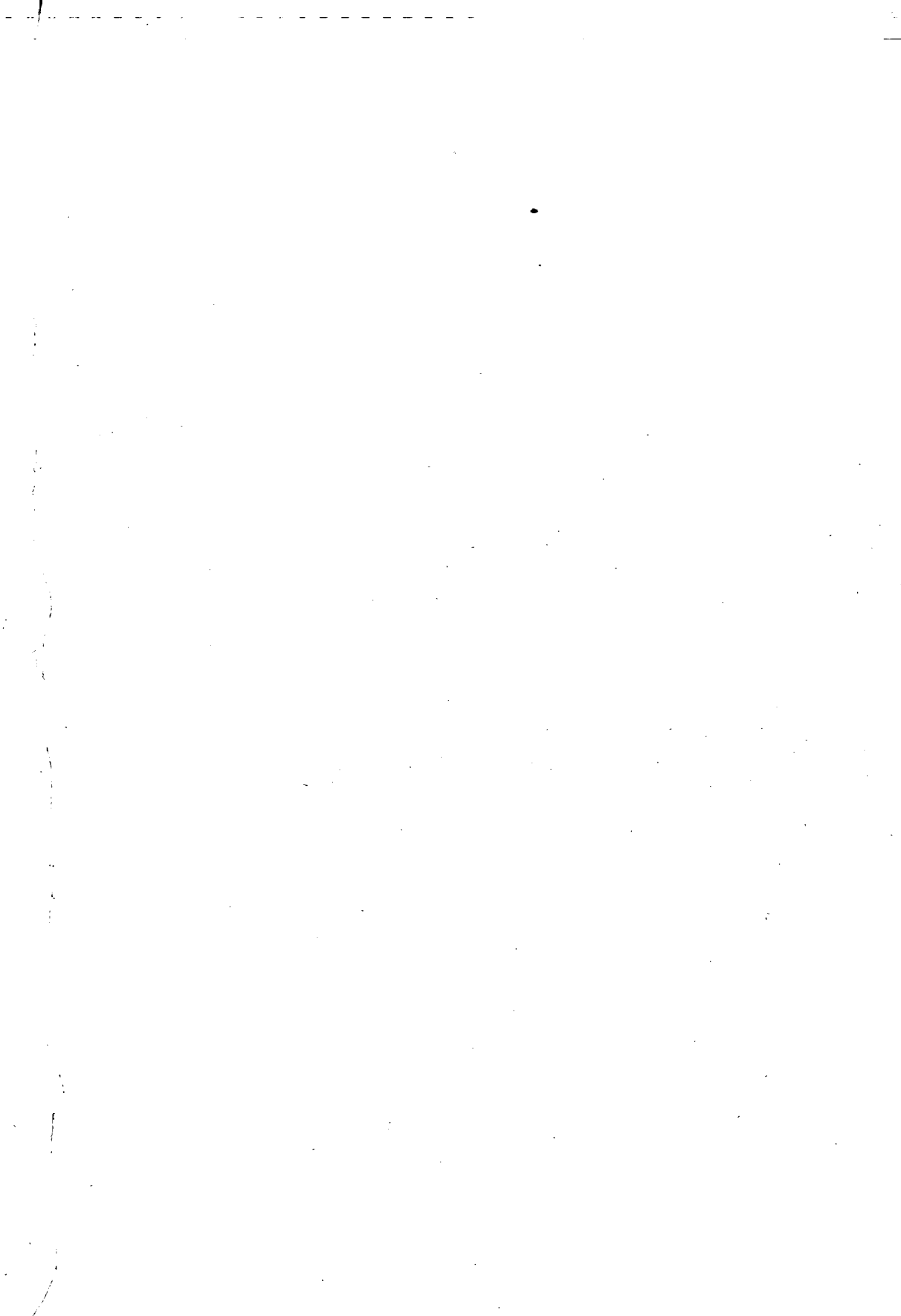

**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATILA JÓZSEF NOMINATAE**

ACTA HISTORICA

TOMUS CIV.

**HUNGARIA
SZEGED
1996**

**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE**

ACTA HISTORICA

TOMUS CIV.

**HUNGARIA
SZEGED
1996**

**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE
ACTA HISTORICA**

Szerkesztő bizottság:

**DR. GAÁL ENDRE, DR. J. NAGY LÁSZLÓ, DR. MAKK FERENC,
DR. SOÓS KATALIN, DR. TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ, DR. ZIMONYI ISTVÁN**

Redegit:

DR. KATALIN SOÓS

Szerkesztette:

DR. SOÓS KATALIN

Seriem publicationum edendam curat:

DR. ENDRE GAÁL

Műszaki szerkesztő:

DR. GAÁL ENDRE

**A kötet a MTA SZAB elnöksége,
Szeged Megyei Jogú Város polgármestere
támogatásával jelent meg.**

**HU ISSN 0324—6523 Acta Universitatis Szegediensis
de Attila József nominatae
HU ISSN 0324—6965 Acta Historica**

**Articles appearing in this journal are abstracted and indexed
in *Historical Abstracts* and *America: History and Life***

**AZ 1956-OS
MAGYAR FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC
40. ÉVFORDULÓJÁRA**

1956 ÉS AZ OSZTRÁK POLITIKAI PÁRTOK

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc az egész világon,¹ így a szomszédos Ausztriában is nagy visszhangot keltett. Korábbi tanulmányunkban² már felvázoltuk az osztrák szövetségi kormánynak a magyar 1956-tal kapcsolatos politikájának legfontosabb elemeit, most elsősorban azt vizsgáljuk, hogyan reagáltak e nagy forradalomra és szabadságharcra az osztrák politikai pártok és vezető politikusaik az osztrák Nemzeti Tanácsban (Nationalrat) — azaz az osztrák parlamentben —, amely a Szövetségi Tanáccsal (Bundesrat) együttműködve Ausztriában a szövetségi törvényhozást végzi. Vizsgálódásaink eredményeinek ismertetése előtt bemutatjuk az ezidőtájt Ausztriában működő parlamenti képviselőket nyert politikai pártokat, valamint Ausztria nemzetközi helyzetét, bel- és külpolitikáját.

Az 1920. évi osztrák szövetségi alkotmány első cikkelye kimondta: „Ausztria demokratikus köztársaság, benne minden jog a népből indul ki.”³ Az alkotmány feltételezte a pártok létezését, de közelebbről nem foglalkozott vele. A pártok jogi helyzetét, működési rendjét és anyagi alapját csak 1975-ben rendezte egy alkotmányjogi törvénytörvény.⁴

„A modern demokrácia képviselői demokrácia. A képviselő hordozóivá a politikai pártok váltak, amelyek így a politikai döntéshozatali folyamat központjába kerültek ... A törvényhozásban, a végrehajtó hatalom csúcán, a kormányzatban is a pártok játsszák a főszerepet, és a politikai rendszer meghatározó intézményévé váltak”⁵ — írja Kőrösi András. Majd másutt: „A politikai pártok lesznek azok az intézmények, amelyek a választók tömegei és a közhatalmi döntéseket hozó politikusok szűk csoportja között kapcsolat teremtenek. A pártok mobilizálják a szavazati joggal felruházott tömegeket: a parlamentarizmusból a pártok által lesz (tömeg) demokrácia. A képviselői demokrácia törvényhozó intézményét, a parlamentet is a pártok strukturálják, s a pártvezérek kezébe kerül a végrehajtó hatalom, a kormány irányítása is. A képviselői demokráciák legfontosabb intézményévé tehát a politikai pártok váltak.”⁶

¹ A kérdést behatóan tárgyalta „Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában” c. nemzetközi konferencia, Budapest 1996. szeptember 26—29.

² SOÓS KATALIN: 1956 és Ausztria, Acta Historica. Tomus XCVII. Szeged, 1993, 47—59.

³ A politikai rendszer Ausztriában. Ausztria Dokumentációk. A Szövetségi Sajtószolgálat Kiadása. Bécs, 1988. 8.

⁴ Uo. 17.

⁵ KÖRÖSI ANDRÁS: Pártok és pártrendszerek. Századvég Kiadó. Budapest, 1993. 19.

⁶ Uo. 9.

Ausztriában a tárgyalat időben négy politikai párt működött: „Die Sozialistische Partei Österreichs” (Osztrák Szocialista Párt, SPÖ); „Die Österreichische Volkspartei” (Osztrák Néppárt, ÖVP); „Die Freiheitliche Partei Österreichs” (Osztrák szabadságpárt, FPÖ); „Die Kommunistische Partei Österreichs” (Ausztria Kommunista Pártja, KPÖ). Az 50-es évek elején mind a négy párt parlamenti képvisellel bírt, de csak két párt, az SPÖ és az ÖVP játszott domináló szerepet.⁷

Az SPÖ, amely az ÖVP-vel közösen egyike volt a Második Köztársaság államalapító pártjának, a háború előtti időszak nagy baloldali tábora közvetlen folytatójának tekintette magát, és így az új párt több kontinuitást és tradíciót tudott felmutatni, mint a Második Köztársaság másik két tábora. De 1945 természetesen az SPÖ számára is lényeges fordulatot jelentett, amelyet azonban nem kísért azonnal új pártprogram kiadása. A politikai vonal legfontosabb változásait részben külső körülmények, részben az új pártcsúcs döntései határozták meg. A koalíciós kormányban való részvétel, Ausztria gazdasági újjáépítése, a harc a megszálló hatalmaktól való függetlenség eléréseért, az állami szuverenitás elnyerése, olyan követelményeket és feltételeket támasztottak, amelyeket a továbbra is érvényben lévő 1926-os linzi program nem tudott megfelelően lefedni. De az elmélet a megváltozott gyakorlatot csak bizonyos késlekedéssel követte.⁸

Dr. Adolf Schärff pártelnök az 1947 október 23–26-ig Bécsben ülésező pártgyűlésen terjesztette elő a szocialisták új Akcióprogramját („Aktionsprogramm der Sozialistischen Partei Österreichs”). Az egyhangúan elfogadott program alapelvei kinyilvánították: „A 'Sozialistische Partei Österreichs' a város és a falu dolgozó népének a pártja, Az emberi jogok őrzője, a kitagadottak és elnyomottak szószólója, a szocialista társadalmi rend harcosa akar lenni. A szocializmus a cél, a demokrácia az út...”⁹

A linzi programhoz képest talán az volt a legnagyobb különbség, hogy a „proletárdiktatúra” fogalmát annak defenzív formájában is törölték¹⁰, hitet tettek a többpárti demokrácia mellett, és ezzel határvonalat húztak a SPÖ és a kommunisták között. 1956-ban megkezdődött az új alapprogram kidolgozása, amelyet 1958 májusában fogadtak el.

Ellentétben a szociáldemokratákkal, akik mint politikai erő, 1945-ben ismertek voltak, az ÖVP-nek nem volt lehetősége, hogy visszanyúljon a háború előtti időszak alapprogramjához. De a pártvezetőség már 1945 júniusában kiadta az ÖVP 15 programadó irányelvét („Programmatische Leitsätze”), amelyben a párt céljait röviden és nyomatékosan összefoglalta. Ennek bevezetője kimondta: „Az 'Österreichische Volkspartei' átveszi az örökségét mindazon politikai csoportoknak, amelyek az osztrák hagyományok alapján álltak és Ausztria önállóságát védelmezték. Új párt, amely minden hazájához hű osztrákot, aki a demokrácia mellett hitet tesz, az egységes politikai tevékenység érdekében összefog...”¹¹

⁷ A politikai rendszer Ausztriában. i.m. 17.

⁸ ALBERT, KADAN, ANTON, PELINKA: Die Grundsatzprogramme der österreichischen Parteien. Dokumentation und Analyse. Verlag Niederösterreichisches Pressehaus. 1. Auflage 1979. 33.

⁹ WALTER, KLEINDEL: Österreich. Daten zur Geschichte und Kultur. Sonderausgabe. Wien, 1978. 386.

¹⁰ KADAN—PELINKA: i.m. 33.

¹¹ Uo. 35.

Midőn 1952 januárjában új Alapprogramot adtak ki, az ÖVP már hat éve a koalíciós kormány vezető pártja volt; de Ausztria politikai függetlenségét még nem nyerte el, a háborús károkat még nem állították helyre, úgy hogy a program végső kicsengése, hogy e célokat csak minden újjáépítésre kész erő együttműködésével érhetik el, legalábbis a lényeges pontokat tekintve, a politikában egy nagy többség véleményét tükrözte.

Az „Alles für Österreich” (Mindent Ausztriáért) program, mint a megelőző, négy fejezetre (állami politika, kultúrpolitika, gazdaságpolitika, szociálpolitika) tagolódott, és 28 pontban foglalta össze az ÖVP álláspontját, amelyek hoszú ideig vitás kérdéseket képeztek az ÖPV és koalíciós partnere, az SPÖ között. Az ÖVP programja bevezető részében (a „konzervatív” szó mellőzésével) a tradíciókhoz és a katolikus szociális tanításokhoz ragaszkodott. „Az 'Österreichische Volkspartei' minden hazafias osztrák egyesülése, akik az osztályszerű, centralista törekvésekkel ellentétben a párt keresztény-nyugati kultúrfelfogásán alapuló programadó irányelveit képviselik, és készek e felfogást a szabad és független Ausztriában a demokrácia útján megvalósítani.”¹²

Midőn a II. Világháború után az első osztrák kommunista párt napra összejött, az Ideiglenes Kormányban az ÖVP és az SPÖ mellett paritásos képvisellel bíró párt kezdeti nagy elvárásai már súlyos csorbát szenvedtek. Az 1945-ös első szabad választásokon elszenvedett kudarc — mindössze 4 parlamenti mandátum elérése — a párt 1946 áprilisában elfogadott programadó irányvonalát kevésbé érintette. A KPÖ alapvető céljait a reakciós és imperialista hatalmaktól, valamint a kapitalista konszernektől és monopóliumoktól való függetlenség elérésében, a szocialista társadalmi rend kivívásában határozta meg. A párt kimondta, hogy e célokat nem a polgári demokrácia, hanem a „népi demokrácia” útján kívánja elérni. A KPÖ minden lényeges kérdésben a Szovjetunió példáját követte; azt az elérendő szocializmus modelljének és a nemzetközi osztályharc vezető világpolitikai hatalmának tekintette.¹³

Az FPÖ 1955 októberében jött létre, és első szövetségi pártgyűlését 1956 kora tavaszán tartotta. Az osztrák politikai életben új szervezeti összefogást jelentett, miután elődje, a liberális—szabadelvű körökre támaszkodó, marxizmusellenes és az osztályharc minden formáját elvető „Verband der Unabhängigen” (Függetlenek Szövetsége) kezdeti figyelemreméltó választási sikerei után belső ellentétein zátonyra futott. Az új pártalakulás egy 14 pontból álló rövid programmal mutatkozott be, amely azután csekély változtatással 1957—58-ban a „Richtlinien freiheitlichen Politik in Österreich” (Szabadságpárti politika irányvonala Ausztriában) címmel hivatalos programmá bővült. A pártprogramot a „Függetlenek” irányvonala határozta meg. A német nép- és kultúrközösség melletti hitvallás — „Állami önállóságunk teljes megőrzése mellett hitet teszünk a német népiség mellett” — az FPÖ-t hosszú időre kormányképtelenné tette, és tartósan parlamenti ellenzéki szerepre ítélte.¹⁴

---

¹² Uo. 36.

¹³ Uo. 41—42.

¹⁴ Uo. 39.; A politikai rendszer Ausztriában i. m. 18—19.

Az Osztrák Köztársaság a pártok alkotása. A pártok kompromisszumán alapult 1920-ban a már említett szövetségi alkotmánytörvény elfogadása és 1945-ben a Függetlenségi Nyilatkozat kiadása. A pártok befolyása Ausztriában a szorosan vett politikán túlmenően a társadalom minden területére kiterjed, a gazdaságra, a kultúrára. A pártok mindenütt észlelhető jelenléte hatályon kívül helyezi a politika és a politikamentes területeknek a tradicionális gondolkodásra jellemző tipikus szétválasztását.¹⁵

Ami már most Ausztria nemzetközi helyzetét, bel- és külpolitikáját illeti a tárgyalat időszakban, a következőket kell kiemelnünk.

Ausztriának hosszadalmas tárgyalások után 1955. május 15-én sikerült megkötni az Osztrák Államszerződést, amely a négyhatalmi megszállás után visszaadta az országnak a teljes szuverenitást, s miután az utolsó megszálló szövetséges katona is elhagyta Ausztriát, 1955. október 26-án a parlament deklarálta Ausztria örökös semlegességét. „Függetlenségének tartós fenntartása és területének sérthetatlensége érdekében Ausztria önként elhatározza örökös semlegességét. Ausztria e cél biztosítása érdekében nem csatlakozik katonai szövetséghez, és nem engedi meg idegen országoknak, hogy területén támaszpontot létesítsenek.” 1955. december 15-én Ausztriát felvették az Egyesült Nemzetek Szervezetébe.¹⁶

1956. május 13-án választások zajlottak le a Nemzeti Tanácsba, amelynek során az ÖVP 82, az SPÖ 74, az FPÖ 6, a KPÖ 4 parlamenti mandátumot szerzett. Június 29-én Julius Raab másodszer is kormányt alakított. A szövetségi kancellár tiszttét Julius Raab (ÖVP), az alkancellár tiszttét Dr. Adolf Schärff (SPÖ) töltötte be. Hogy csak a legfontosabb minisztériumokat, illetve minisztereket említsük, a Raab-kormány külügyminisztere Dr. Leopold Figl (ÖVP), belügyminisztere Oscar Helmer (SPÖ), honvédelmi minisztere Ferdinand Graf (ÖVP) lettek.¹⁷

• • •

Az államszerződés megkötése után Ausztria külpolitikája a négy nagyhatalom felé a jó kapcsolatok fenntartására, keleti szomszédja, Magyarország felé a feszültségek csökkentésére irányult.

Midőn 1956. október 23-án Budapesten a Magyar Rádió Bródy Sándor utcai épületénél eldőrdültek a fegyverek, s nemsokára a hazai sztálinista diktatúra ellen tiltakozó nemzeti felkelésbe, forradalomba torkolló harci cselekmények elkezdődtek, és ennek híre Bécsbe is eljutott, az osztrák szövetségi kormány tagjai hangúlyozták, hogy Ausztria nemrég kivívott semleges státusa alapján katonai semlegességre van kötelezve, de egyszersmind kifejezésre juttatták szimpátiájukat a magyarországi felkeléssel.

Julius Raab osztrák szövetségi kancellár ezekben a napokban az NSZK-ban tartózkodott, egy háromnapos látogatást abszolvált, és csak október 25-én érkezett vissza Bécsbe. Október 24-én, bonni látogatását befejezve, az újságíróknak kijelentette, hogy a

---

¹⁵ ANTON, PELINKA: Struktur und Funktion der politischen Parteien. In: Das politische System Österreichs. Hrsg. HEINZ FISCHER. Dritte ergänzte Auflage. Europaverlag Wien—München—Zürich, 1974. 48—49.

¹⁶ A politikai rendszer Ausztriában i.m. 9.

¹⁷ KLEINDEL: i.m. 405.

magyarországi fejlődést nem lehet előre látni, „de a szabadság eszméje, úgy tűnik, lassan utat tör magának”.¹⁸

Oscar Helmer belügyminiszter október 26-i beszédében üdvözölte a „szabadságszerető Magyarországot”.¹⁹ Az osztrák szövetségi kormánynak az volt az álláspontja, hogy a magyarországi események nem vonhatják maguk után Ausztria szuverenitásának konkrét fenyegetését. Az osztrák kormány késlekedés nélkül intézkedett az osztrák–magyar határ védelméről. Október 24-én Graf honvédelmi miniszter a hadsereg egyes alakulatait harci készségbe helyezte, és Bécs, Felső-Ausztria, Stájerország körzeteiből gépesített, valamint páncélos egységeket rendelt Burgenlandba. A szövetségi hadsereg további egységeit az elkövetkező két napon helyezték készségbe, másoknak menetparancsa volt a határ irányába, ahol a legfontosabb határátkelő helyeket kontrollálták. Október 28-án cca. 3000 főnyi osztrák gépesített alakulat tartózkodott az osztrák–magyar határvidéken, noha a felkelés kezdete óta nem volt komoly határc incidens.²⁰

Hamarosan megszólaltak az osztrák politikai pártok is. Az ÖVP, SPÖ, FPÖ sajtóban is közzétett első hivatalos nyilatkozataikban üdvözölték a harcoló Magyarországot. Az SPÖ Elnökségének az „*Arbeiter Zeitung*” és a „*Die Presse*” október 28-i számában megjelent *Felhívás*-a így hangzott:

„A magyar nép, a magyar munkások a szabadságért harcolnak. E harcban hallatlan áldozatokat hoznak. Emberek ezrei esnek el, ezrek sebesülnek meg. A szabadságharc áldozatainak hatékony megsegítéséhez minden eszköz hiányzik. Ausztria Magyarország szabad szomszédja, amelynek népével évszázadokon át barátságosan egybekötődött, különleges helyzeténél fogva hivatva van arra, hogy a legnemesebb emberi kötelességét teljesítse, és az ezer sebből vérző magyar népnek első segélyt nyújtson. Ezért az SPÖ elhatározta, hogy életrehívja a 'Sozialistische Arbeiterhilfe'-t.” (Szocialista Munkássegélyt.)²¹

A semleges Ausztria első hivatalos politikai reakciója az 1956-os magyar forradalomra és szabadságharcra különleges figyelmet érdemel. Az osztrák kormány legfontosabb elvi álláspontjának a megfogalmazása és közzététele október 28-hoz fűződik. Ezen a napon Bécsben, a Ballhausplatzon az osztrák szövetségi kormány Julius Raab szövetségi kancellár elnöklete alatt rendkívüli Minisztertanácsülést tartott. Az ülés du. 13⁴⁵-kor kezdődött és 14⁵⁵-ig tartott. A Minisztertanácsban vita után — az ÖVP-t képviselő kancellár és a miniszterek között — konszenzus jött létre, amelynek eredményeként elhatározták, hogy az osztrák kormány *Felhívást* intéz a Szovjetunió kormányához, hogy vesse latba befolyását a harci cselekmények beszüntetése, a szabadság és az emberi jogok helyreállítása érdekében Magyarországon. Ugyanezen a napon Oscar Helmer belügyminiszter meghir-

---

¹⁸ REINER, EGGER: *Krisen an Österreichs Grenzen. Das Verhalten Österreichs während des ungarischen Aufstandes 1956 und der tschechoslowakischen Krise 1968. Ein Vergleich.* Verlag Herold. Wien—München 1981. 36.

¹⁹ Uo. 64.

²⁰ Uo. 65—66.

²¹ *Arbeiter Zeitung*, 28. 10. 1956.

dette a menedékjog biztosítását minden magyar menekülő számára, bármi legyen is a menekülésük indítéka.²²

A Szovjetunió kormányához intézett október 28-i „Appel” (Felhívás):

„Az osztrák szövetségi kormány fájdalmas részvétellel figyel a már öt napja tartó véres és veszteségeket követelő eseményeket a szomszédos Magyarországon. Kéri a Szovjetunió kormányát, működjön közre, hogy a katonai harci cselekményeket hagyják abba, és hogy szűnjön meg a vérontás.

Az osztrák Szövetségi kormány Ausztriának a semlegesség révén biztosított szabadságára és függetlenségére támaszkodva fellép a magyarországi viszonyok normalizálásáért azzal a céllal, hogy a szabadságnak az emberi jogok értelmében való visszaállításával az európai béke megerősödjék és biztosíttassék.”²³

Hangsúlyoznunk kell, hogy a nyugati demokráciák közül november 4-e előtt egyedül Ausztria kormánya intézett a magyar kérdésben felhívást a Szovjetunióhoz.

A rendkívüli Minisztertanács úgy döntött, hogy e határozatról értesíti az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország bécsi követeit, azzal a megjegyzéssel, hogy annak szövegét át fogja adni az ENSZ Biztonsági Tanácsának. E határozatot a bécsi magyar követnek a szövetségi külügyminiszter hozza tudomására, és egyben tájékoztatja azokról az intézkedésekről is, amelyeket Ausztria határainak biztosítása és semlegességének védelme érdekében foganatosított. E határozatot, a *Felhívást* rádióon, sajtón keresztül azonnal, hivatalosan az osztrák lakosság tudomására hozzák.²⁴

A rendkívüli Minisztertanács kommunikét adott ki, amelyben Julius Raab szövetségi kancellár a kormány nevében köszönetet mondott Ausztria lakosságának és a különböző karitatív szervezeteknek a Magyarországnak nyújtott eddigi segélyeikért. A kommuniké szerint a szövetségi kormány tudomásul vette a honvédelmi miniszter beszámolóját a menedékjog és a határok biztosítása érdekében hozott intézkedésekről.²⁵

Október 29-én Ausztria ENSZ küldötte New Yorkban átadta Dag Hammarskjöldnek, az ENSZ főtitkárának kormánya október 28-i, a Szovjetunió kormányához intézett *Felhívását*. Az osztrák ENSZ küldött hangsúlyozta, hogy Ausztria kész közvetítő szerepet vállalni a magyarországi helyzet normalizálásában.²⁶

Az osztrák politikai pártok parlamenti képviselői a Nemzeti Tanács 1956. október 30-i, 9. ülésén fejtették ki elsősorban és legpregnánsabban pártjaik állásfoglalását a Magyarországon megkezdődött forradalommal és szabadságharccal kapcsolatban. A Nemzeti Tanács napirendjén egyébként az 1957. évi költségvetés kormányjavaslatának a megvitatása szerepelt.

---

²² Österreichisches Staatsarchiv. Archiv der Republik. Bundesministerium für Unterricht (továbbiakban ÖstA AdR BMFU) karton 51. Beschlussprotokoll No. 12/A über die ausserordentliche Sitzung des Ministerrates am 28. 10. 1956.

²³ Uo.

²⁴ Uo.

²⁵ Uo.

²⁶ A forradalom hangja. Századvég füzetek 3. Magyarországi rádióadások 1956. október 23.—november 9. Budapest 1989. 195.

Egy előzetes megbeszélés során a parlamenti pártok nem kommunista frakciói megalapodtak abban, hogy a költségvetési vitát úgy folytatják le, amely méltó az Ausztria keleti határain kibontakozott „tragédia” nagyságához, és az egész világ előtt bebizonyítja, hogy Ausztria politikai pártjai nemcsak a demokrácia kivívására voltak képesek, hanem azt tartósan meg is tudják védelmezni.

Az ülés kezdetén *Dr. Felix Hurdes (ÖVP)*, a Nemzeti Tanács első elnöke, „a magyarországi eseményekkel” kapcsolatban beszédet intézett a Tisztelt Házhoz. *Dr. Hurdes* elnök azzal kezdte beszédét, hogy a Nemzeti Tanács legutolsó ülésén megemlékeztek 1955. október 26-ról, a teljes szabadság első napjáról, amikor az Államszerződés határozatai alapján már nem állt idegen katonaság osztrák földön, és amikor az osztrák Népképviselőt elfogadta Ausztria semlegességét.

Magyarországgal kapcsolatban kijelentette: „A megrázó események, amelyek a szomszédos Magyarországból ismertté váltak, megmutatják, mily nagy érték országunk szabadsága. Ezekben a napokban újból felismerjük, mennyire szükség van az emberhez méltó lét, az egyén és országa szabadsága alapjainak, a nép függetlenségének és önrendelkezésének a biztosítására... Mély megrendüléssel gondolunk az áldozatokra, amelyeket a véres események Magyarországon követeltek.” A továbbiakban köszönetet mondott az osztrák népnek, hogy spontán segélynyújtásaival enyhítette a sebesültek szenvedéseit Magyarországon. „Ezekben a napokban az osztrák népet az a nagy óhaj hatja át: érjen véget a szerencsétlen vérontás a mi szomszédos országunkban, és adassék meg a magyar népnek a boldog jövő” — fejezte be *Dr. Hurdes* a szónoklatát.²⁷

Dr. Hurdes beszéde után tíz perc szünetet rendelt el, majd a Nemzeti Tanács rátért az 1957-es költségvetési törvény első olvasatának vitájára.

Elsőnek *Johann Kopenig (KPÖ)* emelkedett szólásra, beszéde kezdetekor *Ernst Fischer (KPÖ)* és *Hornik (KPÖ)* kivételével a Nemzeti Tanács valamennyi tagja elhagyta az üléstermet.

Kopenig (KPÖ) költségvetési törvénytervezettel foglalkozó hozzászólását a magyarországi események taglalásával indította. Utalt arra, hogy miközben az osztrák népet a magyar néppel való szolidaritás hatja át, — nézete szerint — az osztrák sajtó hasábjait „polgárháborús propaganda” tölti meg. Magyarországon — fejtegette — széles népmozgalom bontakozott ki, amelynek során véres összetűzésekre került sor, s amelynek sajnálatosan sok áldozata van. A magyar ifjúság, a munkásság, a dolgozó tömegek tüntetéseiken ismételten kinyilvánították, hogy nem akarnak visszatérni a kapitalista kizsákmányoláshoz, hanem saját útjukon a szocializmus felé akarnak haladni. A magyar nép akarata éles ellentétben áll a kapitalizmus restaurációjára törő reakciós körök törekvéseivel, amely törekvések az osztrák sajtó egy részében, az osztrák rádióban is támogatásra és visszhangra találtak. „... e visszataszító propaganda mögött a fasiszta reakció és a nyílt polgárháborús uszítás torzképe rejtőzik” — állította *Kopenig*.

---

²⁷ Stenographisches Protokoll 9. Sitzung des Nationalrates der Republik Österreich, VIII. Gesetzgebungsperiode 30. Oktober 1956. 273.

A továbbiakban annak a véleménynek adott hangot, hogy: „Magyarországon most a múltban elkövetett hibákat korrigálják, de a szocializmus alapjai, amelyet a magyar munkások és dolgozók a megelőző években harcoltak ki, változatlanul megmaradnak. Erről kezeskedik az a tény is, hogy a Nagy-kormány, amint azt a miniszterelnök programjában is kifejtette, elsősorban a munkásokra és az egész dolgozó népre kíván támaszkodni.”²⁸

Beszéde után a pártok parlamenti képviselői visszatértek a Nemzeti Tanács ülésébe.

A megindult költségvetési vitában a következő szónok, *Franz Olah (SPÖ)* kijelentette: A népek hatalma abban nyilatkozik meg, hogy választott képviselői döntenek országuk bevételei és kiadásai felől. Erre gondolunk, miközben a szomszédos Magyarországon haldokló és sebesült emberek vérüket ontják a szabadságért. Az SPÖ-szónok a magyarországi megrendítő eseményekre való tekintettel pártja nevében ismételtlen feltétlen hitet tett a demokrácia mellett.

„Minden nép szabadságát akarjuk — folytatta —, mert nem sajnáljuk másoktól azt, amit magunknak kivívtunk. *De itt, Európa szívében hörög és vérzik egy régi kultúrnemzet, amellyel hosszú időn át közös államszövetségben egyesültünk..* A magyar népnek, a magyar munkásoknak mi, osztrák munkások és szakszervezeti tagok, azt üzenjük, segíteni fogunk szükségteken és mély fájdalmatok enyhítésében, mi, osztrákok mindent meg fogunk tenni, hogy a közeledő tél hetei és hónapjai számotokra, asszonyaitok és gyermekeitek számára ne a borzalom és az éhség ideje legyen. Együttesen a szabad világ munkásmozgalmával az osztrák munkások minden segítségüket felajánlják nektek, hogy teljes erőnkkel enyhíthessünk ínségeken.”²⁹ (A képviselő szavait a szocialisták lelkes tapsal fogadták.) Olah arra is utalt, hogy egy még nem teljesen kielégítően működő demokrácia is ezerszer jobb, mint egy — úgymond — „gyorsan dolgozó” diktatúra, mint a terror és az önkény rendszere.

Dr. Wilfried Gredler FPÖ-szónok beszédének magyar vonatkozású részében utalt arra, hogy családja rokoni kapcsolatban áll Kossuth Lajossal, és megállapította: „Néhány kilométerre tőlünk, Keleten, a katona mellett a diák, a munkás, a paraszt, szemtől szemben áll egy hatalmas technikai fölényvel, és félelem nélkül szabad államért és emberi méltóságért harcol.” Felhívta a pénzügyminiszter és az illetékes reszortfelelős figyelmét, hogy a magyarok hathatós megsegítése érdekében nyugodtan túlléphetik az idej és a jövő évi költségvetés kereteit. Beszéde további részében a magyarok harcát — miként az SPÖ is — „szabadságharcnak” minősítette, amelyben a szocialisták, katolikus-konzervatívok és szabadságpártiak közös frontban harcolnak. Abban a reményben, hogy az osztrák rádiót Magyarországon mégis itt-ott hallgatják, a magyaroknak az osztrákok, az európaiak, s az egész szabad világ nevében magyarul, a *Szózatot* idézve üzent: „*Isten, áldd meg a magyart jókedvvel, bőséggel, nyújts feléje védő kart, ha küzd ellenséggel.*”³⁰

---

²⁸ Uo. 274—275.

²⁹ Uo. 279.

³⁰ Uo. 283—284.

Prinke (ÖVP) képviselő a vitában főleg a SPÖ gazdaságpolitikáját ostromozta. Azzal vádolta a SPÖ-t, hogy a magyarországi „szocialista gazdasági diktatúra” szörnyű bukása után sem akarja felismerni, hogy a totális államosítás az emberek nyomorához és szükségyszerűen „politikai diktatúra” felállításhoz vezet. Hosszú beszéde közben az ülésteremben éles közbekiáltásokra került sor, a szocialista képviselők parlamenti ülés helyeik elhagyására készültek, *Böhm*, a Nemzeti Tanács soros második elnöke pedig az ülés félbeszakítását helyezte kilátásba, ha nem áll helyre a rend.³¹

Dr. Bruno Pittermann alkancellár (SPÖ) sajnálatát fejezte ki, hogy *Prinke*, Ausztria legnagyobb pártja, az ÖVP képviselőjeként szónoklatában nem tartotta magát a pártok előzetes megegyezéséhez — tehát az éles pártviták kerüléséhez —, de annak a véleményének adott kifejezést, hogy mindez az osztrák demokrácia történetében csak egyszeri kisiklás marad.³²

Néhány rövid hozzászólás után a Nemzeti Tanács egyhangúan elfogadta a kormánynak az 1957-es évre beterjesztett költségvetési javaslatát.

November 1-jén az ÖVP Elnöksége *Nyilatkozatot* adott ki a magyarországi eseményekkel kapcsolatban, amely a következőket tartalmazza:

„Az ÖVP üdvözli a szabad Magyarországot. A szomszédos magyar nép példátlan hősie harcában hitet tett a szabadság, a demokrácia és a keresztény Nyugat örök értékei mellett. Az ÖVP büszke a közös szabadságpárti célok e nagyszerű megvallására, boldogan fogadja a súlyos, véres küzdelem győztes kimenetelét, és elvbarátainak, valamint a szerveződben lévő keresztény demokrata testvérpártnak teljes sikert kíván az új államszervezet kiépítéséhez.”³³

Az 1956-os forradalom és szabadságharc, napokon, heteken át az osztrák közvélemény érdeklődésének középpontjában állt, és az osztrák nép túlnyomó többségét az a cél vezette, hogy segítsen a magyarokon, ahogy tud.

Az osztrák kormány a magyar ügy támogatására „6400” sz. alatt bankszámlát nyitott, és 20 millió Schilling befizetésével maga járt elől az adományozásban. További 20 millió Schillinget magánszemélyek fizettek be. Az osztrák főváros rövid idő alatt a jótékonyági akciók főhadiszállásává változott. Svájcból, a Vatikánból, Franciaországból, Hollandiából, Belgiumból, Norvégiából, Olaszországból, Angliából, Németországból és az Egyesült Államokból vérplazma, kötszer, gyógyszer és élelmiszer szállítmányok érkeztek, és vöröskeresztes zászlók alatt meg is indultak az első szállítmányok Budapestre.³⁴

Október 29-én a Szabad Kossuth Rádió külföldi hírei között jelentette: „Bécs: Működésbe lépett a Bécs—Budapest légi híd. Ma reggel egy svájci repülőgép 4000 kg vérkonzerv rakományval, a holland kormány adományával Bécs-Schwechatba érkezett, majd a délután folyamán továbbindult Budapest-Ferihegy felé. A küldeményt a Nemzetközi Vöröskeresztbizottság két képviselője kíséri. A kora délutáni órákban a Royal Air Force

³¹ Uo. 303.

³² Uo. 303—304.

³³ Die Presse, 1. 11. 1956.

³⁴ FRIEDRICH, KERN: Österreich: Offene Grenze der Menschlichkeit. Die Bewältigung des ungarischen Flüchtlingsproblems im Geiste Internationaler Solidarität. Wien. 1959. 8—11.

24 szállító repülőgépe érkezik Bécsbe a Magyar Vöröskeresztnek szánt 25 000 fontsterling értékű gyógyszer—élelmiszer rakománnyal...³⁵

Midőn a harcok ismét fellángoltak, a segélykonvojok visszatértek Bécsbe, és csak a Vöröskereszt, mint semleges szervezet maradt Magyarországon.

Az 1956. november 4-vel kezdődő szovjet intervenció a magyar felkelést, a magyar forradalmat és szabadságharcot nagy tűzerővel leverte, és Nagy Imre kormányát megdöntötte. A fegyveres harcok következtében 2700 magyar ember halt meg, közülük 1330 munkás, illetve fizikai dolgozó volt. A később megindult megtorlás során mintegy 22 000 embert ítéltek el, közülük 280—300 főt halálra, és körülbelül 13 000 ember került internálótáborba.³⁶

November 4-én délben 12⁰⁵-től 13⁰⁵-ig az osztrák szövetségi kormány Fiegl külügyminiszter elnöklete alatt a Ballhausplatzon rendkívüli Minisztertanácsülést tartott, amelyen a „legújabb magyarországi fejlemény” („die jüngste Entwicklung in Ungarn”) következtében létrejött helyzettel foglalkozott. A Minisztertanács az illetékes szövetségi miniszter beszámolója alapján megállapította, hogy megtették a szükséges intézkedéseket, hogy a magyar menekültek lehetőleg surlódásmentes befogadását biztosítsák, a határt átlépő katonai személyeket pedig lefegyverezzék és internálják. A Minisztertanács felkérte a közlekedési és újjáépítési minisztert, hogy a menekültek befogadására helyezze készenléte Traiskirchenben az egykori nevelőintézetet, a szövetségi pénzügyminisztert pedig, hogy a magyarországi viszonyok következtében Ausztriára háruló kötelezettségekhez a szükséges hitelt egyelőre 20 millió Schilling erejéig biztosítsa.³⁷

Miután az osztrák szövetségi kormány a magyar menekültek számára a menedékjogot még október 28-án biztosította, most az új helyzetben november 4-én Helmer belügyminiszter távirati úton azonnali segítséget kért az ENSZ Menekültügyi Bizottságtól is.³⁸

November 4. után Ausztria a magyar kérdésben tanúsított politikájának új szakasza kezdődött: a politikai pártoknak a kormányban ülő képviselői — alkancellár, miniszterek — között újból létrejött konszenzus alapján az osztrák szövetségi kormány fő figyelmét a magyar menekültek befogadására és a menekültügy megszervezésére fordította.

* * *

A Nemzeti Tanács 1956. december 6-i, 15. ülésén az 1957-es költségvetéshez kapcsolódva „speciális vitát” folytatott az osztrák külpolitika finanszírozásáról, illetőleg végülis magáról az egész osztrák külpolitikáról. A pártok képviselői nagy beszédeikben hosszasan

---

³⁵ A forradalom hangja, i.m. 190.

³⁶ Az 1956-os magyar forradalom. Reform—Felkelés—Szabadságharc—Megtorlás. Történelmi olvasókönyv. Második kiadás. Írták az 1956-os Magyar Forradalom Magyar történetének Dokumentációs Kutató Intézete szerzői munkaközösségének tagjai: BAK M. JÁNOS, KOZÁK GYULA, RAINER M. JÁNOS. Budapest 1991. 89. 130.

³⁷ ÖstA AdR BMFU karton 51. Beschlussprotokoll Nr. 13/A über die ausserordentliche Sitzung des Ministerrates am 4. 11. 1956.

³⁸ KERN i.m. 26.

taglalták a nemzetközi helyzetet; elemezték, értékelték az 1956-os magyar forradalmat és szabadságharcot, annak leverését, a szovjet intervenciót és általában a szovjet külpolitikát; a szuezi válságot; és mindezekkel összefüggésben a nyugati nagyhatalmak, az Egyesült Államok és az ENSZ szerepét. Méltatták a november 4-ig folytatott osztrák külpolitikát, és megkísérelték felvázolni feladatait a kialakult új nemzetközi feltételek között. A nagy vitából ezúttal is csak annak leglényegesebb magyar vonatkozásait emeljük ki.

A reggel 9 órakor kezdődő ülés első elnöke *Dr. Felix Hurdes (ÖVP)* volt; második elnöke *Böhm*, harmadik elnöke *Alfons Gorbach (ÖVP)*.

Stendenbach képviselő (*FPÖ*) beszédét — az egyik utolsó magyar rádióadást idézve — kezdte: „Magyarország ezeréves őrtornyain kialudtak az utolsó tüzek...” E kétségbeesett segélykiáltással ért véget egy hőiesen küzdő kis nép egyedülálló és világtörténelmi jelentőségű küzdelmének egyenlőre utolsó aktusa, amelynek hatását jelenleg még megközelítő pontossággal sem lehet felmérni — mondotta. Hosszú beszédében taglalta a moszkvai XX. pártkongresszust, Tito politikáját, a jugoszláv helyzetet, ahol nézete szerint belpolitikailag minden maradt a régiben, s nem történt más, mint hogy szakítottak a Kreml politikájával. Jugoszláviával ellentétben, ahol ezt a szakadást a vezetés hajtotta végre, a Kreml európai „gyarmatosított” népeinél a függetlenségi mozgalom a népektől indult ki. Hordozói a népek maradnak, míg el nem érik végső céljukat a terror ellenére, amely Magyarországon uralkodik.

Stendenbach ezután rátért a lengyel és a magyar felkelés közti különbségek elemzésére. Véleménye szerint a célokat és a formát tekintve kezdetben mindkettő hasonlóan indult, végül azonban korszakos különbséget mutat. A lengyel felkelés „nemzeti kommunizmusba torkollott”. A magyar események krónikáját követve rámutatott arra, hogy a tüntetők eleinte a rossz életkörülmények, a terror és a sztálinizmus ellen demonstráltak, majd a tüntetés a parlamenti sortűz után felkelésbe ment át. A felkelők ellen orosz harckocsikat vetettek be, amelyek benyomultak Maléter ezredes laktanyájába is, aki ezekután katonáival csatlakozott a felkeléshez, példáját követték más honvéd alakulatok is. „A magyar felkelés magyar forradalomná, magyar szabadságharcná vált.”³⁹

Stendenbach drámai erővel idézte fel a további magyarországi eseményeket: „A világ lélegzétvisszafojtva figyel. Egy hőies kis nép szembeszáll a világ legerősebb katonai hatalmával, eredményeket ér el, mert el van szánva, hogy inkább meghal, mintsem hogy továbbra is láncot hordjon. Már nem a 'bolsevik centralizmus vagy nemzeti—kommunista föderalizmusról' van szó, hanem Magyarország szabadságáról. Az események magukkal ragadják a Nagy-kormányt, ki az oroszokkal — felmondják a Varsói Szerződést — kiadják a semlegeségi nyilatkozatot, segítséget kérnek az ENSZ-től. Az egész világ Magyarország oldalán áll, beleértve az ázsiai semleges országokat is, a Kreml izolálva van.”⁴⁰

Stendenbach szerint a „katasztrófális fordulatot” a szuezi válság hozta: Izrael megtámadta Egyiptomot, Anglia, Franciaország ultimátumot intéztek Nasszerhez, Izrael

---

³⁹ Stenographisches Protokoll 15. Sitzung des Nationalrates der Republik Österreich. VIII. Gesetzgebungsperiode 6. Dezember 1956. 464—466.

⁴⁰ Uo. 464—466.

fegyveres akcióba kezdett Szuezt ellen. Változik az ENSZ kép: Oroszország Amerika oldalán elítélte az angol—francia vállalkozást. Ezzel az ENSZ szabad népeinek szövetsége megbomlott; Oroszország izoláltsága a magyar kérdésben feloldódott, és a magyar szabadságharc drámájának utolsó felvonását a maga módján zárta le: orosz páncélosok, ágyúk, golyószórók megkezdték megsemmisítő munkájukat.⁴¹

Stendenbach megállapította: „...az osztrák külpolitika a kritikus hetekben minden tekintetben a helyzet magaslatán állott. Ez nemcsak magyarországi követünk tevékenységére vonatkozik, aki példamutatón körültekintő tevékenységével az egész világ elismerését kivívta, hanem külpolitikánk vezetésére és magára a kormányra is. Különösen érvényes ez a *Felhívásunk*-ra, valamint szavazásunkra az ENSZ-ben. Az osztrák kormány az egész idő alatt szigorúan tartotta magát a semlegességhez. Nem hagyta magát sem provokálni, sem félrevezetni a rágalmakkal, hanem a hazug feltételezéseket energikusan és méltóságteljesen visszautasította. Ugyanakkor az osztrák néptől nem kívánt semleges magatartást. És a lakosság nemcsak spontán módon nyilvánította ki szimpátiáját a magyar szabadságharcosokkal, hanem amennyire csak tehette, példamutató áldozatkészséggel és meleg szívvel megkísérelte a szükség és fájdalom enyhítését is. Büszkék vagyunk az osztrák lakosság magatartására, és, úgy gondolom, a Tisztelt Ház nevében is beszélek, amikor ezért a mi legőszintébb köszönetünket fejezem ki.”⁴²

Miként *Stendenbach*, *Dr. Ernst Koref* képviselő (SPÖ) is rámutatott arra, hogy az Osztrák Köztársaság a feszült nemzetközi helyzetben és a magyar nép nagy tragédiájában mind politikai, mind morális szempontból kiállta a próbát, és a „*Volksstimme*” hazaáruló rágalmaival ellentétben katonai semlegességhez tartotta magát. Köszönetet mondott az osztrák nép áldozatos segélynyújtásáért, nemkülönben a kormány, s különösen a burgenlandi hatóságok, a szövetségi hadsereg, a Vörös Kereszt és minden segélyszervezet tevékenységéért, amelyet az egész civilizált világ is elismert.

„Csodálattal és mély tisztelettel hajolunk meg a magyar nép heroizmusa előtt. Amíg emberek élnek, és történelmet írnak, ez a szabadságért és emberi méltóságért folytatott harc felejthetetlen marad. Szilárd meggyőződésemm az is, hogy e harc egyelőre tragikus kimenetele ellenére nem volt hiábavaló. Még ütni fog a szabadság órája áldozatos szomszédnépünk számára. Bármilyen rettenetesen is hangzik: a magyar nép egy nagy része a világ előtt vérezett el, hogy vele az emberiségnek ez a tragikus tévútja véget érjen. Nekünk, osztrákoknak, az volt az osztályrészünk, hogy egy egész nép mártíriumának tanúi, s egyidejűleg a valódi emberiség szószólói legyünk.”⁴³

Dr. Koref utalt a SPÖ néhány nappal azelőtt tartott pártgyűlésére, amely kimondta, hogy minden erejével megvédi Ausztria semlegességét, de nem mond le arról a jogáról, hogy az embertelenség, a népek jogának megsértése ellen a politikai morál minden békés eszközével fellépjen. Ezért az SPÖ elveti a kommunista „terrormozgalommal” való bármilyen politikai vagy eszmei közösséget. A továbbiakban taglalta, hogy a szovjet

---

⁴¹ Uo. 467.

⁴² Uo.

⁴³ Uo. 469.

intervenció mély válságba, meghasonlásba juttatta a nyugat-európai kommunista pártokat, s ezzel együtt azokat a művészeket, írókat, tudósokat, akik e pártok tagjai voltak vagy azokkal szimpatizáltak.⁴⁴

A nemzetközi viszonyok elemzésére térve hangsúlyozta, hogy Moszkva „helytartóinak” nehéz a helyzete, hiszen a Szovjetunió presztízse az ázsiai és afrikai népek soraiban is megrendült. „Súlyos csorbát szenvedett a hit, hogy a Szovjetunió kész a békés koegzisztenciára. Minden szava, nyilatkozata az önrendelkezésről, a világbékéről, a lefegyverzésről és a népek együttműködéséről belefűlt és elnémult a magyar vérfürdőben.” Arra is utalt, hogy Anglia, Franciaország magatartása a szuezi válság idején a Nyugat egységét súlyosan meggyengítette, sőt, megbénította, és kiprovokálta a Szovjetunió Magyarországgal szembeni fellépését. Méltatta az osztrák kormánynak a Szovjetunióhoz intézett október 28-i *Felhívását*, és annak a reménynek adott hangot, hogy a Szovjetunió végülis meg fog hajolni az Egyesült Nemzetek Szervezete és az egész civilizált világ morális nyomása előtt, kivonja csapatait Magyarországról, leállítja az embertelen deportálásokat és lehetővé teszi semleges megfigyelők Magyarországra való beutazását. E tekintetben számtott Tito jugoszláv államelnök politikai segítségére.⁴⁵

Utalt Fiegl osztrák külügyminiszternek november 22-én az ENSZ-ben elmondott beszédére, amely felvázolta az osztrák külpolitika alapjait, és hitet tett Ausztria katonai semlegessége és a világbéke megőrzésének szükségessége mellett. *Koref* a Köztársaság érdekében fontos jövőbemutató megjegyzést tett: „olyan időket élünk, amikor minden külpolitikai lépésünket minden irányban jól meg kell fontolnunk. Másrészt ez az elővigyázatosság nem téveszthető össze a határozatlansággal, hogy ne lépünk fel majd mindazért, ami alapos megfontolásunk eredménye lenne.”⁴⁶

Ernst Fischer képviselő (KPÖ) a háború után kialakult nemzetközi rend, nemzetközi viszonyok legsúlyosabb következményének azt tartotta, hogy egyes országokban idegen csapatok állomásoznak, és katonai hatalmi blokkok jöttek létre. Annak a véleményének adott hangot, hogy katonai erőszakkal tartósan semmilyen problémát nem lehet megoldani, és éppen ezért Ausztriának minden leszerelési javaslatot támogatnia kell. „Ne legyen se Észak-Atlanti Szövetség, se Varsói Szerződés, se katonai támaszpontok idegen országokban, a Nyugati Hatalmak és a Szovjetunió vonják ki csapataikat minden országból, ahogyan az idegen csapatokat Ausztriából is kivonták” — fogalmazta meg a külpolitikai célokat.

A nemzetközi helyzetre vonatkozó további fejtegetésében kiemelte, hogy Magyarország közelebb áll Ausztriához, mint Egyiptom. A „magyar tragédiát” illetően annak a reménynek adott kifejezést, hogy: „Magyarország mindenek ellenére megtalálja a maga útját, és saját erejéből rálép a szocializmus felé vezető új útra. Kívánjuk, hogy amint lehetséges, a szovjet csapatokat vonják ki Magyarországról, s a független, egyenlő jogú Magyarországon jöjjön létre a szocialista demokrácia.”⁴⁷

---

⁴⁴ Uo. 469—470.

⁴⁵ Uo. 470—472.

⁴⁶ Uo. 471.

⁴⁷ Uo. 477. Ernst Fischert a KPÖ 1969-ben kizárta a soraiból.

Dr. Tončić — Sorinj képviselő (ÖVP) ismételten megfogalmazta nagyhatású beszédében az ENSZ-politika kritikáját a magyar forradalom és szabadságharc, valamint a szuezi válság idején: „Ez a szervezet — mondotta — maga akadályozta meg azt a megoldást, amely a jogi helyzet helyreállítását lehetővé tette volna. És bár Kádár 'okkupációs' kormánya, mint Magyarország nem egy korábbi kormánya, az Egyesült Nemzeteknél letétbe helyezett magyar békeszerződés durva megsértését képezi, és a magyarországi események az Emberi Jogok Általános Nyilatkozatának súlyos semmibevételét jelentik, a Szovjetunió-nak különösen Tito által támogatott második magyar inváziós beavatkozása pedig csúfosan megsértette az Egyesült Nemzetek Alapokmánya 2. cikkelye 7. bekezdését a be nem avatkozásról a magyar belügyekbe, valamint az Egyesült Nemzetek Alapokmányát és az egész szervezetet, meg kell állapítanunk, hogy maga az Egyesült Nemzetek Szervezete a szuezi ügyet más mértékkel mérte, mint Magyarország ügyét.”⁴⁸

Dr. Tončić beszéde végén — német nyelven — *Petőfi Sándor* „A nép nevében” című versét idézte „Kelet népei zsarnokainak”: „Jogot tehát, ember jogot a népnek! Mert jogtalanság a legrútabb bélyeg! Isten teremtményén, s ki rásüti: Isten kezét el nem kerülheti. / Még kér a nép, most adjatok neki; / Vagy nem tudjátok, mily szörnyű a nép, / Ha fölkel és nem kér, de vesz, ragad? ...” halljátok meg! — „Ismét pusztíthat e láng rajtatok”. (Hosszantartó tetszés az ÖPV képviselők padsoraiban.)⁴⁹

Karl Czernetz képviselő (SPÖ) hozzászólásában utalt arra, hogy a parlamenti vita valamennyi eddigi szónoka az osztrák külpolitika megvitatásakor az osztrák semlegességi nyilatkozatból és törvényből indult ki. Czernetz szükségesnek tartotta kihangsúlyozni: „Semlegességünk nem lehet izolálódás, semlegességünk nem lehet közömbösség, semlegességünk, ahogyan azt ma valamennyi szónok megállapította és ahogyan azt mi magától értetődőnek tartjuk, tisztán katonai természetű. Minden ideológiai semlegességet, minden politikai semlegességet elutasítunk.”⁵⁰

Strobl képviselő (ÖVP) a nemzetközi helyzettel, Ausztria külpolitikájával foglalkozó nagy parlamenti előadásában szintén hangsúlyozta, hogy Ausztria tartja magát semleges státusához, de nem mond le sem politikai, sem gazdasági téren a békés eszközök alkalmazásáról. Ezt — mondotta — azért kell hangsúlyozni, mert a „legújabb magyarországi fejleményekkel” kapcsolatban félreértések adódtak. „Ha az osztrák nép csodálta, csodálni fogja és emlékeztetésében megőrzi a magyar nemzet hősiességi szabadságvágyát, ez nem jelent eltérést a mi semlegességünktől. Semmiképpen sem térünk el semleges státusunktól, ha mélységesen sajnáljuk a szabadságszerető embereket, és hogy egy halálraszánt hősiességi szabadságvágyát egy erősebb idegen hatalom páncélosai eltipornak.”⁵¹

Strobl beszédének további részében az osztrák—magyar kapcsolatok november 4. után aktuális kérdéseivel is foglalkozott. A leghatározottabban visszautasította a Kádár-kormánynak (a későbbi „Fehér Könyv”-ben is megfogalmazott) vádjait, miszerint az

---

⁴⁸ Uo. 484.

⁴⁹ Uo. 487.

⁵⁰ Uo. 487.

⁵¹ Uo. 496.

osztrák kormány nyugati ügynökök révén kívülről támogatta volna a magyar szabadságharcot, durva hálátlanságnak minősítette azt a feltevést, hogy az osztrák kormány a magyar menekülteket „koncentrációs táborokba” zárja, továbbá, hogy az osztrák kormány akadályozza a magyar menekültek repatriálását. Az osztrák kormány — mondotta — nem alkalmaz semmiféle erőszakot, és az érintettek szabad elhatározására bízta, hogy a menekültjogot továbbra is igénybeveszik-e, vagy pedig az osztrák kormány segítségével visszatérnek hazájukba.⁵²

Végezetül annak a véleményének adott hangot, hogy Ausztriának gazdaságpolitikai okok miatt sürgetnie kell a jószomszédi kapcsolatokat Magyarországgal. Nem tagadta, hogy az nem csupán szimpátia, hanem gazdasági érdek. (*Dr. Koref [SPÖ]* közbekiáltotta: „Nem beszélhetünk szimpátiáról!”) *Strobl* úgy vélte, hogy ez a törekvés nem csökkenti, nem korlátozza a hős szabadságharcosok iránti szimpátiát, de megállapította, hogy Ausztria katonai semlegessége nem engedi meg, hogy beavatkozzék Magyarország belügyeibe.⁵³

Dr. Wilfried Gredler képviselő (*FPÖ*) úgy nyilatkozott, hogy a világ és Európa csak akkor jutnak megegyezésre, ha a Szovjetunió „biztonsági érdekeit” számításba veszik. Úgy vélte, sok mindent, ami a szomszédos országban történt, ez a biztonságsszükséglet, biztonságérzet magyaráz. Talán a „fejlődés” Magyarországon más fordulatot vett volna, ha a spontán népmozgalom ezt a körülményt figyelembe veszi. A szovjet rezsim totális jellege és biztonsági érdeke voltak az okai a szomszédos országban mindezen cselekményeknek, amelyeket az egész világ elítélt. *Gredler* azt is szóvá tette, hogy a magyar forradalom során olyan sajnálatos események is előfordultak, mint a lincselés, amelyeket a sajtó fotókkal illusztrálva publikált, és amelyek — nézete szerint — hozzájárultak ahhoz, hogy nagy szerencsétlenséget idéztek föl az emberiség számára.⁵⁴

Sturgh képviselő (*ÖVP*) idő hiányában rövidre fogott felszólalásának magyar vonatkozásában az ENSZ szerepével fogalkozott: „Ha egy szervezet, mint az Egyesült Nemzetek, amelyre minden szem bizonyos aggodalommal tekint, egy szervezet, amely ezekben a napokban és hetekben állja ki a legnagyobb próbatételt, mert ott döntenek, hogy a jog vagy a brutális erőszak győz-e, ha egy szervezet, amelyhez a kisebb és gyengébb államok éppen a jog alapján nagy reményeket fűztek, ha e szervezet csődöt mond, és zátonyra fut a remény, ha itt a jog fölött a brutális erőszak győz, nemcsak a remények futnak zátonyra, hanem egy ilyen intézmény, hogy úgy mondjam, maga teszi nyakára a kötelet.”⁵⁵

Dr. Gredler képviselő (*FPÖ*) már ismertett beszédében *Dr. Tončić* (*ÖVP*) hozzászólásához kapcsolódva kiemelte, hogy a parlamentnek még sohasem volt alkalma arra, hogy részletesen tárgyaljon az osztrák külpolitikáról. Úgy vélte, a külpolitika a parlament tudta nélkül zajlik, és meglepéssel nyugtázta, hogy ez egyszer a külpolitikáról szükségszerű-

---

⁵² Uo. 497.

⁵³ Uo. 497.

⁵⁴ Uo. 507.

⁵⁵ Uo. 505—506.

en hosszan és részletesen beszéltek, és nem véletlen, hogy a pártok szónokai — beleértve a KPÖ-t képviselő Ernst Fischert is — a külpolitika kérdésében egyetértésre jutottak.⁵⁶

Összegzésül megállapíthatjuk, hogy az osztrák politikai pártok — az ÖKP kivételével — első nyilatkozataikban és felhívásaikban egységesen üdvözölték a Magyarországon október 23-án megkezdődött nemzeti felkelést, majd annak győzelmét, csupán hangvételük mutatott bizonyos eltéréseket. Az ÖVP, FPÖ a hangsúlyt a keresztény nyugati értékek immár közös megvallására helyezte, míg az SPÖ mérsékeltebb tónust ütött meg: fájdalmas részvétellel figyelte az eseményeket, de azonnal felszólította az osztrák lakosságot a felkelők konkrét segélynyújtásban is megnyilvánuló karitatív támogatására.

Az osztrák politikai pártok parlamenti képviselői pártjaik álláspontját azonban a Nemzeti Tanácsban fejtették ki legfelelősségteljesebben és legrészletesebben. A Nemzeti Tanács október 30-i ülésén elhangzott előadásaikban és hozzászólásaikban a pártok képviselői már taglalták a magyar 1956 jellegét is. *A kormánykoalíció pártjai — ÖVP, SPÖ, valamint az ellenzék részéről az FPÖ — a magyarországi eseményeket, a magyarországi harcokat egységesen „szabadságharc”-ként értékelték, amely az ország függetlenségéért, szuverenitásáért, valamint általában az emberi jogok érvényrejuttatásáért folyik. E pártok képviselői a „szabadságharc” további sorsát illetően ekkor már bizonyos aggodalommal, de bizakodva tekintettek a jövőbe. Ausztriában majd egyedül a KPÖ minősíti 1956-ot „ellenforradalomnak”, amelyet Kopenig (KPÖ) szerint osztrák részről, úgymond, „a fasiszta reakció és a nyílt polgárháborús uszítás” támogatót.*

A Nemzeti Tanács december 6-i ülésének vitáját már beárnyékolta a magyar forradalom és szabadságharc szovjet részről történt brutális leverése. A pártok képviselőinek szónoklataiból, hozzászólásából kitűnt, hogy meglehetősen pontos információkkal rendelkeznek a forradalom és szabadságharc és leverése eseményeit illetően. *1956-ot az FPÖ részéről Stendenbach képviselő már „forradalom”-ként értékelte. Az eseményeket taglaló képviselők előadásaiiban pozitív kicsengéssel elhangzott a két legfontosabb magyar politikus, Nagy Imre és Maléter Pál neve is.*

A pártok képviselői a magyar forradalom és szabadságharc leverését, a szovjet beavatkozást szinte kizárólag a szuezi válsággal hozták összefüggésbe. Miközben rendkívül élesen bírálták az ENSZ-nek a magyar forradalom és szabadságharc, valamint a szuezi válság idején betöltött szerepét; implicite meg is fogalmazták, hogy az ENSZ tehetetlenségének tulajdonítják a magyar forradalom és szabadságharc elleni szovjet intervenciót. Az Egyesült Államok szerepéről viszonylag keveset szóltak.

Az osztrák politikai pártoknak nem volt, nem lehetett tudomása a hatalmaknak az ENSZ-ben a színtalpak mögött folytatott titkos tárgyalásairól, hogy a nyugati államok passzivitását a magyar kérdésben nem elsősorban Suez okozta, hanem Európa érdekszférákra való felosztása Jaltában az Egyesült Államok és a Szovjetunió között, amelyet Amerika 1956-ban is akceptált.⁵⁷

---

⁵⁶ Uo. 501.

⁵⁷ BÉKÉS CSABA: Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában. 1956-os Intézet, Budapest, 1996. 53–68.

1956-ban kitűnt, hogy John Foster Dulles külügyminiszter 1953-ban elhangzott hangzatos beszédével ellentétben a „kommunista rabszolgaságban sínylődők” nem számíthatnak Amerika támogatására. Az Egyesült Államok az eszkalálódó szuezi konfliktus és az amerikai választási hadjárat tetőfokán Magyarországot illetően óvatos és tartózkodó volt. Október 25-én Eisenhower elnök nyilatkozatot adott ki, amelyben Amerika sajnálkozását fejezte ki a szovjet fegyveres erők intervenciója miatt, de nem követelte a harci cselekmények leállítását, a szovjet csapatok kivonását, és Amerika részéről semmilyen lépést nem helyezett kilátásba. „Amerika szíve a magyar népért dobog”, ezzel a morális támogatással tette világossá Eisenhower, hogy az amerikai politika milyen határok között mozog a magyar forradalmat illetően.⁵⁸

Dulles október 27-i Nyilatkozata mintegy nyomatékostotta az amerikai eljárást, nevezetesen, hogy az Egyesült Államok hallgatólagosan respektálja Kelet-Európában a szovjet befolyási szférát, kerül minden akciót, amely a Szovjetunió biztonságérzetét veszélyeztetné; a magyar kérdés tárgyalását az ENSZ elé utalja, mivel e grémium előtt a Szovjetunió csak morális elítélése lehetséges, és ezáltal az erőegyensúly és a status quo megváltoztatása Kelet-Európában ki van zárva.⁵⁹

A Nemzeti Tanács parlamenti vitái bepillantást engednek az osztrák politikai pártok hivatalos állásfoglalásaiba. Nem vitás azonban, hogy a pártok politikája — az ÖVP, SPÖ esetében — mindenekelőtt az osztrák szövetségi kormány gyakorlati politikájában öltött testet; tehát a Szovjetunióhoz intézett október 28-i „*Felhívás*”-ban, november 4. után pedig a több mint 180 000 határt átlépő magyar menekült⁶⁰ fogadásában, tehát a *magyar menekültügy megszervezésében*.

A tanulmány OTKA (T 018 190) támogatással készült.

---

⁵⁸ Idézi EGER i.m. 31.

⁵⁹ Idézi EGER i.m. 32—33.

⁶⁰ KERN i.m. 30.

1956 UND DIE POLITISCHEN PARTEIEN ÖSTERREICHS

Mit Ausnahme der KPÖ haben die politischen Parteien Österreichs den Ausbruch des ungarischen nationalen Aufstandes und später dessen Sieg in ihren Dekreten und Aufrufen einheitlich begrüßt, lediglich in ihrer Tonart gab es gewisse Divergenzen. Die ÖVP und die FPÖ hatten den Akzent auf das nunmehr gemeinsame Bekenntnis zu den christlichen Werten des Westens gelegt, die SPÖ hatte dagegen einen mässigeren Ton angeschlagen: sie folgte den Ereignissen mit schmerz erfülltem Mitleid, zugleich forderte sie aber die Bevölkerung Österreichs zur karitativen Unterstützung der Afständischen auf, die sich auch in konkreter Hilfeleistung zu manifestieren hatte.

Am verantwortungsvollsten und am ausführlichsten haben die Parlamentsabgeordneten der politischen Parteien Österreichs im Nationalrat den Standpunkt ihrer Parteien dargelegt. In der Sitzung des Nationalrates am 30. Oktober haben die Abgeordneten der Parteien in ihren Reden und Diskussionsbeiträgen auch schon den Charakter von 1956 in Ungarn dargelegt. Die Ereignisse, die Kämpfe in Ungarn wurden von den Parteien der Regierungskoalition — von der ÖVP und der SPÖ — sowie auch von der Opposition einhellig als „Freiheitskampf“ beurteilt, der für die Unabhängigkeit, für die Souveränität ferner im allgemeinen für die Durchsetzung der Menschenrechte geführt wurde. Bezüglich des weiteren Schicksals des Freiheitskampfes hatten die Vertreter dieser Parteien damals zwar noch etwas beunruhigt, aber auch zuversichtlich entgegenschaut. Später wird 1956 in Österreich allein vor der KPÖ als „Konterrevolution“ bezeichnet, die von Seiten Österreichs nach der Ansicht des Abgeordneten Kopenig (KPÖ) „durch die faschistische Reaktion und durch die offene Bürgerkriegshetze“ unterstützt wurde.

Die Diskussion in der Sitzung des Nationalrates am 6. Dezember wurde schon von der brutalen Niedertretung der ungarischen Revolution und des Freiheitskampfes durch die Sowjets überschattet. Es ging aus den Reden und aus den Diskussionsbeiträgen der Abgeordneten der Parteien hervor, da man über recht genaue Informationen über die Ereignisse der Niederwerfung der Revolution und des Freiheitskampfes verfügte. Der Abgeordnete der FPÖ Stendenbach hat 1956 bereits als „Revolution“ beurteilt. In der Vorträgen der die Ereignisse behandelnden Abgeordneten wurden die Namen der beiden wichtigsten Politiker Nagy Imre und Pál Maléter mit positivem Unterton genannt.

Die Niederwerfung der ungarischen Revolution und des Freiheitskampfes und den Eingriff der Sowjets brachten die Vertreter der Parteien fast ausnahmslos mit der Suezkrise in Verbindung. Sie hatten die während der ungarischen Revolution und des Freiheitskampfes und der Sueskrise gespielte Rolle der UNO einer äußerst scharfen Kritik unterzogen, zugleich hatten sie aber implizite auch der Ansicht Ausdruck gegeben, da sie der Unbeholfenheit der UNO die sowjetische Intervention gegen die ungarische Revolution und den Freiheitskampf zuschreiben. Über die Rolle der Vereinigten Staaten wurde relativ wenig gesprochen.

Die politischen Parteien Österreichs wussten nichts über die hinter den Kulissen geheim geführten Verhandlungen der UNO, sie konnten nichts darüber wissen, dass die Passivität der westlichen Staaten in der ungarischen Frage nicht primär durch Suez bedingt war, sondern vielmehrdurch die von den Vereinigten Staaten und der Sowjetunion in Jalta vorgenommene Aufteilung von Europa in Einflusphären, die von Amerika selbst noch 1956 akzeptiert worden war.

Die Diskussionen des Nationalrates im Parlament gewährten Einblick in die offizielle Stellungnahme der politischen Parteien Österreichs. Es ist jedoch unbestreitbar, dass sich die Politik der Parteien — im Falle der ÖVP, der SPÖ — vor allem in der praktischen Politik der österreichischen Bundesregierung manifestierte; so im „Appell“ an die Sowjetunion am 28. Oktober und nach dem 4. November im Empfang der die Staatsgrenze überschreitenden mehr als 180.000 ungarischen Flüchtlinge, also in der *Organisierung des ungarischen Flüchtlingswesens*.

**TANULMÁNYOK
MAGYARORSZÁG LEGÚJABBKORI
TÖRTÉNETÉBŐL**

AZ AGRÁRSZOCIALISTA TÖREKVÉSEK TÁRSADALMI INDÍTÉKAI SZENTESEN

1. TÖRTÉNETI ÉS SZERVEZETI ELŐZMÉNYEK

A „szocializmus” szót, törekvéseik megnevezésére az Alföldön először a mezőgazdasági munkások használták mozgalomszerűen. Nem véletlen, hogy ezen a területen a „munkáskérdés” lényegében a földműves dolgozók, sőt, a törpebirtokosok helyzetére vonatkozott. Mezei munkásnépről van tehát szó, melynek helyzete a századfordulón a földnélküliség, a romló bérszerződési feltételek, a kevesbedő, csak rövid időszakra korlátozódó munkaalkalmak miatt folyamatosan romlott.

A hatóság, az uralkodó liberális felfogásnak megfelelően, nem avatkozott be a kérdés gyakorlati megoldása végett. E helyett rendészeti kérdésnek tekintette az egész mozgólódást, a kiváltó társadalmi—gazdasági okokat nem akarta tudomásul venni.

Ezen a talajon bontakoztak ki azok a széles skálán mozgó tiltakozások (arató sztrájk, zendülés, egyleti szervezkedés, szövetségi mozgalom), melyek gyűjtőfogalma az agrárszocializmus. Felfogásunkban tehát ez a jelenség egy összetett, politikai, gazdasági, kulturális és társadalmi indítékokból egyaránt táplálkozó munkásküzdelem volt, az emberhez méltó élet kivívása érdekében.

Kezdetben a kubikosok voltak a hangadók, akik a munkáviszonyok javítását szövetkezet alapításától várták, arra gondolva, hogy maga a szövetkezet lép a vállalkozó helyére, és így kiküszöbölve a közvetítő személyét, saját jogon vállalja a munkát, és fölözi le a hasznot.¹ Ennek az elképzelésnek az a gyengéje, hogy nem számolt a működő intézmény (szövetkezet) dologi és személyi kiadásával, ami szükségképpen csökkentette volna a szétosztható nyereség nagyságát.

Másik érvényesülési út a köralapítás, egyleti szervezkedés volt. Ezt a lehetőséget kihasználták az alföldi szegényparasztok és földmunkások is, akik Szentesen először „munkássegélyegylet” létrehozásával próbálkoztak.²

Szentesen, de Hódmezővásárhelyen is ott találjuk szinte valamennyi paraszti olvasókör alapítása mögött a 48-as beállítottságot, a Kossuth-kultusz egyesítő és igazoló hatását.³

---

¹ Főhívás Magyarország földmunkásaihoz a Délmagyarországi Munkásszövetkezetbe leendő belépésre = Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből 1868—1917. Szerkesztette, a bevezetést és a dokumentumok jegyzetét írta GAÁL ENDRE. Továbbiakban: VDCSMT Szeged, 1980. 110. p.

² Uo. 117. p.

³ BEZDÁN SÁNDOR: A Szentesi 48-as Népkör indulása (1870—1874) = Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, Szeged, 1974.

Nem véletlen, hogy a függetlenségi — akkor ellenzékieknek számító — eszme és a különböző paraszti társulások utat találtak egymáshoz. De létesült kapcsolat a függetlenségi demokratikus szárnya és a földmunkások néhány — főleg szociáldemokrata befolyás alatt levő — szervezete között.

Szentes esetében különösen fontos a kapcsolódási pontok tisztázása, mert a két jelentős munkásegylet (a Népkör és a Földmunkások Egylete) más-más politikai irányzathoz csatlakozott. Az okok, a háttér Szentes társadalmi, gazdasági helyzetében rejlenek.

Szentes századfordulós társadalmi állapotának megkülönböztető jegye, hogy 31 ezer fős lakosságának kb. 68 %-a élt mezőgazdaságból.⁴ Témánk szempontjából kiemelkedően fontos, hogy a lakosság mezőgazdaságból élő csoportjának milyen a belső szerkezete. Ha a polgári termelő közösség önállóan gazdálkodó és függő helyzetű elemei között húzom meg a határvonalat, akkor a 7000 fős őstermelői kereső réteg közel fele papíron önálló birtokos vagy bérlő, míg a földből élők nagyobbik fele birtoktalan cseléd és mezőgazdasági munkás.⁵

Ha azonban Kiss Lajos felosztása felől közelítünk a problémához, akkor Szentesen lényegesen többen voltak azok, „akik más talajból éltek”, (gyakorlatilag valamennyi párhordas független gazdát is ide kell sorolnunk, mint pótlólagos jövedelemre utaltakat). Azaz a társadalom hivatalos tagoltsága ellentmondott az emberek tényleges szociális helyzetének.

Voltak példák arra, hogy néhány földmunkás disznóhízlalásból vagy egyebekből összekuporgatott pénzért kiarendált 5—10 hold közötti földdarabot, de ez sosem vált az alsóbb néposztályok jellemző gazdálkodási formájává.

Ez a gazdasági szerkezet 1895-ben a lakosság földdel nem rendelkező rétegének alig biztosította a megélhetést. A helyzet gyökerei az 1836-os megváltásig nyúlnak vissza. Szentes mezőváros ekkor megegyezett a Károlyi grófokkal, hogy évi kötelezettségeiket örök időkre megváltják, s a gróf egyszer s mindenkorra feloldotta Szentest a feudális járadék szolgáltatása alól. Természetesen ez „csak” a birtok tulajdonjogi státuszának megváltoztatását jelentette, de szabaddá a lakosok nem váltak. Törvény előtti egyenlőségük 1848-ban következett be a földesúri joghatóság megszűntével.

Sajnos, a polgári szabadság nem jelentette automatikusan a föld nélkül polgárjogi állapotba jutott mezei munkásság integrációját az új tőkés gazdasági környezetbe. A legnagyobb problémát a folyamatos és bővülő munkaalkalmak hiánya jelentette. Voltak azonban pozitív elemei is az átalakuló mezőgazdasági termelésnek: a cselédbérekben kezdett előtérbe kerülni a készpénzfizetés, s mivel a természeti juttatásokat immár nem búza meg árpavetésben kapta meg az elszegődött munkás, mint 48 előtt, hanem fix mennyiségű készterményben, bérének ez a része nem állt semmiféle összefüggésben a jó vagy rossz terméssel. Tehát megszűnt a gazda és cseléd közötti patriarchális jellegű úrbéres érdekközösség.

---

⁴ Magyar Statisztikai Közlemények (MSK) Bp. 1904. II kötet. 2. rész. 370. p.

⁵ NEMES IRÉN: A szocialista munkásmozgalom kibontakozása Szentesen az 1890-es években. Egyetemi szakdolgozat. Témavezető: Dr. Gadl Endre, Szeged, 1986.

A rendezett tanácsú városi jogállás (1848, majd 1868-ban) hozzájárult a tőkés fejlődés kibontakozásához, de megmaradt a tanyás mezővárosi jelleg a mezőgazdasági termelésben. 70 000 holdnyi határa 27 658 fő (1869) megélhetését kellett, hogy biztosítsa. Ebből kb. 20 000 volt ún. kiosztott városi föld, melyből az egykori zsellérek azonban nem részesültek.

2. A SZERVEZKEDÉS TÁRSADALMI ÉS POLITIKAI KERETEI

A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy milyen módon nyilvánult meg az agrárszocialista szervezkedés Szentesen. Meggyeszerzte általános jelenség, hogy kezdetben a spontán javítási törekvések domináltak. Ilyennek tekinthetjük az 1890—91-es ösztönös aratósztrájkokat, de az ekkor Békés megyében kibontakozott „veszélyes mezei mozgalomnak” Szentesen még nyoma sem volt.⁶ A sarkadi polgármester úgy vélekedett, hogy a kőművesek létrehozta általános Munkás Betegsegélyző Pénztár, a szocializmus valódi szimptomáihoz képest ártatlan jelenség, a Békés és Csanád megyében észlelt agitatív szocializmus csongrádi beszivárgása egyelőre nem számottevő.⁷

1894-ben azonban Szentesen is hozzákezdtek az első munkásegyletek megszervezéséhez, ami nagy értetlenséget váltott ki a város vezetőiből. Nem értették ugyanis, hogy amikor Szentes népességnövekedése 1850—1890 között mindössze 16 %-os volt, szemben az 51 %-os országos átlaggal, tehát amikor a földnélküliségre adott társadalmi reakció a békés elvándorlás volt, akkor most hirtelen hogyan kaphatott lábra a „szocialisztikus eszme”?⁸ Tudjuk, Szentes földállománya és demográfiai adottsága közötti diszparitás nem újkeletű, az 1836-os megváltásig nyúlnak vissza, s a fentebb már leírt társadalmi folyamatok jelentős népességtöbblet nélkül is feszültséget teremtettek, azok fogyó lakossági létszám mellett is a relatív túlnépesedés állapotát idézhették elő.

Mit minősített egyáltalán a hatalom veszélyes munkás szervezkedésnek? Arady Kálmán szentesi rendőrfőkapitány szociális irányú munkásmozgalom megmutatkozását látta abban, hogy hirdető nyomtatványokat kezdtek terjesztetni, aláírási íveket köröztetni, főként kubikos földmunkások.⁹ A kubikosok szervezkedési aktivitását — sajátos társadalmi helyzetükön kívül — az is motiválhatta, hogy vándor életmódjuknál fogva egyszerűen intellektuális fölénnyel rendelkeztek helyben élő társaikkal szemben. Ők voltak azok, akik a szocialista eszmékről először hallhattak, 1894-ben — amikor ez napi témája fő- és alispáni jelentéseknek — a munkások gyülekezési és tanácskozási jogra vonatkozó igényét tartották kiszámíthatatlan kezdeményezésnek. Az első munkásgyűlés tervezett programja (a választó jog kiterjesztése, a munkahely szociális helyzete, munkás önképzőkör alakítása) szinte

⁶ Csongrád megyei Levéltár (CsmL) Szentesi Fiók levéltára. (SzF) Polgármester Elnöki Iratok 2456/1891.

⁷ CsmL—SzF Főispáni Általános Iratok 197/1891.

⁸ BORBÁS LAJOS: Képek a szentesi munkásmozgalomból a századfordulótól a felszabadulásig. = Csongrád megyei Könyvtári Füzetek 8. Szeged, 1977. 28. p.

⁹ Szentesi Lap 1894. február 22.

minden ponton találkozott a város 48-as szellemű ellenzékének elképzelésével.¹⁰ Ennek ellenére úgy a kormányzó, mint az ellenzéki erők felszínesen ítélték meg első megközelítésben a szervezkedés okait. A belügyminiszter és a főispán igyekezett a témáról terjedősen tudósító lapoknak, a bujtogatók céljával Szentesre érkezett „idegen apostolok” agitációjának tulajdonítani a felelősséget.¹¹ Míg a függetlenségi pártiak a szociális bajok, s így a szocialisztikus eszmék terjedése végső okának a hatósági erőszakot, sőt, az agrárszocializmussal az ellenzék kárára űzött politikai sakkjátszmat jelölték meg.¹² Annyi mindenesetre bizonyítható, hogy a parasztszocializmus elterjedése és az erősen ellenzéki és paraszti jellegű 1870-ben alapított 48-as Népkör működése között korreláció állt fenn. Ugyanis a szervezés alatt álló Kubikos Szövetkezet s az iparos érdekek alapján létrejött Munkás Segély Egylet nem vállalhatta fel a szegényparaszti követeléseket. Ugyanakkor a 48-as ellenzékiségtől nem állt távol az agrárszocializmus programjukhoz igazodó politikai követeléseinek fölkarolása. A hatalomellenesség részleges közössége ellenére Szentes ellenzéki vezetői óvatos distanciával kezelték az egyelőre még kiszámíthatatlan jelenségeket.

Az az esemény, mely a szentesi mezei munkás szervezkedéseknek is lökést adott, s amely az ország közvéleményét megdöbbenetette, bizonyos mértékig tisztázta a helyi parasztszocialisták szándékait. Tarnóczy Mihály és társai Szántó Kovács János ügyében heves támadást intéztek a hatóság ellen a törvényesség nevében. Tudniillik a zendülés alapjául szolgáló sajtótermékek nyomtatása, olvasása és terjesztése törvényesen engedélyezett eljárás volt, míg törvénytelennek és jogtalanoknak a hatóság föllépése számított, mely nem tudta a vásárhelyi munkáskérdést törvénykezési úton rendezni.¹³ Mi ennek az érvelésnek a tanulsága? Naivitás politikai indíttatású ügyben a hatalom önkorlátozására apellálni, ugyanakkor figyelemre méltó a szentesi munkások törvényességre támaszkodó kritikája.

Az ellenzékét azonban ez sem nyugtatta meg, őket a szentesi szocialisták hazafiatlansága aggasztotta. Mikor a munkások spontán jobbító törekvések szisztematikus felkarolására egy állandó szocialista kör létrehozását tervezték, ebben az ellenzék a „nemzetközi szocialisták bujtogatói számára teremtett fórumot” látta.¹⁴ Már magát az 1894. márc. 4-re tervezett munkásgyűlést is az „egészséges észjárású szentesi nép” félrevezetése irányába tett döntő lépésként értékelték. Figyelmeztették a munkásokat, hogy csak saját bajaikkal törődjenek, s ez esetben senki sem vonhatja kétségbe a sorsuk feletti tanácskozás jogát, illetve, hogy ne engedjék a vidéki szónokok szereplését. Tarnóczy Mihály kérésénél ui. Stark Pál pesti „szocialis agitátor” szerepelt vezérszónokként. De nem került sor arra, hogy a szentesiek „idegen emberektől kölcsönként ésszel tanácskozzanak saját dolgaikról”, mert a szervezők önérzete nem engedte meg, hogy tanácskozásukat az odarendelt szuronyok árnyékában tartsák meg. Tarnóczy a halasztást indokló beszédében

---

¹⁰ CsmL—SzF Főispáni Általános Iratok 132/1894.

¹¹ Szentesi Lap 1894. április 11.

¹² Szentesi Lap 1894. április 27.

¹³ Szentesi Lap 1894. március 2.

¹⁴ Szentesi Lap 1894. március 5.

addig ment a törvényesség iránti lojalításában, hogy aláhúzta: felesleges volt a rendőrök mozgósítása, mert minden munkás egyben saját rendőre lett volna.¹⁵

Gyakorlatilag ugyanazzal érvelt, amire a hatóság is mindig oly büszke volt, ti. a szentesi nép higgadtságával, rend és törvénytiszteletével. Ám a csendőrség odarendelése mégis a bizalom hiányának a jele, s ez a bizalmatlan légkör, a vigyázó kardlapok méltatlan eseményé avatták volna a munkások találkozását.

Érdekes a polgári ellenzék reagálása, mely a hatóság eljárását egyenesen muszka önkénynek nevezte, hozzátéve nem kis gúnnyal, hogy e lépés következtében Szentes egy kvázi forradalmi helyzetbe került.¹⁶ Ha volt felforgatás, akkor azt a rendőrkapitány követte el — így az ellenzék —, mert a munkások semmi okot nem adtak az ostromállapot előidézésére. Nem lehet elvitatni Sima Ferenc által vezetett városi ellenzék jóindulatát a szegények szervezkedése iránt, de a polgármester kétségtelen bakija kapóra jött a választásra készülő függetlenségieknek: íme a kormányzat az, amely Szentes jóhírnevét országvilág előtt meghurcolta, úgy állítva be a dolgokat, mintha a lakosság csupa anarchistából állna. Ráadásul a mulatság költségeit a szenvedő alanyokkal kívánják megfizettetni.

Mégis az igazi ok, ami miatt az ellenzék kiállt a szocialisták mellett, felfogásunk szerint az, hogy maga se látott tisztán a mozgalom valódi szándékait illetően. Világossá kellett tenni, milyen mértékű veszély keletkezik a birtokos osztályra nézve, nem járnak-e a munkások tévúton, mely előidézheti a birtokosjogok sérelmét? De ezekről, a rendőr-főkapitányság által a gyűlésre hazahívott Sima Ferenc országgyűlési képviselő sem tudott meggyőződni. Nem valószínű, hogy az önfeloszlatás okát a méltatlanná vált körülmények helyett, a munkások belső ellentéteiben, illetve a kitűzött napirend tárgyainak világos kifejtését biztosító képességek hiányában kereshetnénk, mint azt egy alispáni vélekedés állította.¹⁷

Igaz, a bejelentett szónokok közül egy sem volt szentesi, de az április 8-án már ténylegesen megtartott munkásgyűlés irányítói, levezetői is helyi munkásvezetők voltak: Tarnóczy Mihály, Molnár Ferenc, Békési Imre és Árvai Bálint. Íme, írástudó parasztok, akik éppen a szóbeli és írásos megnyilatkozás polgári érintkezési formáit elsajátítva váltak a földmunkások respektált vezetőivé!

Ezek a bizonyos rendszerességgel a *Szentesi Lap*-ba író, nyilatkozatokat szerkesztő, főispánnal tárgyaló személyek forgalmazói is voltak a *Népszava* kiadói hivatalából származó röplapoknak (pl. Magyarország jogtalan népéhez, Egy kérdés a magyar nemzethez), melyeket több ezer példányban kaptak kézhez postai úton.¹⁸

Ezek terjesztésére is hivatkozva írta a szentesi polgármester 1894 májusában: a városban és környékén tapasztalt munkásmozgalom olyan méretet öltött, hogy egy-egy betiltott gyűlés miatt nemcsak zavargásokra lehet kilátás, de a vagyon- és személybiztonságot is veszély fenyegetheti.¹⁹ Sőt, Csató alispán tudni vélte, hogy az agrármozgalom legelter-

¹⁵ Szentesi Lap 1894. március 6.

¹⁶ CsmL—SzF Alispáni Iratok 190—2425/1894. márc. 5.

¹⁷ CsmL—SzF Alispáni Iratok 190—5181/1894. máj. 24.

¹⁸ CsmL—SzF Alispáni Iratok 197—3054/1895. márc. 8.

¹⁹ CsmL—SzF Alispáni Iratok 190—4326/1894. máj. 1.

jedtebb Szentese városában, ahol 632 munkás iratkozott össze a célból, hogy munkásegyletet alakítva, a maguk elé kitűzött feladatokat egyesült erővel valósítsák meg.²⁰

A város és a vármegye első számú vezetői nemcsak regisztrálták a tényeket, hanem kísérletet tettek a jelenségek okainak feltárására is, ami nagyon „hivatalosra” sikerült. Mindkét hivatal a város határában szép számmal dolgozó vásárhelyi földmunkások izgatására és a pesti országos munkásgyűlésen járt helyi küldöttek információterjesztésére vezették vissza a mozgolódás okait. Csató alispán azonban továbbra is érthetetlennek tartotta a hirtelenül gyors kiterelődését, akkor, amikor — szerinte — Szentesen az év majd minden szakában nyerhettek foglalkozást az emberek, egyes időszakokban béreik meghaladták az országos átlagot.

Nemcsak a terebélyesedés jelentett gondot, hanem a munkások gyengülő törvénytisztelete is.

Tény, hogy az áprilisi és májusi munkásgyűlések során nemegyszer hangzott el: egy esetleges betiltás esetén immár a karhatalom ellenére is megtartanák összejövetelüket, feladva eddigi beletörődő, méltóságteljes megvetésüket a szuronyokkal szemben, a törvényes rend mindenáron való betartásának szándékát. Mi állhatott a radikalizálódó magatartás háttérében?

A mezei munkások 1894. április 8-i gyűlésén létrehozták az Általános Önképző Egyletet Tarnóczy Mihály ideiglenes elnökségével. Jogos volt az a törekvés, hogy a földművesek önálló szervezetben gondoskodjanak a „munkásosztály szellemi képzéséről” mintegy a felnőttek iskolájaként működve hasznos könyvek, hírlapok olvasása, továbbá a helyesírás, számtantanítás által, esetleg fizetett tanítóval segítik elő tagjainak művelődését.²¹

De a kevésbé irányítható egyleti szervezkedésre elutasítólag reagáltak: a május 10-én beterjesztett alapszabály bemutatási záradékkal való ellátását a hatóság nem javasolta.²² Sőt, a belügyminiszterhez írt jelentésében az alispán az átvizsgált dokumentumok alapján — filológiailag egyébként ki nem mutatható — „communistikus irányvonalat” tulajdonított az egyesületnek, melynek népszerűségét 700 beiratkozott és tagdíjfizetési kötelezettséget vállaló tagja mutatta.²³

A szentesi munkások engedélyeztetést célzó számos próbálkozásai közül kiemelhetjük egyik küldöttségének 1895. febr. 17-én Vadnay főispánnál tett látogatását. Kérték a főispánt: „engedné meg nekik egyletbe tömörülni, mert így könnyebben boldogulnának”, s ez a „boldogulás” nem jelent semmiféle veszélyt az állam- és közrendre, nincs kapcsolatban „internacionális szocialisztikus eszmékkel”.²⁴ Vadnay praktikus módon igyekezett őket lebeszélni: az egyletalakítás csak haszontalan költségeket okoz, így fenntartása szociálisan hátrányos.

Nyilván a főispán is legfeljebb egy „spórolási” tippnek szánhatta tanácsát, ami az eredeti munkásszándékokhoz képest súlytalannak bizonyult. Egy évvel később Árvai Bálint

---

²⁰ Szentesi Lap, 1894. márc. 9.

²¹ Szentesi Lap, 1894. április 10.

²² CsmL—SzF Alispáni Iratok 190—4326/1894. máj. 1.

²³ Szentes és Vidéke 1895. február 21.

²⁴ CsmL—SzF Főispáni Általános 277/1896.

ideiglenes elnök, már más néven, „Szentesi Általános Olvasó Egylet” címen nyújtotta be az alapszabályokat, de a hatalom magatartása most is elutasító volt. Igaz, Vadnay főispán már nem annyira az alapszabályokban találta kifogásait, hanem a szervezők személyében, akik közül éppen Árvai Bálintot, Békési Imrét, Tarnóczi Mihályt a különösen ismert szocialista agitátorok közé sorolták, ennél fogva nem volt kétséges, hogy a „vezetésük alatti egylet a szocialista, s agrárkommunisztikus tanok terjesztője és melegágya lenne”.²⁵

Világossá vált, hogy a szentesi földművesek mozgalmának szilárd szervezeti kereteit egyelőre nem lehetett kiépíteni, sőt az egyszeri alkalmakat jelentő munkásgyűlések megtartása körül is gondok adódtak, amennyiben Arady rendőrkapitány egy BM rendeletre hivatkozva sorra tiltotta be őket. Ez különösen a millennium évében szúrt szemet, de annyira, hogy az ellenzék fel is vetette, miféle jogszabályok szerint bírálta el a belügyminiszter a gyülekezési jog alkalmazását. Hogyan lehetséges ugyanazon jognak szabad gyakorlása Budapesten és tiltása Szentesen? Az ellenzék azt javasolta a munkásoknak, hogy összefövetelüket kereszteljük át népgyűléssé, hátha ez a módosítás megszünteti városukban a millenniumi ostromállapotot.²⁶

A mozgalom társadalmi keretei kidolgozásának következő szakaszában „Önképző Szakegylet” létrehozására tettek kísérletet. Tömörülésük lényegét ekkor egy olyan hógörgeteghez hasonlították, amely a hegy tetején még labda-nagyságú, de a földre érve „írtóztató nagy tömeggé válik”, ilyen nagy tömegben, egységben „elnyomott szomorú sorsukat is” tűrhetőbben viselik el.²⁷ Más előjárók (Török János, Bajczér Imre) elnökletével 1899. ápr. 23-án meg is tartották az új munkásegylet alakuló ülését. Mivel kormányzatilag jóváhagyott alapszabálya ennek sem volt, a polgármester érvénytelennek nyilvánította az alakuló gyűlés határozatát.²⁸ Pedig előzőleg Vadnay főispán azt javasolta, hogy fogadják el végre a Szentesi Földművelő Munkásegylet alapszabályait, mert a munkások magatartását „sikeresebben lehet ellenőrizni, ha nyilvános egyletben teszik megbeszélés tárgyává törekvéseiket”.²⁹ Hiába, alispáni véleményre alapozva a belügyminiszter a kör céljaként megjelölt törekvéseket ellentétesnek találta, a címben megjelölt önképző jelleggel, s annak tulajdonképpeni célját az agrárszocialisztikus mozgalmak intézésében, tanainak terjesztésében állapította meg.³⁰

Vagy nem volt tudomása ezekről a polgármesternek, vagy egyszerűen másképp látta őket, de tény, hogy kedvezőnek ítélte a szentesi munkáskérdést, főként azért, mert a munkások távol tartották magukat a szociális mozgalmaktól, s „egészen a kenyérkeresetnek szentelték magukat”.³¹ Valószínű, hogy az értékelés a munkásoknak azon csoportjára vonatkozhatott, akik munkalehetőséget kaptak, illetve aki vállalta azt. 1895-ben pl. 700

²⁵ Szentesi Lap 1896. június 5.

²⁶ SzML—SzF Polgármester Elnöki Iratok 123/1898.

²⁷ CsmL—SzF Tanácsi Iratok 47—4237/1899.

²⁸ CsmL—SzF Főispáni Általános 66/1898.

²⁹ CsmL—SzF Alispáni Iratok 874/1899.

³⁰ CsmL—SzF Alispáni Iratok 90—3505/1899.

³¹ Uo.

szervezett szocialista munkás közül 38 vállalkozott munkára.³² A jelenség okai összetettek. Bizonyos munkafolyamatok gépesítése eleve csökkentette a munkaalkalmak számát. (Pl. a mezei munkások azért nem kaptak negyedes kukoricát, mert már azt ekével kapálták.) Bonyolultabb az aratási munkálatokhoz kapcsolódó szerződések ügye. Itt ugyanis az előre elszerződött munkások a sajátos terményár és béralakulások miatt sokszor rosszabbul jártak a szerződéssel le nem kötött munkásokkal szemben. A kialakult bér vagy holdankénti termésátalány (általában 75 kg búza holdanként) kevesebb volt a napszámbérekénél, az arató és cséplőmunkások kereseténél. Ilyenkor léptek fel az elszerződött munkások a módosítás igényével, ami elvezethetett az aratósztrájkhoz.

Többek között a szerződésekkel űzött játszma is erősíthette hitüket, hogy erősebb érdekvédelmi tevékenységet kell folytatni.

Csakhogy az állandó társadalmi egylet létrehozására irányuló törekvéseket nem koronázta siker. Konkrét eredményt pusztán a *Népszava* terjesztése területén könyvelhettek el, mert az 1896-ban még elkobzásra és betiltásra ítélt lapot az alispán 1899 júniusi engedélyével szabadon lehetett terjeszteni.³³ Politikailag a Várkonyi-, illetve a Mezőfi-féle mozgalomhoz kapcsolódó pártok, egyesületek hoztak fordulatot a szentesi földmunkásság szervezkedésében. A politikai képviselőt az ellenzék is szükségesnek ítélte meg, mert eddig a szegények gondja nem artikulálódott semmilyen fórumon. A saját képviselőt csökkentené a gyarapodó ínségesek — ideszámítva már a kisbirtokosokat is — bizalmatlanságát a fennálló alkotmányos intézmények iránt.

Ha a parasztság alkotmányos érzülete gyökeret ver, akkor a 150—170 Ft-os évi kere-settel összefüggő panaszokat akár technikai jellegű kérdésnek lehet tekinteni, mert az alkotmányosság betartása megteremti a tárgyalások legkisebb közös nevezőjét — okoskodott az ellenzék. A bizonytalanság abból fakadt, hogy ők sem tudták pontosan, milyen mély a polgári társadalom elleni gyűlöletük.

Jó években, ha a szegénynek gabonája és búzája volt, egész évre biztosíthatta megélhetését, készpénz kiadását, lakásra, fűtésre, világításra, szerszámokra és egészen kis hányadát ruházatra fordította. De a nyolcvanas évektől inkább rosszabb évek jöttek, mégpedig a mezőgazdaság inkább közigazdasági, mint természeti kilátásait illetően.

Az Alföld — s benne Szentes — jellemző nyári állapota úgy alakult, hogy kb. 80 napos munkában volt lekötve a földmunkásság kézi ereje. De akkor teljes mértékben, sőt néha a helyi munkaerő nem tudta a munkashiányt pótolni, míg az év többi napján elviselhetetlenül nyomott volt a munkaerő piac. Viszont az egytermészetű munka, az egyöntetű érési viszonyok és művelési eljárások az idegen munkaerőt foglalkoztató birtoktesten (30 holdtól fölfele) is mindössze néhány hétre koncentrálták a tömeges munkakínálatot. Megoldást sokan a földszerzésben látták, de éppen abból már 1853-ban lényegesen kevesebb volt parasztkézen, mint 1847-ben. Ilyen körülmények között érthető, hogy a kisbirtokosok 1894-ben a Viharsarok néhány pontján gyakorlatilag 1847-es követelésekkel jelentkeztek.

---

³² CsmL—SzF Főispáni Általános 89/1895.

³³ CsmL—SzF Alispáni iratok 78—95337/1899.

Szentesen a régi közösségi gazdálkodási formák követelése nem szerepelt a „jogos szükségletek” között. Pedig az idénymunkáért kapott kereset a mezei munkásság megélhetésének minimális feltételeit elégtette csak ki, megtakarításra, fényűzésre, kényelmi cikkek beszerzésére nem adott alkalmat. A realizálható igények közül tehát ki kell zárunk a jószágszerzés lehetőségét és az elsőrendű szükségleteken túlmutató kívánságok teljesítését.

Akkor mégis milyen indítékok motiválhatták a szentesi földmunkások követeléseit? A magunk részéről feltételezzük, hogy az anyagi természetű mozgatóerők mellett szerepet játszottak bizonyos individuális emberi érzelmek, melyek a munkás megsértett méltóságából, lenézett és megvetett társadalmi helyzetéből fakadtak. De ezek sem kívánták a társadalmi nyugalom erőszakos felzaklatását.

A 70—80-as évek munka-túlkínálatának idején a kubikosok pl. csak akkor foglalkoztak mezőgazdasági munkálatokkal, amikor azok különösen jól díjazottak voltak. Minél többet szerzett a munkás a földmunkálatoknál, annál magasabb igényei voltak az aratásnál is, melyeket a már ismert munkaerő gondok miatt általában érvényesíteni tudott. De a folyamatos foglalkoztatás által biztosított magasabb jövedelem igénye kísértett a helyreállt munkapiaci egyensúlyi helyzetben is. Mégsem látunk sehol egy jelszót, sehol egy felhívást, mely a földek, vagyonok felosztását sürgette volna a tényleges szociális egyenlőség megteremtése érdekében.³⁴ Nem kizárt, hogy a latens paraszti szándékok között, a politikai jogegyenlőség nyílt követelése mögött ott húzódott a kedélyeket forraló vagyonegyenlőség eszméje, ám a jelenleg ismert források tanúsága szerint a paraszti önbecsülést sértő, szervezkedést gátló politikai egyenlőtlenségek felszámolása jelentette a munkástörekvések gerincét. Ezt támasztja alá a hódmezővásárhelyi földművelő munkások felfogása a szabad Magyarországról. Szerintük a polgári szabadságot valóságnak feltüntető nézetek a birtokos osztálytól származó hazugságok, mert nem lehet szabadságról beszélni ott, ahol a választási törvény 10 Ft adócenzust szab ki. Szabadság az, ha gazdag és szegény egyenlő politikai jogokkal van felruházva.³⁵

Maga Szántó Kovács János a május elsejei ünnepségek lényegét a munkásság rég elrabolt jogainak a visszakövetelésében látta. A tényleges nyomor enyhülése csak így lehetséges a kedélyek izgatása nélkül.

A megalázó helyzet okaként feltüntetett nagybirtok és dúsgazdag nagybirtokosok nemcsak a távoli hercegek és grófok szűk csoportját jelölte, hanem egész egyszerűen a mások munkája gyümölcséből gondtalanul megélő zsírosgazdák nagyon is testközele rétegét. A politikai jogok kivívásának elsődlegessége után épp ezen nagybirtokosok gazdasági erejéhez igazodó köztelherviselés bevezetését sürgették, ami csökkentené a kisbirtokosok elviselhetetlen terhét, s letörné a munkaerőpiaci túlkínálatot.

Foglalkozott az agrárszocializmus társadalmi indítékaival Sima Ferenc is, Szentés Függetlenségi Párt-i országgyűlési képviselője. Egyik parlamenti beszédében Csongrád vármegyét olyan körzetnek festette le, ahol az éhség az úr, s az egyre kevésbé hajlamos alkudni a renddel. Megoldási javaslatai között nagy hangsúlyt kapott az, hogy állami

---

³⁴ VERES PÉTER: Az alföld parasztsága.

³⁵ VDMCST 1980. 129. p.

kisajátítások révén biztosítani kell az agrárnépesség vagyonszerzését. Az ügylet tulajdonjogot sértő élet az államérdek primátusával igyekezett tompítani, és példákkal illusztrálta, hogy a többezer lakosú községek létszámával azonos vagy kisebb holdszámú határ már nem képes a népeiséget eltartani. A folyamatos elvándorlás megakadályozásának módjait a közben elterülő latifundiumok egy részének a fölparcellázásában és ezen keresztül a községi településrendszer átalakításában látta.

A nagy vihart kavart interpellációra két oldalról is reagáltak. Vadnay főispán a belügyminiszternek számolt be arról, hogy mi igaz az elhagzottakból.³⁶ A valóság az — írta —, hogy élénk szociális izgatás volt tapasztalható a megyében, de ennek sehol nem tárgya a vagyonfelosztás tana. Sem azt a hitet, hogy az uradalmak az okai a munkásnép nyomorúságának, sem azt a naív föltevést, hogy a kataszteri munkálat az urak javára végzett közcsalás, nem a szocialista agitáció oltotta a mezei munkásság lelkébe. Vadnay főispán is látta, hogy önmagában a politikai izgatás eszközei elégtelenek ilyen mélyről fakadó gyűlölet felkeltésére. Számolni kellett a sanyarú szociális helyzet talaján keletkezett különleges paraszti érzékenységgel, bibliai megalapozottságú keresztény egyenlőségstudattal. Ennek ugyan semmi köze nem volt a marxi osztályharcból táplálkozó szocialista egyenlőségesszményhez, pusztán megaláztatásuk emberi fájdalmai tudatosultak bennük.

3. A MOZGALOM JELLEGE

Tisztázásra várt, hogy a szervezkedő munkások társadalmi céljaik eléréséhez megelégednek a fennálló keretek felhasználásával, vagy a nyomor jogán élesebb, akár törvénytelen politikai eszközöket is igénybe vesznek.

A hatalom alapvető dilemmája abból származott, hogy a különböző szociális mozgalmak meddig jelentik még a maguk valóságos érdekeinek képviselését, mettől kezdve használják fel mások politikai eszközüit. Pedig szocialista „politikai szédelő” mellett úgy tűnt, hogy az ellenzék is meg kívánta lovagolni a szentesi munkásság hatalomellenességét.³⁷ Formailag a külső izgatás hatásának ellensúlyozására sürgette a megfelelő törvényes ellenszert, a baj gyökeres orvoslását, valódi céljuk a munkásnép kiszakítása volt egy még képlékeny mozgalomból. Nem lehetett vitás, hogy a mezőgazdasági munkások szorgalma és munkája egyedüli út volt az alföldi mezőgazdasági kultúra fenntartására, másrészt a vagyonos társadalom anyagi érdekeinek megóvása is biztosabbnak látszott, ha a munkásnak nem egyszerűen tisztességes megélhetést biztosítanak, hanem az egyéni erőfeszítések jutalmaként felvillantják a vagyonszerzés lehetőségét is.

1895-ben Szentesen 1000 munkás volt kereset nélkül, akik sem a védtöltéseknél, sem az állami műút-építésénél nem jutottak munkához; s ez a mezőgazdasági keresők egytizedét tette ki. A munkások több petícióban főispáni meghallgatáson tiltakoztak tarthatatlan

³⁶ VDCSMT 1980. 156—158. p. — Az interpelláció szövege uo. 151—154.

³⁷ Szentesi Lap 1895. jan. 21.

helyzetük ellen azzal, hogy 190 napra szorítókozó munkaalkalom nem elegendő a család fenntartásához.³⁸

Fejtegetéseik apró részletei mellett fontos az érvelés eszmei háttere. Nem az a lényeg, hogy mennyit fizettek holdanként, hogyan alakult a napszám, a robot, hanem az, hogy a sérelmesnek tartott munkafeltételek a napnál világosabban mutatták a nagybirtokosok elfogultságát, leplezetlen törekvéseit a szegények megrövidítésére, a szorult szociális helyzetnek antihumánus kihasználására.³⁹ A szentesi kubikosnak nem volt ideje és eszköze gazdaságossági számításokat végezni, a saját, állítólag relatíve legjobb jövedelmének vásárlóerején töprengeni, pusztán érezte, hogy a hátrányos munkaszerződés, az alacsony javadalmazás elsősorban a társadalmi megvetés következménye. Nem tudták megmondani, hogy pontosan mennyi lehet munkájuk ellenértéke, csak azt látták, hogy a létrejött meg egyezés csorbát ejtett az igazságon, a földbirtokos azért tudott előnyösebb pozíciókra szert tenni, mert a munkaadó—munkavállaló alkuhelyzetét nem tekintette egyenlő emberek tárgyalási pozíciójának, hanem olyan társadalmi érintkezésnek, ahol a gazdasági felsőbb-ség a szociális helyzetek különbségeit egyenlőtlen szerződési feltételekben juttatta kifejezésre. Nyilván a kubikosok nem mérlegelték, hogy a viszonyok ilyen alakulásában mekkora szerepet játszottak a piaci viszonyok, a kereslet—kínálat törvénye. Ők csak annyit észleltek, hogy mérhetetlenül kiszolgáltatottak.

Ellnézéseiket konzolidált, majdhogy alázatos formában hozták az érintettek tudomására, kérve mindenkit, hogy elfogulatlanul közelítsenek a munkáskérdéshez, s belátják, nagy igazságtalanság történt velük. De ne tekintsék őket ellenségnek, hanem testvéreknek, mert a megoldás útját nem forradalomban, lázadásban, hanem a felvilágosítás és a testvériség eszméjének áldásos hatásában látják.⁴⁰

Ehhez képest a vármegye helyzetdiagnózisa kemény közgazdasági kalkulációra épült abból a feltevésből kiindulva, hogy a gazdasági és szociális állapot, illetve a konkrét emberi cselekvések között direkt kauzális összefüggés áll fenn. A paraszttömegek sajátos tudatvilágának, ürelleses kultúrhagyományának ösztönös reakcióit figyelmen kívül hagyták az agrárszocializmus keletkezésének oknyomozó kutatása során. A megoldást szolgáló munkaprogram az alföldi kereseti viszonyok feltárására, egy bér—ár spirál vizsgálatára, az önállóan és szegődött munkással dolgozó birtokok jövedelemviszonyaira, a cselédek és napszamosok általános állapotára terjedt ki. Hogy másról volt itt szó, nem pusztán munkaalkalmakról, jövedelmi viszonyokról, mutatta az akut munkanélküliség enyhítésére indított polgármesteri akciók munkásfogatdatása.

1895-ben Félégyházán 400, 1898-ban Temes megyében bármekkora létszámú szentesi munkásnak sikerült kubikmunkát szerezni a hatóságnak, ám vagy kevesen (93 fő) vagy egyáltalán nem jelentkezett senki felvételle.⁴¹ Nem kizárt, hogy a mezei munkásság, a messzi földön híres szentesi kubikosság vonakodása a vízszabályozó földmunkáktól, dacot és ellenállást gerjesztő mély tudati meggyőződésből fakadt, mely a „hatalmasok” ínségel-

³⁸ Szentes és Vidéke 1895. ápr. 25.

³⁹ Szentesi Lap 1894. május 27.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ CsmL—SzF Alispáni Iratok 90—9317/1898.

lenes segélyében a munásnép önbizalmát csorbító, újabb megaláztatáshoz vezető eszközt látott.

Egyébként hasonló jelenséget tapasztalunk a mezőgazdasági részesmunkánál és nap-számnál. Miközben naponta 4–500 munkanélküli álldogált az „emberpiacon”, hogy felfogadják napszámba, voltak szegényparaszatok, akik nem írták alá a munkaalkalmat jelentő szerződéseket. De miért? Azért, mert a gazdák a törvényes minimumnál nem voltak hajlandók többet adni, amit a mukára várók becstelennek ítélték, bűnös nemtörődésnek.⁴²

Úgy gondolták, hogy joguk van többet kérni az éhbénnél, s a gazdáknak meg erkölcsi kötelességük őket alkalmazni a felfogadott vidékiek helyett. Érthető a felháborodásuk, saját szempontjukból, de érthető a gazdák eljárása is, akik lényegében a piac törvényének engedelmessé váltak. Hangsúlyt egyébként is nem annyira az indítékok feltárása, mint inkább a mozgalom terjedésének megakadályozása kapott⁴³ az ügy kezelése során. Kitápntható volt egy kettősség is, melyet a hivatalos szervek a munkásszerveződésekkel szemben tanúsítottak. Egyrészt nem vagy csak csendőri felügyelet mellett engedélyezték a népgyűlések megtartását, ami azonban sokszor elmaradt, mert a szentesi munkások öntudata sohasem barátkozott meg a csendőrfelügyeletben jelentkező állami paternalizmussal, bizalmatlansággal. A karhatalmi kíséret nélkül engedélyezett gyűléseken általában helyi munkásvezérek szólaltak fel, de alkalmadtán szót kaptak a 48-as párti képviselők is.⁴⁴ Így pl. az 1899. ápr. 3-i összejövetel fő szónoka Sima Ferenc országgyűlési képviselő és dr. Ádám Endre ügyvéd volt, akik az általános választójogról beszéltek.

Másrészt városi hivatalos körök igyekeztek az agrárszocializmus veszélyét alaptalan hírnek minősíteni, illetve a méreteiről szóló híreket légből kapottnak nevezni. Hivatkoztak arra, hogy a szervezethez fokmérőjének számító politikai célzatú gyűlések száma évenként átlagosan 9, ami lényegesen kevesebb pl. a Békés megyében tapasztaltaknál.⁴⁵ Arról nem is szólt a jelentés, hogy mennyi volt az elutasított kérvények száma. Önmagában a megtartott társas összejövetelek száma még nem döntő érv egy politikai mozgalom szervezethez méltó mellett vagy ellen. Törekvéseik „szociáldemokratikus” irányú tartalmáról megbízhatóbban tudósít a beadványok napirendre vonatkozó része. Ezekből világosan kiderül, hogy a szentesi mezőgazdasági munkásokat elsősorban a politika és nem az anyagi helyzetük érdekelte. Mondhatnánk erre, hogy perspektivikus gondolkodás, hisz a hatalomból való részesedés garantálhatta igazán a szociális helyzet tartós jobbrafordulását. Azonban nemcsak erről volt szó, az általános választójog, a szociális törvényhozás igénye a munkások számtalanszor hangoztatott és rég teljesítésre váró panasz a társadalmi egyenlőség utáni erős vonzódásból fakadt.

Külön jellegzetessége a szentesi megmozdulásoknak, hogy intenzitása nem túl szélsőséges értékek között mozgott. Néha felerősödtek „a lappangó szocialista tanok,” melyek a gyakoribb összejövetelekben, a nem lanyhuló egyleti szerveződésben, rendőrségnek be nem jelentett titkos ülések megtartásában jelentkeztek, de tartós trendnek a törvényes

---

⁴² VDCSMT 1980. 173. p.

⁴³ CsmL—SzF Polgármester Elnöki Iratok 1855/1897.

⁴⁴ CsmL—SzF Tanácsai Iratok 47—3553/1899.

⁴⁵ CsmL—SzF Főispáni Általános 97/1899.

keretek betartása mutatkozott.⁴⁶ Ahogy egy szerkesztő fogalmazott: „A szentesi munkás, még ha szocialista is, tiszteli a törvényt, és nem uszítja magára a hatalom erőit”.⁴⁷

Törvénytisztelő magatartásokban furcsa módon a társadalmi alacsonyabbrendűség tudatának sajátos kompenzálása mutatkozott meg: „tudunk mi így is viselkedni”, sérelmeiket egyetértéssel s nem lázadással kívánták orvosolni. Szentesen pl. ismeretlenek voltak az izgatott népgyűléssel, tüntetéssel járó forró május elsejék, mert az osztályharcos rendezvény igazi társadalmi alanyai, a kubikosok ezidőtájt felvidéki és dunántúli földmunkákon dolgoztak, illetve megkezdődött a kisebb parasztbirtokosok kiválása az egyenlőségi tant egyre inkább radikalizáló szocialista mozgalomból.⁴⁸ Így tisztán „hiába hódolt minden napszámos és cseléd a szocialista eszmének”, hiába lett Szentes az új társadalmi tan elterjesztésének központja, sajátos társadalmi bázisa, s a megélhetési körülmények szezonális változása következtében a mozgalom szellemi kiterjedésével párhuzamosan békés jellegűvé vált, nélkülözötte az erőszakos kitörések forradalmi eszköztárát.⁴⁹

Jellemző e tekintetben az egyik leghévesebb tiltakozási forma, az aratósztrájkhoz való viszony. A meghirdetett sztrájkok egy része elmaradt, mert sikerült a gazdákat „becsapni”, s menetközben kedvezőbb feltételeket kivívni, másik része a munkások belső megosztottsága, érdektelensége miatt kudarcot szenvedett. Pl. a Kerekes Imre által vezetett aratómunkás csoport olyan követelést terjesztett elő, hogy több, ugyancsak aratásból élő mezői munkás képtelennek minősítette azt. Egy szentesi szemlelő tudni vélte, hogy még az 500 főre rúgó szervezett szocialista munkások egy része sem fogadta el Kerekes csoportjának az ajánlatát.⁵⁰ Voltak jelek arra, hogy — különösen jó terméskilátások mellett — megegyeznek a munkások az aratósztrájk lebonyolítását illetően, de egy-két nagyobb uradalmat kivéve munkabeszüntetésekre nem került sor.⁵¹

Elmondhatjuk, hogy a sorsuk jobbításán fáradozó szentesi mezőgazdasági munkások személyében termékeny talajra hullottak a szocializmus tanai. Árvai Bálint, Tarnóczy Mihály bibliai ihleltetésű beszédei halló fülekre találtak sorstársaik között, ám mindez csak ahhoz volt elég, hogy az „apostolok” igéit a közönség „kedvteléssel hallgassa”, de a többség „elhallgatott lelkesedését” nem volt képes mozgósítani.⁵² Ezen túlmenően, tehát az osztályharc keményebb formáit is vállaló állásfoglalás — aratósztrájkokat kivéve — nem született. Annak szentesi méreteit egyébként szemléletesen jelzi az egyik főispáni jelentés, mely az 1897. évi aratósztrájkokban résztvett személyekkel szembeni retorziókat taglalta.

E szerint a sztrájkmozgalmat szervező, a munkára hajló munkásokat terrorizáló vezetők nem kaphattak állást állami földmunkáknál. Ilyen a „munkásokat makacskodásra készítő sztrájkoló” Szentesen 13 fő akadt, szemben a Mindszenti és szegvári uradalom

---

⁴⁶ Szentes és Vidéke 1897. ápr. 18.

⁴⁷ Szentesi Lap 1898. febr. 16.

⁴⁸ CsmL—SzF Főispáni Bizalmas 30/1897.

⁴⁹ CsmL—SzF Főispáni Bizalmas 7/1898.

⁵⁰ Szentesi Lap 1897. júl. 9.

⁵¹ CsmL—SzF Főispáni Bizalmas 36/1897.

⁵² CsmL—SzF Alispáni Iratok 1850/1899.

„72 fanatizált” sztrájkolójával.³³ Lakos polgármester sem nevezte az aratással kapcsolatos munkásellenállást sztrájkknak, hanem olyan mozgalomnak, amely a sarokba szorított gazdtól a szokásos díjaknál magasabb munkabér elérését kényszerítette ki.

Feltűnést keltett az 1898. II. tc. végrehajtása során az, hogy az évenként megkötött aratószerződések száma évről-évre csökkent.

1898-ban 837 munkás szegődött el 160 gazdához, 1899-ben 694 munkás 139 gazdához, 1900-ban 532 munkás 101 gazdához.

A szerződéskötés nagymérvű mellőzése az eddig hangoztatott állításokkal szemben nem a munkásokon, hanem a gazdákon múlt. Ők érezték ugyanis terhesnek a „rabszolgatörvény” számukra eddig szokatlan, munkaadókat kötelező előírásait. Tapasztalat szerint inkább nem alkalmaztak olyan munkást, aki ragaszkodott a „rabszolgatörvény” alapján kötendő szerződéshez, minthogy a benne foglalt biztosítékok törvényes betartására kötelezettséget vállaljanak.

Ha csak pusztán bérekről lett volna szó, akkor az ellenállás iménti formáit a gazdasági követelések eszközének tekinthetnénk. Ám az aratási szerződés, a béralku sokszor csak ürügy volt a munkásegység gazdával szembeni fölényének a demonstrálására, társadalmi keserveik megmutatására. Csongrádon egy ilyen aratási egyezés kimunkálásánál a szerződő munkások a jobb keresetért, az éhség leküzdéséért folytatott harcukat kollektív munkásszellemük feltámasztásával magyarázták.³⁴ Társadalmi kirekesztettség és a befelé forduló, zárt szolidaritás élménye szólalt meg a gazdasági tárgyalások kapcsán, amiből kiderült, hogy a földbirtokosoktól, az uradalmaktól nem lehet várni semmit, „a magunk javát csak magunktól várhatjuk, mert csak mi tudjuk, hogy mi fáj és hol fáj — mi volna jó a földig elnyomott népnek”.

Békés szándékaikat az emberiség jólétéért folytatott küzdelem széles perspektívájába helyezték, mely egyszersmind a „munkástársak” összefogását feltételezte.

4. A POLITIKAI ORIENTÁCIÓ PROBLÉMÁI

A századforduló másik nagy kérdése — a jelleg tisztázásán túl —, hogy a szentesi munkások tovább folytatják-e az egyleti kísérletezést, vagy csatlakozniak valamelyik politikai irányzathoz. Mutatja a politika fontosságát, hogy időnként a gazdasági szerződéseket is felhasználták politikai követeléseik belefoglalására.

Olyan klauzulát iktattak be, mely a gazdát az általános választójog követelésére, illetve választáskor ilyen szellemű voksolásra kötelezte volna. Logikusan következett ez abból, hogy az állandó szervezeti keretek létrehozására irányuló kísérletek (egyesület, párt) eddig nem jártak sikerrel. A Szentesen alakítani szándékolt földművelő munkásegylet alapszabályait a belügyminiszter rendre elutasította, mert az nemcsak tartalmára nézve, hanem szó

³³ CsmL—SzF Főispáni Általános 257/1897.

³⁴ VDCSMT 1980. 160. p.

szerint megegyezett a Várkonyi István által propagált független szocialista párti program-pontokkal.⁵⁵

Másik kifogás a szilárdabb alakulatba tömörülni kívánó munkássággal szemben az volt, hogy vezetők „ismert szocialista agitátorok”, kiknek irányítása mellett a társadalmi kör „a szocialista és agrárkommunisztikus tanok terjesztője és melegágya lenne”.⁵⁶ A kettő együtt, tehát a Várkonyi-féle orientáció és a helyi vezetők agitációs lendülete kétségsé tette azt, hogy a kör megmarad az alapszabályokban körvonalazott céloknál, és egészen más irányban hat majd az egyesült munkásság energiája. Fokozta a hatóság gyanúját az is, hogy a századfordulótól újra megélenkülő agrárszocialista törekvések közepette a szociáldemokrata megyei pártvezetőség központja Szeged lett, s abba bevásztottak „néhány meghittebb földművest” az egész megyéből.⁵⁷

De kétségtelen, a legnagyobb riadalmat a szentesi muunkások 1897. dec. 29-i beadványa keltette, melyben bejelentették: „a magyarországi földművelő munkát végzők 1898. január 30—31-én országos gyűlést tartanak” Szentesen.⁵⁸ Folytatása volt ez a Cegléden megkezdett sorozatnak, ahol a Várkonyi István által szervezett kongresszuson felszólalt és nagy vihart kavart Békési Imre szentesi szocialista. Ő ugyanis a szocialistákkal szemben felhozott egyik legsúlyosabb vádra, a hazátlanságra úgy válaszolt, hogy: „Nem vagyok hazátlan, de csak az olyan hazát lehet igazán szeretni, amely megélhetést és jogot ad”.⁵⁹ Felfogásuk szerint ők „nem a szokásos, hanem a magaszosabb nemzeti gondolathoz” sokkal közelebb állnak, mint azok, akik hosszú évek óta ebből élnek. „Szokásosan” értették a meddő közjogi küzdelmet, a hatalom élvezetét, míg „magaszosan” az aktív munkával történő nemzetfenntartást.

Figyelmeztető előjel volt ez a szentesi kongresszus tartalmát illetően, ahol valóban háttérbe szorultak a direkt politikai kérdések (pl. választójog), s a tanácskozást teljes egészében a földművelő munkásnép szociális helyzetének, a társadalmi reformok kérdésének, a földművelésnek, a magán- és köztulajdonról, a demokrácia céljairól vallott felfogásának szentelték.

Szentesen ekkor már nem lehetett tagadni azt a viszályt, amely a szocialisták két nagy csoportja között a Cegléden tartott kongresszusig úgy ahogy lappangott. Egyik, főként szegényparasztk, mezőgazdasági munkások alkotta csoport, a „régii nemzetközi szociáldemokrata párthoz” tartozott, a másik, többségében kubikosokból álló tömörülés a Várkonyi-féle független szocialistához csatlakozott.⁶⁰ Kettőjük közötti ellentét a tömegbázis megszerzésének és szélesítésének, a hatalomhoz való viszony alakításának eltérő értelmezéséből fakadt. A szociáldemokraták szerint a független szocialistákat valójában a kormány pénzelte, így mozgalmuk végig a hatóság védelme alatt állt, míg az új párt a régi

---

⁵⁵ CsmL—SzF Főispáni Bizalmas 17/1898.

⁵⁶ CsmL—SzF Alispáni Iratok 592/1897.

⁵⁷ CsmL—SzF Polgármester Elnöki Iratok 123/1898. VDCSMT Szeged, 1980. 179. p.

⁵⁸ CsmL—SzF Polgármester Elnöki Iratok 2010/1897.

⁵⁹ Szentesi Lap 1897. szept. 12.

⁶⁰ Szentesi Lap 1897. szept. 15.

vezetőit korrupcióval, üzleti tevékenység folytatásával, keresetet emésztő költséges pártpolitikával vádolta meg.

A két politikai irányzat megfelelő szentesi szervezetei a Szentesi Általános Népkör, illetve a Szentesi Földművelő Munkások Egylete voltak. Mindkét egyesület egy és ugyanazon időben, 1900. január 21-én alakult hosszú huzavona után, de a Népkör működését csak 1900. dec. 15-én, míg a munkásegylet alapszabályait 1901. május 28-án hagyta jóvá a belügyminiszter.⁶¹

Az időbeli egybeesés mellett sajátos vonása volt még a párhuzamos alakulásnak az is, hogy az önmagát munkásegyletnek definiáló csoport egyes tagjai kettős tagsággal is rendelkeztek, s maga Árvai Bálint cipész, a Népkör elnöke, kezdeményezője volt szinte minden addigi egyletalakítási kísérletnek. Mivel mindkét egyesület nyíltan szocialistának vallotta magát, ezért a hatóságok az elégedetlenkedő munkások szervezetének tekintette azokat, kiknek szereplésétől nem lehetett várni sem a munkásnép valódi érdekeinek oltalmazását, sem pedig a társadalmi rend megszilárdítását.⁶²

Egyéb programpontjaiból felszínesen általánosították a már ismert politikai diagnózist, hogy ti. a szocialisták képzelt sérelmeik vesszőparipáján nyargalva kedvezőtlen helyzetükért a törvényes intézményeket tették felelőssé. Fel sem ötlött bennük, hogy a mozgalmak indítékai nem pusztán az anyagi viszonyokban, hanem a paraszti lét totalitásában, sajátos szubkultúrájában keresendő. Nem vették észre, hogy a célok azonossága — egy igazságosabb világ elérése — mellett lényeges jegyek különböztették meg a két csoportot.

A Török Sándor elnöklete alatt szervezkedő egyletbe — korabeli szóhasználattal, — „a jobb indulatú szocialisták” tartoztak, akik gyakorlatilag Várkonyi István független szocialista mozgalma mögé sorakoztak fel. Jobbára munkásemberek, az erőszakos megoldásoktól idegenkedő kubikosok voltak, akik megélhetési gondjaik miatt elégedetlenkedtek ugyan, de „vad szocialisták”, „rendszerfelforgatók” nem voltak közöttük. Egy polgármesteri jelentés higgadt gondolkodású embereknek rajzolta meg őket, akik minden tettükben a törvényhez igazodtak, s akiket a Munkásegylet tagságával azonosítottak. Érdekes ezzel kapcsolatban utalni arra a tényre, hogy voltak munkások, akik állították, hogy a szocialista eszméket nem vallják magukénak, de sorsuk javítása érdekében szervezkedniük kell.⁶³

Mindenféleképp érdekes megközelítés, mert a „sorsuk javítását” célzó törekvéseket elválasztotta a szocialista meggyőződéstől. Az Árvai Bálint és Kecskeméti Szabó Sándor által vezetett Népkör, ugyancsak hatósági minősítés szerint „Szentes városnak összes százjas, osztály ellen izgató veszedelmes szocialistáit” tömörítette, akik nem egyszerűen radikálisok, hanem rosszindulatúak. Pesti támogatóik révén pedig napról-napra erősödnek.⁶⁴

Feltűnő, hogy a politikai megfontoltság jelei a földmunkásság agrárszocializmusában, míg az osztályharcos romantika klasszikus elemei a szociáldemokrata Népkörben jelentkeztek. Talán épp ez a magyarázata hivatalos engedélyezésüknek, hisz nyilvános működésük kivette kezükből azt az agitacionális fegyvert, hogy a hatalom üldözi őket, ugyanakkor

---

⁶¹ CsmL—SzF Alispáni Iratok 317/1900.

⁶² CsmL—SzF Polgármester Elnöki Iratok 3207/1900.

⁶³ VDCSMT 1980. 132. p.

⁶⁴ Uo.

az érdekvédelmi dualitás konzerválta a szocialista csoportok tartós kettészakadását, minimalizálva ezzel a hatékony együttműködés lehetőségét. Ismerve az SZDP tőkeellenes, osztályharcos, inkább verbális radikalizmusát, a földmunkás szövetséget egyenlőségen, kölcsönös előnyökön alapuló partnersége konszolidáltabb magatartásnak tűnhetett a hatóság szemében. Nem újkeletű a földmunkások érdekvédelmi szövetségbe tömörítése, hiszen a Délmagyarországi Munkásszövetség közzétett már hasonló tartalmú felhívást 1888-ban. Ebben nem a társadalmi rend ellen emeltek panaszt, s nem is „tőke hatalmát irigyelték meg, hanem a tőke megfelelő jövedelmezőségének jogosságát elismerve követelték, a profitot lehetővé tevő” munkás milliók munkaképességének „egyenrangú jutalmazását”. Sőt felszólította a munkásokat, hogy filléreik egyesítésével maguk is teremtsenek anyagi függetlenséget, munkás önrendelkezést biztosító pénztőkét.⁶⁵

Sima Ferenc mutatott rá még az 1894-es alapítású Munkásönképző körrel kapcsolatban, hogy a munkáltató és munkavállalók békés, testvéri egymásraborulásáról szó sem lehet, hisz természetüknel fogva ellentétes érdekek, de meg lehet oldani egymás észszerű felhasználásának a feladatát. Szentés két gazdasági érdekvédelmi szervezete, a munkaadókat tömörítő Gazdasági Egylet, s a munkavállalók Munkásköre soha nem lehetnek természetes szövetségesek, de kölcsönös mérséklet és jóakarát esetén a két üzleti ellenfél hasznosat cselekedhet mindkét osztály érdekében, kiegyenlítheti a méltánytalanságokat, rendet, igazságot, és korrekt viszonyt honosíthat meg a két osztály viszonyában.⁶⁶

A munkásérdekeket megjelenítő társadalmi és politikai szervezetek viszonyai meglehetősen labilisak voltak a századfordulón. Az említett Munkás Kör pl. megalakulása ellenére sem rendelkezett hatóságilag jóváhagyott alapszabállyal, rendszeres egyesületi életet nem élhetett, ám működését folyamatosnak jellemezte.⁶⁷

Létezett egy, a polgármester által „Szentési Szociáldemokrata Pártnak” nevezett szervezet Keresztes Nagy Imre vezetésével, ami valószínűleg azonos lehetett az Általános Népkörrel.⁶⁸ Utóbbiról tudjuk, hogy Mezőfi Vilmos újjászervezett Szociáldemokrata Pártjához csatlakozott, s Mezőfi politikai karrierjéhez (pl. két hét alatt 6 népgyűlést szerveztek számára a város főterén, míg a korábbi években összesen ötöt sikerült megrendezni átlagosan) nagyban hozzájárult.⁶⁹

Tehát a szentési szociáldemokraták végeredményben a Tarnóczi Mihály és Árvai Bálint vezette „népkörös” mezőgazdasági munkások voltak, akik a szakadár „újjászervezettek” programjának helyi megvalósítására vállalkoztak. Mindehhez kedvező szociális közeget kínáltak az utóbbi évek (1899–1903) gyors ütemben romló kereseti és megélhetési viszonyai.⁷⁰ Ennek köszönhetően tovább „politizálódott” a népgyűlések programja is, a klasszikus panaszok közül sorra kimaradtak a szociális helyzettel, a munkásviszonyokkal foglalkozó programpontok, ellenben polgárjogot nyertek a szociáldemokrácia egyetemes

⁶⁵ VDCSMT 1980. 110. p.

⁶⁶ Szentési Lap 1895. május 11.

⁶⁷ CsmL—SzF Tanácsi Iratok 47/1887.; 296/1900.

⁶⁸ CsmL—SzF Tanácsi Iratok 47—1398/1899.

⁶⁹ CsmL—SzF Polgármester Elnöki Iratok 13/1900.

⁷⁰ CsmL—SzF Főispáni Általános 179/1903.

céljai, a mozgalom aktuálpolitikai helyzete. Amikor 1900. aug. 19-én a vasúton érkező Mezőfi elé ünneplőbe öltözött, zászló alatt felsorakozó parasztok mentek az állomásra, s onnan közös menetben a Kossuth térre, Mezőfi Petőfi Sándor koráról és a szociáldemokráciáról, majd az általa vezetett mozgalom általános céljáról és hasznáról szónokolt.⁷¹

Az időszak legjelentősebb eseménye azonban kétségtelenül az 1901. április 7-én, 8-án és 9-én Szentesen megtartott országos munkáskongresszus volt. Ezen a Magyarországi újjászervezett Szociáldemokrata Párthoz tartozó kisgazdák, kisiparosok, földműves és ipari munkások vettek részt. Fontosabb témakörök voltak:

- A munkásnép gazdasági követelései az államtól, (sztrájkjog, minimál bér),
- a politikai harc szervezése és a munkások követelése,
- szociáldemokrácia és Magyarország gazdasági—politikai függetlensége,
- a Mezőfi-párt szervezete és a képviselő választások,
- a kisgazdák társadalmi—gazdasági helyzete és követeléseik,
- a kubikos munkásprogram,
- szociáldemokrácia és földmunkás nép.⁷²

Egyik figyelemreméltó vonása a kongresszusnak, hogy a kisgazdák (tehát formailag a tulajdonosok) és a mezei munkások (a birtoktalanok) eltérő igényeit az új szociáldemokrata stratégia közös alföldi szocialista munkásérdekekké integrálta. Másik lényeges elemét abban találjuk, hogy a reformtartalmú politikai követeléseket (általános választói jog) felváltotta a 48-as ízű függetlenségi szellem, a Magyarország állami függetlenségéért való aggodás, ami teljesen idegen volt a klasszikus szociáldemokrata tanoktól, és elsősorban a „hazátlanság” vádját hangoztató támadók leszerelésére, s a politikai szalonképesség bizonyítására szolgált. Előállt az a furcsa helyzet, hogy a szentesi földmunkások egyletébe tömörült „józan” független szocialisták képviselték az eredeti, kollektív öntudatból táplálkozó parasztszocializmust. A jobbagyszolgaságot nem ismerő rideg kollektivitást, míg a közülük kivált Árvai, Tarnóczi, Kecskeméti, Szabó-féle csoport, a Szentesi Általános Népkör, az agrárhangsúlyt kapott polgári demokratikus orientációt Mezőfi Vilmos szervezésében.

Maga a kongresszus szervezeti és politikai értelemben sikeres volt, amennyiben a meghívott 300 fő közül valamennyi részt vett rajta, köztük Mezőfi, Bíró Aladár, Végh Sándor, Bellér Antal pesti vezetők, és a tervezett napirendi pontok mindegyikét megbeszélték, azokról érdemi határozatokat hoztak.⁷³ Közvetett politikai hozadéknak kell tekintenünk a szentesi munkáspolitikában beállott változást is, mert a szocialista mozgalom korlátozására szolgáló hathatós eszközök közül a munkások érdekében alkotott jogszabályalkotás, s az „okos szociális haladást” tekintetbe vevő városi gondoskodás lépett előtérbe.⁷⁴

Nem kizárt, hogy a társadalmi nyugalom szempontjai, a politikai pártok fokozatos „gazda jellegűvé” válása is hozzájárult az agrárszocializmus megállapodásához. A lelke

---

⁷¹ CsmL—SzF Polgármester Általános Iratok 20—8644/1900.

⁷² CsmL—SzF Főispáni Általános 114/1901.

⁷³ CsmL—SzF Polgármestr Általános Iratok 53—3648/1901.

⁷⁴ CsmL—SzF Polgármester Elnöki Iratok 24/1901.

mélyén gyökerező egyenlőségi messianizmusról nem mondott le, de mivel azt polgári tulajdonossá válással képzelte el, s ugyanakkor csak kevesek juthattak ebbe az állapotba, a többség számára maradt a termelő közösség alapviszonyainak jobban megfelelő munkás-paraszti alternatíva.

László Marjanucz

GESELLSCHAFTLICHE BEWEGGRÜNDE
DER AGRARSOZIALISTISCHEN BESTREBUNGEN
IN SZENTES

Die Studie liefert weitere Beiträge zu den gesellschaftlichen Beweggründen des sich am Ende des vergangenen Jahrhunderts in der ungarischen Tiefebene abzeichnenden Agrarsozialismus. Szentés ist ein typischer Marktflecken in der Tiefebene, wo sich die Menschen vor allem vom Boden ernährten und bereits vor 1848 das Recht der abgabefreien bäuerlichen Warenproduktion erkämpft hatten. Der daraus resultierende Nachteil manifestierte sich nach 1848 darin, dass die offizielle Rechtsgleichheit nicht die Zunahme des Bodenbesitzes, die Erweiterung der bäuerlichen Besitzerschicht mit sich brachte. Indirekt wurden die Erntestreiks der 1890er Jahre durch das geringe Unterhaltsvermögen der Flur von Szentés motiviert. Allerdings galt das in den Augen der Staatsgewalt noch nicht als „gefährliche Agrarbewegung“, aber die seit 1894 regelmässig gewordenen Organisirungen von Arbeitervereinen deuteten schon auf die Verbreitung der sozialen Idee hin.

Die Quellen zeugen dafür, dass die durch die verschiedenen Gruppen (Landarbeiter, Erdarbeiter, Armbauern) angeregten Bewegungen zur Interessenvertretung, zur Gründung von Vereinen bestrebt waren, unter Einhaltung des gesetzlichen Weges die Lage der Bedürftigen zu verbessern. Während das Magistrat der Stadt verfassungswidrige, übertriebene Auswüchse der spontanen Besserungsbestrebungen befürchtete, gab sich die bürgerliche Opposition der Regierung Mühe, Verbindung zu den im Entstehen begriffenen Organisationen der verbitterten Menschen herzustellen. Ihre führende Persönlichkeit, Ferenc Sima war ihnen ehrlich gut gesinnt und hat eine Reihe von verständnisvollen Vorschlägen zur Linderung des Elends unterbreitet. In der Wirklichkeit waren die Reformen der Opposition durch die Anhäufung des politischen Kapitals, durch die auf die Loyalität der Arbeiter zum Vermögen und zum Gesetz appellierende Herstellung der gesellschaftlichen Ruhe zum Schutz der Besitzerrechte motiviert. Die Gesuche jedoch, die bezweckt hatten, die Organisirungen der Arbeiter auf den gesetzlichen Weg zu bringen, wurden vom Innenministerium eines nach dem anderen abgelehnt. Erst dann wurde diesen Bestrebungen Erfolg beschieden, als sich die lokale Gewalt, in erster Linie der Obergespan Vadnay über die „Harmlosigkeit“ der Ziele der Vereinigungen überzeugt, bzw. über die innere Spaltung der Szentésener Arbeiter erfahren hatte.

Die 1900 genehmigten beiden Arbeitervereine waren die Verwahrer von zwei unterschiedlichen politischen Strömungen von einer Reichweite für ganz Ungarn. Die armen Bauern des Szentésener Allgemeinen Volksvereins standen der von Vilmos Mezöfi geleiteten „alten internationalen sozialdemokratischen Partei“, die Erdarbeiter des Vereins der Szentésener Landarbeiter dagegen den die Richtung von Várkonyi vertretenden unabhängigen Sozialisten näher. Der erstere vereinigte die als die Anhänger der radikalen Lösung bekannten „wilden Sozialisten“, der letztere die „besser gesinnten Sozialisten“, die den

gewaltsamen Lösungen abgeneigt waren, in sich. Unter der Wirkung des historischen Zwanges haben jedoch die beiden Gruppierungen eine neue sozialdemokratische Strategie ausgearbeitet, die auch die Verwaltung von Szentcs dazu angeregt hatte, Rücksicht auf „den vernünftigen sozialen Fortschritt“ zu nehmen.

SZABÓ PÁL CSABA

ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐVÁLASZTÁSOK SZEPESE MEGYÉBEN 1910-BEN

„Szepesség a nemzetiségi együttműködés, a béke és megbecsülés tartományaként írta be nevét három nemzedék emlékezetébe. Magyar, szlovák és német barátkozás, egybefonódás és patriotizmus sehol ebben az országban nem fejlődött ki oly őszintén, oly elementáris természetességgel, mint itt... valami rejtélyes egyensúly éltette tudatunkban a régi ország legészakibb vármegyéjét. Egyensúly, amelynek tartósságát és biztonságát talán épp az a sokféle népi és nemzeti kavargás idézte elő, amelyről a Szepesség annyira nevezetes.”

„... úgy szólok Önökhöz, mint az angol hadvezér szólott katonáihoz, midőn őket csatába vezette! Anglia elvárja — mondta — hogy mindenki megteszi a haza iránti kötelességét! Én azt mondom: Magyarország elvárja, hogy az iglói választó kerület megteszi a haza iránti kötelességét.”

KHUEN HÉDERVÁRY KÁROLY

„... az egész választási küzdelem olybá tűnt nekem, mint a klerikális pálinka és a liberális sör közötti nagy viadal.”

SZALATNAI REZSŐ

BALÁZS BÉLA

1

Az ezerkilencszáztizes esztendő elején — a koalíciós kormányzás negyedik évében — a politizáló közvélemény számára nyilvánvalóvá vált, hogy a Wekerle kormány megbízatásának utolsó szakaszába érkezett. A koalíció programozott — és ekkoriban már alig rejtethető — terméketlenségét megszüntetni kívánó akciók, egymás után kudarcba fulladtak. A koalíciós pártok nézőpontjából a politikai helyzet súlyosságát a következő tényezők állandósították:

1., A függetlenségi mozgalom aktivitásának gazdasági szférába való áthelyezési kísérlete („harc az önálló bankért”) jónéhány vargabetűt leírva, nem csupán az érdekelt gazdasági és politikai körök támogatását veszítette el, hanem a képviselőház legnagyobb pártjának a Függetlenségi pártnak a bomlási folyamatát is meggyorsította, felerősítette és nevesítette.

2., Az annexiók válság lezárulását követően, egy minden addiginál merevebb és határozottabb hadügyi vezetéssel szemben a koalíció számára katonai kérdésekben nemzeti engedmények elérésének az esélyei a minimálisra csökkentek.

3., Nem vezettek eredményre a 48 és 67 hagyományos közjogi ellentétét és frusztráltságát oldani és meghaladni kívánó — s egyébként a koalíció számára logikusan fő menekülési útvonalnak felismert — fúziós tárgyalások a koalíció két fő ereje a Függetlenségi párt és az Alkotmánypárt között.

4., A legnagyobb tömegeket megmozgatni képes, és a Bécs felé irányuló magyar politika számára mindinkább a legfontosabb tényezőknek számító szociáldemokraták és

nemzetiségiek, 1910-ben egyöntetűen és fokozódó harciasággal rendre a koalíció ellen foglaltak állást.

Az irányító funkcióit elvesztő és felszámoló, tömegbázisát megtizedelő koalíciós kormányzat által teremtett politikai vákuumban a kezdeményezés törvényszerűen és kiszámíthatóan a Nemzeti Társaskörben gyülekező jól szervezett, kiváló kapcsolatokkal rendelkező, higgadtan visszafogott régi szabadelvűek, és személyszerint a nagy visszatérő Tisza István kezébe ment át.

A koalíció leváltásában tulajdonképpen Tisza egyéni politikai időszámítása és helyzetértékelése volt a mérvadó. Tisza 1909 novemberében, a király kormányalakítási megbízását saját személyére nézve időszerűtlennek tartotta és azt egyértelműen elhárította, majd az év végén Lukács László designált miniszterelnök kabinetalakítási terveit továbbra is fenntartásokkal és tartózkodással fogadta, sőt amikor a Lukács-kormány megalakulása már-már küszöbön állott, Lukács Lászlókkal kapcsolatban „az aktív politikába belesodort barátokról” beszélt és a leendő kormánytagokat gyakorlatilag eltanácsolta a Nemzeti Társaskör látogatásától. Tiszák valamikor 1910 január elején döntöttek úgy, hogy a politikai helyzet megérett Ferenc József új jelöltjének Khuen-Héderváry Károlynak a támogatására. Khuen Héderváry immár a Tisza-csoport bizalmát is bírva, 1910 január 17-én a Ferenc Józseftől hat nappal korábban nyert felhatalmazás alapján, bejelentette a koalíciót felváltó új, gyakorlatilag hivatalnok-kormány megalakulását. Khuen-Héderváry a miniszterelnökség mellett a belügy-, a horvát- és a király személye körüli minisztérium vezetését is magánál tartotta. A kabinet tagja volt még a konfliáns széleskörben jelentékeny népszerűségnek örvendő Hazai Samu tábornok (honvédelmi minisztérium), a főrendiházban feltűnt agilis gr. Serényi Béla (földművelésügyi minisztérium), szakterületének egyik legnagyobb tekintélye Hieronim Károly (kereskedelempolitikai minisztérium), a száraz és szenvedélytelenül tehetséges Lukács László (pénzügy minisztérium), a radikális politikai nézeteiről elhíresült Székely Ferenc koronaügyész (igazságügyi minisztérium) és március 1-től, a trónörökös által exponált gr. Zichy János (vallás és közoktatási minisztérium).

Tiszák megjelenése és a szabadelvű kormány megalakulása a századeleji parlamenti és pártpolitikának új fejezetét nyitotta meg. A régi hatvanhetesek majd fél évtizedes hallgatás után újra a nyilvánosság elé léptek, a koalíciós évek alatt eltávolodottak pedig sorra tették hűségnyilatkozataikat az új kormánypolitika mellett. Január 14-én maga Andrassy Gyula az Alkotmánypárt elnöke nyilatkozott Tisza mellett: „Beláttam, hogy Tisza Istvánnal szemben tévedtem; sajnálom, hogy ellene foglaltam állást; neki volt igaza és én követni fogom Tiszát úgy is mint közkatona”¹

A függetlenségiek számára Tisza és a szabadelvűek újbóli színrelépése szinte reflexszerűen ismét fontossá tette az összefogás keresését. A Kossuth párt és a Justh párt között megindultak az újraegyesülés lehetőségeit kipuható tárgyalások. Január 21-én a koalíció fénykorát idéző pártközi értekezletet hívtak össze, amelyen stratégiát dolgoztak ki a Khuen-kormány parlamenti fogadtatásáról. Az értekezleten a kormánypártok minden jelentős vezető embere képviselte magát, Wekerle Sándortól, Apponyi Alberten és

---

¹ Az Újság. 1910. január 14. 3. oldal.

Holló Lajoson át, Nagy Györgyig. Az új kormány megítélését illetően azonban nem sikerült egységes álláspontot kialakítani. Andrassy jogi érvekkel és jogi értelemben elfogadta a Khuen-kormány létrejöttének alkotmányosságát feltéve, ha az azonnal feloszlatta az országgyűlést és új választásokat ír ki. Mindazonáltal, tette hozzá Andrassy, „biztos, hogy egy ilyen kormány Angliában például nem volna parlamentárisnak nevezhető”². Andrassy értékelését az Alkotmánypárt többsége elfogadta, s ennek alapján hajlandónak mutatkozott a kormány számára az indemnitást is megszavazni.

A koalíció másik hatvanhetes tagjának a Katolikus Néppártnak a helyzetét az tette nehezzé, hogy a Khuen-kormány megalakulása egybeesett a párt belső erőviszonyainak radikális átalakulásával. A kereszténydemokrácia és a katolikus ortodoxia párton belüli rivalizálásának felerősödése a Néppárt akcióképességét nagyban csökkentette. A Néppárt egyfelől a régi harcos jelszavakat ismételte meg („a néppártiak felháborodással utasították vissza azt az inzultust, mely az által érte a magyar keresztény társadalmat, hogy a kultuszminiszteri székbe oly notórius szabadkőműves került, mint Székely.”³), másfelől a gyakorlati pártközi együttműködésben — főleg Zichy János kultuszminiszteri kinevezése után — a szenvedélyek csökkentésére és a koalícióból való rendezett kihátrálásának biztosítására törekedett.

A két függetlenségi párt közeledését a Justh párt gyors radikalizálódása lassította le majd fordította az ellentétébe. Míg Justh Gyula ekkoriban a szociáldemokraták és a nemzetiiségek egyetlen parlamenti tárgyalópartnereként járta az országot, a Kossuth-párt többsége január közepén már Tiszáék felé kezdett tájékozódni, s ezzel együtt előtérbe került egy Kossuth—Andrassy—Apponyi—Tisza kombináció, mint a kibontakozást segítő új politikai szövetség csírája.

Január 24-én a kormány parlamenti bemutatkozását a közvélemény felfűtött várakozása ellenére — a bemutatkozó ülésre már napokkal korábban minden parlamenti belépő elfogyott — egy erősen megdolgozott és megszelídített koalíció fogadta. A Justh párton kívül senki sem készült az 1905—1906-oshoz fogható politikai küzdelemre. Justh viszont a miniszterelnök minden párthoz eljuttatott, kiegyenlítőnek szánt udvarias felkérésére („... hétfőn úgyszólván egész Európa figyelme a magyar parlamenten lesz, mondhatni érettségi vizsgát tesznek a parlamentarizmusból...”⁴) kíméletlen választ adott: „A kormány programját és küldetését én nemzetellenesnek tartom és azért, hogy a bizalmatlanság milyen formában nyer kifejezést én nem felelek.”⁵

A képviselőházban a Justh párt vezetésével megindult a kormány elleni támadás. Az alaphangot a megszokott függetlenségi retorika („udvari kirendelt”, „lakáj”, „itt nincs helye”, „ki vele” stb.) és Justh Gyula szentori hangú előadói beszéde adta meg: „A kormány keletkezése és alakulása teljesen kizárja a bizalom lehetőségét... Ez a kormány

---

² Az Újság. 1910. január 23. 4. oldal.

³ Az Újság. 1910. január 18. 5. oldal. A kormány megalakulásakor Székely Ferenc az igazságügyi mellett néhány hétig a vallási és közoktatásügyi tárcát is vezette.

⁴ Az Újság. 1910. január 23. 4. oldal.

⁵ Az Újság. 1910. január 23. 4. oldal.

épen úgy nem tekinthető független, parlamentáris és felelős kormánynak mint a hogy nem volt annak tekinthető a Fejérvár-kormány.”⁶

Január végén a kormány figyelme a parlamenti küzdelmekről a közigazgatási apparátus és a vármegye felé fordult. A koalíciós érában szerepet vállalt megyei politikuskokkal szemben a kormány feltűnő engedékenységet tanúsított. A főispáni kinevezéseknél nem törekedett feltétlenül személyi változtatásokra. A háttérben zajló intenzív politikai alkukra utalt, hogy Csáky Albin a szabadelvű politika nagy öregje az alkotmánypárti főispánoknak gyakorlatilag felajánlotta hivataluk megtartásának lehetőségét.⁷ Khuen-Héderváry büszkén jelentette ki, hogy míg Fejérvárnak 1905-ben alig sikerült valamirevaló politikust megnyernie a megyékben, „neki azonban tömegesen ajánlkoznak”.⁸ Khuen-Héderváry kitarással és ügyes politizálással néhány hét alatt megfordította a vármegyék hangulatát. A még ellenálló megyék politikai bázisa érezhetően kisebb lett. A kezdeti, koalíció melletti megyei elkötelezettséget (Zala és Szatmár az újonnan kinevezett főispánoknak a megyeházán még lakást sem volt hajlandó biztosítani), a legtöbb esetben — párhuzamosan a megyei közgyűlések egész országban jellemző politikai irányváltásával — zavart visszavonulás követte. Február elejéig a törvényhatóságok elsöprő többsége az új kormány megalakulását legalábbis tudomásul vette. Pest megyében, ahol Prónay Dezső vezetésével sikerült újraéleszteni az 1905-ös megyei alkotmányvédelmi bizottságot, február elején — a szabadelvű képviselők tömeges közgyűlési megjelenésének köszönhetően — már nem tudták elfogadtatni a kormány törvénytelenységét kimondó vármegyei határozatot. A koalíciós képviselők is érezték a közvélemény lassú változását: „A kerületekből olyan mandátumokra is pénzt kérnek, a melyekért a múlt választáson Kossuthnak egyetlen névjegye is elég ellenérték volt.”⁹ Mindenesetre az átrendeződések a politikát és a pártszerkezetet olyan mélységben érintették, hogy a változások pontos nagyságát, kiterjedését és hatását ezekben a hetekben a pártok még nem voltak képesek megítélni.

Ebben az átalakuló és többértelmű politikai helyzetben érkezett meg a Szepes megyei, iglói választókerület megüresedésének a híre. Bartsch Gusztáv iglói gazdasági tanácsos, Szepes vármegye törvényhatósági bizottságának, az országgyűlés kivándorlási bizottságának a tagja, január 24-én az országgyűléshez frott levelében betegségére hivatkozva lemondott képviselői mandátumáról.¹⁰ Bartschot alig néhány hónappal korábban a Kossuth párt színeiben választották meg az iglói időközi választáson. Megválasztása egyhangú volt, mivel ellenjelöltje a néppárti Dömötör Mihály az utolsó pillanatban visszalépett a választástól.¹¹ A koalíció részéről a megüresedett iglói kerületben a nem túl jó szónok hírében álló Justh-párti Batthyány Pált jelölték, a szerveződő kormánypárt viszont úgy

---

⁶ Képviselőházi Napló 1906. XXVI. kötet 89. oldal.

⁷ Az Újság. 1910. január 23. 5. oldal.

⁸ Az Újság. 1910. február 1. 3. oldal.

⁹ Egyetértés. 1910. február 3. 3. oldal.

¹⁰ Képviselőházi Napló. 1906. XVI. kötet. 81. oldal. A lemondás után alig két héttel Bartsch Gusztáv családi birtokán a Szepes megyei Edősfalván 1910. február 8-án elhunyt.

¹¹ „A visszalépésnek oka az, hogy Kern Gyula márkusfalvi plébános és Hajdúsák Máté iglói vikárius Bartsch Gusztáv függetlenségi jelöltet támogatja.” Az Újság. 1909. október 19. 2. oldal.

döntött, hogy a Szepes megyei választást erőfelmérésre, visszatérésének országos demonstrálására használja fel. Ennek megfelelően az iglói kerületben a kormánypárt egyik legelismertebb politikusát, Tiszának gazdasági ügyekben első számú tanácsadóját, Hieronim Károlyt indították.

Az ország figyelme a Szepesség felé fordult.

2

A Szepesség, és az ezzel majd minden vonatkozásban azonos Szepes megye, a történelmi Magyarországnak talán a legváltozatosabb földrajzi és kulturális attribútumokkal bíró önálló kistája volt. A kortársak által „magyar Svájcnak” kívánt és nevezett Szepesség rendkívül kedvező természetföldrajzi határokkal rendelkezett. A vármegyét északon — ahol határa egybeesett az államhatárral — a Dunajec folyó és a Pienini hegység, keleten a Branyiszközi és a Lőcse-Lublói hegység, nyugaton a Magas-Tátra, a Bialka és a Fekete-Vág, délen a Gömör-Szepesi Érhegység, az Alacsony-Tátra, a Vág és a Gölnic patak határolta el jól felismerhetően a környező területektől. A megye az ország legmagasabb vidékei közé tartozott. Az ország legmagasabb pontja a megye területén volt (Gerlachfalvi-csúcs = 2633 m), de a Szepesség legalacsonyabb területének magassága is (Hernád-Gölnic torkolat = 288 m) jóval meghaladta a magyarországi síkvidéki átlagokat. A megye fővölgyeinek tengerszint feletti magassága 400—900 m között változott, a megye területére jellemző dél-nyugat — észak-kelet irányú hegyláncok 1000—1200 m magasságban húzódtak. A Szepesség vízrajzát négy nagy folyó határozta meg. A Dunajec, a Poprád, a Hernád és a Gölnic völgyében alakultak ki elsősorban a településre és a gazdálkodásra kedvező feltételek.

Az 1910-es népszámlálás szerint a megyében 172867-en éltek, így az egy négyzetkilométerre vetített alig több mint 47 lakossal a megye a legritkábban lakott törvényhatóságok közé tartozott. A megye lakosság száma a dualizmus időszakában gyakorlatilag stagnált. 1900—1910 között alig fél százalék volt a növekedés, de 1881-hez képest egyenesen csökkent a lakosság. 1910-ben a népesség 56,2 %-a szlovák anyanyelvűnek, 7,1 %-a ruténnek vallotta magát, a német anyanyelvűek száma a korábbihoz képest erősen csökkent (22,2 %), a magyaroké némileg emelkedett (10,8 %).¹²

A Szepesség az ország legurbanizáltabb vidékei közé tartozott. Városias jellegű települései még a század elején is regionális jelentőséggel bírtak. Iskolahálózata a legjobbak közé tartozott. A megye területén 12 polgári iskola, egy-egy felsőbb leányiskola és felsőkereskedelmi iskola, négy gimnázium és egy főreáliskola fogadta az ország távoli vidékeiről is a diákokat.

A választási törvények intencióinak megfelelően a magyar választási rendszer a helyi közigazgatás határozott közreműködésével számolt. A magyarországi választókerületek alapvetően a megyei közigazgatási beosztásra épültek, illetve abból indultak ki. Ennek

---

¹² Magyar Statisztikai Évkönyv. 1913. 20—21. oldal.

megfelelően választókerületeket törvényhatósági hatáskörön belül hoztak létre, arra törekedve, hogy a kerületi beosztás illeszkedjék a hatályos közigazgatási beosztáshoz. „Fontos irányelv... hogy egyes főszozolgabírói járások területe ne tördeltessék szét nyomós okok nélkül több választókerületbe, és hogy a körjegyzőségek községei lehetőleg ne választásának el egymástól választókerületi beosztás tekintetében.”¹³ Szepes vármegyében a század elején nyolc járás működött.¹⁴ A megye vezérjárása a lőcsei volt. Itt székelt a főispán, a teljes vármegyei közigazgatás, a királyi törvényszék, a járásbíróság, a tanfelügyelőség, a pénzügyigazgatóság, a telekkönyvi-, adó- és államéptészeti hivatalok. Lőcsén állomásozott egy közös gyalogezred három zászlóalja, és felállításra került egy csendőrszárnyparancsnokság.

A vármegyét a fejlett dél és a fejletlen észak megosztás jellemezte. A két nagy területű északi járás (a lublói és a szepesófalui) a vármegye túlnyomórészt mezőgazdasági területeit, a déli járások az iparosodottabb, városias jellegű területeit foglalták magukban.

A Szepesnek juttatott hat választókerület a vármegyének kiemelt politikai helyzetet biztosított. A hasonló nagyságú vármegyék minden esetben kevesebb képviselőt küldhettek a magyar parlamentbe. Például a század elején a 178000 lakosú Komárom megyének vagy a 235000 lakosú Bereg megyének csupán négy mandátum jutott. A választópolgárok számához viszonyítva is egyértelmű volt Szepes megye kedvező helyzete. A megyében egy választókerületre átlagosan 3158 szavazó jutott, míg ugyanez a szám Komáromban 5607, Szatmárban 4037 volt. Amikor az 1910-es években napirendre került a választókerületi beosztás racionalizálódása és több vármegye jelentős pozíciókat veszített, Szepes minden szóhajóhető gazdasági, politikai érv ellenében tartotta korábbi kivételezettségét. „A változott helyzet, különösen a forgalmi viszonyok átalakulása Szepes népét eléggé háttérbe szorították, s mai erőviszonyai épen nem mutatják több százados kultúrmunkájának kellő érvényesülését. A mai erőviszonyok alapján nem is lehetne szó a hat kerület fenntartásáról. Úgy hiszem azonban, hogy ez a háttérbeszorulás csak időleges, s ha a Szepesség nem is tudja többé gazdasági és kulturális jelentőségének azt a mértékét visszaszerezhetni aminek a múltban örvendett, mostani stagnációjából lassan kibontakozhatik mert helyzete máris javulóban van.”¹⁵

A választókerületek számát megállapító 1877. évi X. tc. hatnál több választókörzetet csupán négy törvényhatóság számára engedélyezett.¹⁶ A törvény az engedélyezett kerületek megyén belüli felosztásának módját és mikéntjét az illetékes megyei közgyűlésekre, ezzel a helyi politikai viszonyok alakulására bízta. A Szepes megyei választókerületi beosztás a nyolc közigazgatási járásból hat választókerületet alakított ki. A szepesófalui járást megosztotta a késmárki és ólublói kerület között, a szepesvállaljai pedig beolvastotta a lőcsei választókerületbe. A megyei választókerületi beosztás így kezezt figyelembe

¹³ Képviselőházi Irományok 1910. XXXVIII. kötet 28. oldal.

¹⁴ 1. Lőcsei, 2. Iglói, 3. Késmárki, 4. Szepesszombati, 5. Gölnicbányai, 6. Szepesvállaljai, 7. Lublói, 8. Szepesófalui.

¹⁵ Képviselőházi Irományok 1910. XXXVIII. kötet 58. oldal.

¹⁶ Nevezetesen Pest, Torontál, Arad és Szatmár megyékben. Képviselőházi Irományok 1875. XVI. kötet 136—138. oldal.

venni történelmi, gazdasági és népességi szempontokat. A kerületek között nagyobb területi aránytalanságok nem alakultak ki, a hagyományosan összetartozó vidékek — mint a szepesi Magura vagy a Gölnic völgyének német etnikumú bánya, ill. ipari körzete — egy választókerülethez tartoztak. Az időközben szükségessé vált kerület—arányosítási teendőket a megyei közgyűlés persze időnként igyekezett óvatosan összekapcsolni politikai szempontokkal is. Így került a századforduló után az ólublói kerület választási szempontból óriás-, politikai szempontból megbízhatatlan települése Szepesjakabfalva, a megye központjába, a lőcsei kerülethez (A falu 1910-ben 232 választóval egymaga több választót állított ki, mint az ország jónéhány kisebb teljes választókerülete).

A mindenkori kormányzati politika számára azok a kerületek voltak a kedvezőbbek, amelyekben a választópolgárok nagy része egy helyen összpontosult és kapcsolatban állt valamilyen formában az állami, vármegyei vagy helyi közigazgatással. Ezeken a helyeken a választások felügyeletére a hivatali és egyéb befolyásolásra is nagyobb tér nyílt. Ebből a szempontból Szepes megyében két centrális kerületet (a lőcseit és az iglóit, ahol is a választók 25—30 %-a a kerületet székhelyén lakott) és két széttagolt kerületet alakítottak ki (a szepesszombatit és az ólublóit, ahol a választók 3—4 %-a lakott a kerületet székhelyén), a gölnicbányai és a késmárki kerület pedig átmenetet képezett a kettő között.

Választójog és választási földrajz Szepes megyében 1910-ben¹⁷

	Összes választó	Régi jog	Föld	Ház	Jövedelem	Értelmiség
<i>Lőcse</i> választókerület	2265	15	1500	102	434	214
választási székhely	562	—	56	83	311	112
a székhely választóinak aránya a kerület összválasztóihoz képest	25 %	0 %	4 %	81 %	72 %	52 %
<i>Gölnicbánya</i> választókerület	1767	12	638	55	918	144
választási székhely	212	12	7	16	140	37
a székhely választóinak aránya a kerület összválasztóihoz képest	12 %	100 %	1 %	29 %	15 %	26 %
<i>Igló</i> választókerület	2139	1	1223	141	537	231
választási székhely	679	1	46	126	368	134
a székhely választóinak aránya a kerület összválasztóihoz képest	32 %	100 %	4 %	89 %	69 %	58 %

¹⁷ Štátný Oblastný Archív Levoča SŽ ÚVV Zoznamy voličov (Választási névjegyzék). Gelnica, Levoča, Sp. Nová Ves, Sp. Sobota, Kežmarok, St. Ľubovna. Kart. 2000.

<i>Szepesszombat</i>						
választókerület	2674	61	2139	15	305	154
választási székhely	100	8	14	—	60	18
a székhely választóinak aránya a kerület összválasztóihoz képest	4 %	13 %	1 %	0 %	20 %	12 %
<i>Késmárk</i>						
választókerület	2647	19	1955	61	413	199
választási székhely	405	2	24	41	254	93
a székhely választóinak aránya a kerület összválasztóihoz képest	15 %	11 %	1 %	67 %	59 %	47 %
<i>Ólubló</i>						
választókerület	2891	3	2564	8	140	176
választási székhely	114	2	28	6	41	37
a székhely választóinak aránya a kerület összválasztóihoz képest	4 %	67 %	1 %	75 %	29 %	21 %

A választókerületi székhelyek mellett néhány településen — elsősorban földtulajdon alapján — kiemelkedően sok választót írtak össze. 1910-ben az iglói kerületben Szepesolász (151) és Merény (172), a késmárki kerületben Szepesbéla (211), Leibicz (196), Osztornya (250) és Újbéla (107), a lőcsei kerületben Szepesjakabfalva mellett Szepesváralfa (176) adott sok választót. A szepesszombati és az ólublói kerületben nem egy településen több szavazót írtak össze mint a választókerület székhelyén. A szepesszombati választókerületben Poprádon 172, Szepesvéghelyen 167, Felkán 157, Hernádfaluban 138, az ólublói kerületben Szepesmindszenten 141, Berkenyéden 140, Szepesófaluban 136, Szepesmátyásfalván 130, Frigyesvágásán 117 választójoggal rendelkező polgár szerepelt a névjegyzékeken.

Az 1910-es képviselőválasztások első megyei eseménye a szokásos központi választmányokat eligazító belügyminiszteri körrendelet volt. Tulajdonképpen ettől az időponttól számíthatjuk a megyei választási gépezet beindulását. Az 1909. február 16-án kiadott körrendelet az általános választási utasításokon túl, három szempontra hívta fel a központi választmányok figyelmét. Kiemelte a választmányi ülések határozatképességének biztosítását és jegyzőkönyvvezetésük pontosságának szükségességét. A választói névjegyzékek pontos kitöltésére vonatkozóan a belügyminiszter megállapította, hogy az 1909-es „névjegyzékek nagy részét ez évben is azért kellett visszaküldenem, mert azokban a választók életkorának feljegyzésére szolgáló rovatok pontosan nem töltettek ki, sőt sok esetben ezen rovatok oldalszámra egész községeket illetőleg hagyattak üresen.¹⁸

A körrendelet megerősítette a névjegyzékek összeállítására vonatkozó viszonylag új határidőket. Az 1874-es választójogi törvény ugyanis oly módon rendelkezett, hogy „a névjegyzék évenkénti kiigazítására szükséges intézkedéseket a központi választmány minden év május hava első napjaiban köteles megtenni, az összefró küldöttségek pedig a

¹⁸ Štátny Oblastný Archív Levoča. SŽ Ústredný Volebný Výbor, Spisy 1910. Kart 1939. 19756/1909-I.a BM számú rendelet.

kívánt kimutatásokat oly időben fejezik be, hogy a központi választmány ezen kimutatások alapján a névjegyzék összeállítását minden év június 15-én megkezdhesse.¹⁹ Ehhez képest — a névjegyzékekkel kapcsolatos felülvizsgálati lehetőségek bővülésével összefüggésben — az 1899. évi XV. tc. a névjegyzékek összeállításának és kiigazításának határidőit két hónappal előrébb hozta.²⁰

A törvényi rendelkezéseknek és a belügyminisztériumi körrendeletnek megfelelően, Szepes vármegye központi választmánya 1909. március 2-án ülést tartott. A választmány összetétele természetesen a koalíciós viszonyokat tükrözte. A kilenc választmányi tag mellett Újfalussy Brunó vármegyei főjegyző látta el a jegyzői teendőket, dr Neogrady Lajos alispán pedig elnökölt. Az ülés feladata volt a névjegyzékek kiigazítását végző bizottságok megalakítása. A viszonylag kis presztízzsel és a politikai érdekérvényesítés kevés lehetőségével rendelkező bizottsági tagság nem jelentett túl nagy vonzerőt a megyében. „A kiigazító küldöttségek megalakítása évről-évre nagyobb akadályokba ütközik azért, mert a szerény anyagi viszonyok között élő tagok nagyobb része az idő- és pénzál- dozattal kapcsolatos megbízatást csak kivételesen hajlandó elfogadni.”²¹

A megye minden választókerületében két-két küldöttséget alakítottak, a lőcsei kerületben „Szepesjakabfalva távoli fekvése miatt”²² három bizottságot. A központi választmányok számára a kiigazító bizottságok számának tetszőleges növelését — az 1874-es választójogi törvénnyel szemben — az 1876. évi XVIII. tc. tette lehetővé, amely kimondta, hogy „a választók névjegyzékének évenkénti kiigazítására a központi választmány évenként minden választókerületre nézve három tagból álló egy vagy a szükséghez képest több küldöttséget választ”²³

„A szükséghez képest” létrehozott külön kiigazító küldöttségek fokozott mértékű ellenőrző tevékenysége — az éppen aktuális politikai érdekek mentén — gyakran pártpolitikai felhangokat is kapott. A kiigazító küldöttségek elnökei az 1874. évi XXXIII. tc. 21. paragrafusának értelmében a számukra illetékes járási főszoigabíró vagy polgármester előtt esküt tartoztak letenni. A központi választmány az első esküről szóló jegyzőkönyvet március 9-én Késmárkról kapta meg, ahol „a késmárki választókerület 1-ső küldöttségébe elnökül Beck Ede késmárki lakos választatván meg, megjelent Késmárk szab. kir. város polgármestere előtt és kérte az előírt eskü kivételét. A kérelemnek hely adatván Beck Ede késmárki lakostól az ... eskü szabályszerűen kivétellett, illetve Beck Ede ezen esküt a polgármester előtt letette.”²⁴

Az eskü letétele után az elnökök feleskették a bizottsági tagokat, majd meghatározták azokat a napokat, amelyeken a megye nagyközségeiben és körjegyzőségi székhelyein az összeírás meg fog történni. Ezeket a határnapokat a településeken legalább nyolc nappal korábban a községi előljárárság útján a központi választmány tartozott kihirdetni. A kiiga-

¹⁹ Magyar Törvénytár. 1872—74. 321. oldal. 1874. évi XXXIII. tc.

²⁰ Magyar Törvénytár 1899. 82. oldal. 1899. évi XV. tc. 145. paragrafus.

²¹ Štátny Oblastný Archív Levoča. SŽ Ústredný Volebný Výbor, Spisy 1910. Kart 1939. 11/kpv. 909.

²² Szepesi Lapok. 1909. március 11. 3. oldal.

²³ Magyar Törvénytár 1875—76. 425. oldal. 1876. évi XVIII. tc. 1. paragrafus.

²⁴ Štátny Oblastný Archív Levoča. SŽ Ústredný Volebný Výbor, Spisy 1910. Kart 1939. 22/909. eln.sz.

zító küldöttségek munkájuk során szabadon megtekinthették és használhatták a korábbi választói névjegyzékeket, az egyenes adó községi főkönyveit, a földadó- és tagosítási telekkönyveket. A névjegyzékek kiigazításához szükséges ún. rovatos íveket központilag még február 23-án kapta meg Budapestről a vármegye.²⁵

1899 óta a kiigazító küldöttségek a választói névjegyzékre újonnan felvettekről és a névjegyzékből kihagyottakról is községenként listát tartoztak készíteni²⁶. Külön figyelmet fordítottak a választójogosultság elvételével kapcsolatos esetekre. Ilyenkor a küldöttség az érintettet a községi eljáróság útján írásban értesítette. A Szepes megyei központi választmány ezekkel az intézkedésekkel összhangban felhívta a figyelmet arra, hogy "a kihagyottak ne csupán a kihagyás tényéről értesüljenek, hanem annak oka felől is tájékoztassanak."²⁷

A kiigazító bizottságok megyei földadócenzussal kapcsolatos munkálataikhoz megkapták „A szepesvármegyei volt úrbéres községekben a legkevesbé megrótt 1/4 úrbéri telek adójának valamint az úrbériséggel nem bírt községekre az e tekintetben irányadónak kijelölt szomszéd községek kimutatása” című mellékletet. A magyar választási rendszer legkövetkezetlenebb és legtöbb visszaélésre módot adó része a földadóval és földtulajdonnal megszerezhető választói jog szabályozásával kapcsolatban alakult ki. A választójogi törvény rendelkezései szerint „választói joggal bírnak azok, kik nagy- és kisközségekben úrbéri értelemben vett 1/4-ed telket vagy ezzel hasonló kiterjedésű birtokot kizáró tulajdonul bírnak... ha pedig valamely községben úrbériség nem létezett, a legkevesbé megrótt 1/4-ed úrbéri telek a szomszédságban fekvő azon községből veendő, melyben a föld értékére befolyással bíró viszonyok a kérdésben forgó község viszonyaihoz leginkább hasonlóak”.²⁸

A törvényi rendelkezések következtében a földadó alapján megszerezhető választójog tekintetében a legnagyobb különbségek alakultak ki az országban. Azzal pedig, hogy az úrbéri rendezésből kimaradt községekben a földadócenzus, „a föld értékére befolyással bíró viszonyok” megállapítását ezzel a földadó tulajdonképpeni értékének meghatározását magyarán a választójogosultság kiterjedtségét az alispánra bízta,²⁹ az önkényes értelmezések tömegét tette lehetővé és vonta maga után.

Szepes megyében a földadócenzus értékeit az 1899. évi XV. tc. utasításai szerint 1900. március 6-án tette közzé az alispán vezetésével ülésező központi választmány. Ezek alapján a földadócenzus a megyei választókerületekben a következő szélső értékeket produkálta: a gölnicbányai kerületben Szlovinka-Felsőn 3 K 38 f, Kluknon 7 K 52 f, a lőcsei kerületben Répás-Alsón 2 K 48 f, Mindszente 16 K 82 f, az iglói kerületben Matejoczon 3 K 52 f, Olcznón 12 K 94 f, a szepesszombati kerületben Stólán 2 K 86 f, Izsákfaluban 9 K 56 f, a késmárki kerületben Oszturnyán 2 K 30 f, Tótfaluban 6 K 88 f,

---

²⁵ Štátny Oblastný Archív Levoča. SŽ Ústredný Volebný Výbor, Spisy 1910. Kart 1939. 26608/1909. 1-a. BM.

²⁶ 1899. évi XV. tc. 144. paragrafus.

²⁷ Štátny Oblastný Archív Levoča. SŽ Ústredný Volebný Výbor, Spisy 1910. Kart 1939. 11/kpv. 909.

²⁸ Magyar Törvénytár 1872—74. 314—315. oldal 1874. évi XXXIII. tc. 4. paragrafus.

²⁹ 1899. XV. tc. 143. paragrafus.

a lublói kerületben Helivágáson 1 K 30 f, Ómajorban 5 K 64 f. A választójogi törvény módosításának rendelkezése szerint a földadóminimumok megállapításai „mindaddig érvényesek míg az azok alapjául vett földadókataszter változatlanul fennáll”³⁰.

A kiigazító bizottságok 1909. április 5-ig minden kerületben elvégezték a névjegyzékek revízióját. A központi választmány április 15-i ülésén a küldöttségek eljárását megvizsgálta, a választók életkorában beállott változásokat átvezette és elrendelte az ideiglenes névjegyzékek közzétételét. A névjegyzéket a kihagyottak külön listájával együtt az egész vármegyére vonatkozóan Lőcsén az alispáni irodában, a városokra és a nagyközségekre nézve helyben, a kisközségek névjegyzékét pedig a körjegyzőségi székhelyeken tették közzemlére. A központi választmány a névjegyzékek felülvizsgálati módzatait bemutató háromnyelvű (magyar, német, szlovák) hirdetményt szerkesztett és fogadott el, amelyet a megye minden településén kiragasztottak. A névjegyzékeket május 5. és 25. között minden nap 8—12-ig a községi elöljáróság egy tagjának jelenlétében mód volt megtekinteni, majd délután 2—6 között lemásolni. A névjegyzékekre vonatkozó fellebbezéseket május 5. és 15. között, a fellebbezésre vonatkozó észrevételeket május 16. és 25. között volt mód benyújtani az illetékes elöljáróságokhoz, amelyek aztán május 25. után jelentéseiket eljuttatták a központi választmányhoz. Ezek a jelentések nem kizárólag a benyújtott fellebbezések tényét állapították meg, hanem gyakran már az érintett elöljáróság állásfoglalásait is tartalmazták. A megye legnagyobb városában Iglón az 1910-es névjegyzékhez egyetlen fellebbezést adtak be, dr. Nosz Gyula iglói ügyvéd részéről. Az iglói polgármesterhelyettes a fellebbezés bejelentésével egyidejűleg a fellebbezés indokaival kapcsolatban is állást foglalt: „... felszólamló Iglón letelepedési szándékát a városi hatóságnál személyesen bejelentette és Iglón tényleg ügyvédi irodát nyitott, mely irodához Iglón állandó lakást is bérelt ki.”³¹ 1909-ben a központi választmányhoz összesen 13 névjegyzékkel kapcsolatos panasz érkezett, ami a névjegyzékben szereplők töredékét jelentette.

A vidékről beérkezett jelentések alapján a központi választmány június folyamán a vitás esetek egy részében végzettség, lakóhely, jövedelem, névazonosság ügyekben adatközlést rendelt el. Igazán komoly, a Kúriáig eljutó fellebbezés 1909-ben az egész vármegyében csupán kettő akadt. Lám Dezső és Csipkés Albert poprádi határrendőrök felszólaltak a választási névjegyzékből való kihagyásuk miatt, amire válaszul a központi választmány július 2-án határozatot hozott, melynek indoklása szerint „a magyar királyi határrendőrség a magyar királyi csendőrséggel lényegileg azonos feladatot teljesít”, másrészt „a tisztek és altisztek állandóan egyenruhát viselni tartoznak... s így mindazon okok, melyek a hadsereg és a csendőrség tagjainak az országgyűlési képviselőválasztók sorából való kihagyását eredményezték, a határrendőrség tekintetében is hatékonyak.”³²

A két határrendőr július 19-én és 21-én a kir. Kúriához fellebbezett. A Kúria az 1909. október 21-én tartott nyilvános ülésén határozatot hozott, mely szerint a határrendőrség „nem tartozik sem a hadsereg, sem különösen a m. kir. csendőrség állományához, hanem

³⁰ 1899. évi XV. tc. 143 paragrafus Magyar Törvénytár 1899. 82. oldal.

³¹ Štátny Oblastný Archív Levoča. SŽ Ústredný Volebný Výbor, Spisy 1910. Kart 1939. 1175/1909.

³² Štátny Oblastný Archív Levoča. SŽ Ústredný Volebný Výbor, Spisy 1910. Kart 1939. 106/kpv. 1909.

az államrendőrség egyik szervét képezi, minthogy tehát az 1874. évi XXXIII. tczikk 11. paragrafusának 1. pontja szerint az államrendőrségnek csak a legénysége nem gyakorolhat választói jogot,³³ a Kúria Lám Dezsőt, aki rendőrfogalmazóként tiszti állásban működött — a központi választmány döntését megsemmisítve — választójoggal ruházta fel, míg Csipkés Albert esetében, — aki mint rendőrbiztos a végrehajtó közegehez tartozott — megerősítette a szepes megyei határozatot.

A központi választmány a kúriai fellebbezések végeredményét megvárta, majd annak döntését tudomásul véve 1909. november 25-én a „Szepesvármegyei képviselő választók 1910. évi állandó névjegyzékeit véglegesen megállapítottak” mondta ki.

A névjegyzékeket a törvényhatóság pecsétjével az elnök, a jegyző és két választmányi tag aláírásával hitelesítették. A végleges névjegyzékek egy példányát a belügyminiszterhez terjesztették fel, egyet a lőcsei levéltárba küldtek, egyet a választók használatába adtak, egyet pedig az illetékes körjegyzőségekhez helyeztek letétbe.

3

1910. február 4-én Iglóról száz tagú küldöttség érkezett Budapestre, hogy Hieronimyt hivatalosan is felkérje a jelöltség elfogadására. A keleti pályaudvarra érkező iglóiakat tüntető egyetemisták fogadták. A készülő egyetemista demonstrációról a rendőrség már előző nap értesült, így a főkapitány a vonathoz „egy sereg detektívet és rendőrt küldött ki”³⁴ Ennek ellenére az iglóiak abcugolás és záptojásdobálás közepette érkeztek meg a fővárosba. Néhány tüntető joghallgatót, bolti szolgát, magánhivatalnokot a rendőrség őrizetbe vett. Másnap a miniszterelnök az iglóiak tiszteletére a Bristol szállóban nagy fogadást adott. Harmadnap, február 6-án Hieronimy, a küldöttség és a Nemzeti Társaskör számos tagjának kíséretében Iglóra utazott. A Nemzetközi Hálókocsitársaság Igazgatósága elrendelte, hogy a kortesút alkalmával a kassai gyorsvonat étkezőkocsija egészen Iglóig közlekedjen. Hieronimy megérkezését követően, az iglói Bányász szálló nagytermében megtartotta programbeszédét. A beszéd az új kormány kinevezése óta a legkeményebb kritikáját adta a koalíciós kormány tevékenységének. Hieronimy a koalíciót a közigazgatás veszélyes átpolitikálásával, az osztrák—magyar vámszövetség megállapodásainak előnytelen megváltoztatásával, az állami kiadások fedezet nélküli növelésével szembesftette, majd beszédében ígéretet tett a választójogi törvény azonnali revíziójára és az infrastrukturális fejlesztések általános bővítésére. A felszólalás egyetlen helyi vonatkozásaként, halovány utalást tett egy új megyei vasút megépítésére. „Ismerem azt az óhajtásukat, hogy innen Iglóról induljon ki az a vasút, a mely a gömöri vasúthoz kapcsolódjék... én nem ígérhetem, hogy a vasút holnap meglesz. Arról biztosíthatom önöket, hogy miután az én

---

³³ Štátny Oblastný Archív Levoča. SŽ Ústredný Volebný Výbor, Spisy 1910. Kart 1939. 43/1909.

³⁴ Az Újság. 1910. február 5. 4. oldal.

legjobb tudomásom szerint ez egészséges és helyes irányú vállalat, kötelességemnek fogom tartani ezt tehetségem szerint előmozdítani.”³⁵

Az iglói beszédnek nagy visszhangja támadt. Tisza szócsove, *Az Újság*, először foglalt állást érezhető lelkesedéssel és határozottsággal a Khuen-Héderváry kormány mellett: „a négyesztendei koalíciós korszaknak hű tükörképét láthatták tegnap az iglói választók. Az új kereskedelmi miniszter Hieronimy Károly mutatta be ezt a tükörképet, s ma már az egész ország gyönyörködhetik benne, ha ugyan irigyli az iglóiaktól a mit elsőkül látniok adatott.”³⁶

Koalíciós politikai körökben a beszéd általános megrökönyödést keltett. Általános volt a vélemény, hogy Hieronimy nem programot adott, hanem „minősíthetetlen támadást intézett a nemzeti kormány ellen”³⁷. Kossuth Ferenc szerint „Iglón pedig a kortes szerepelt, nem a komoly szakember, nem a nyilatkozataiért felelős miniszter.”³⁸

Február 6-án — aznap amikor a kereskedelemügyi miniszter Iglóra érkezett — Újfalussy Brúnó a megyei központi választmány elnöke az időközi választást előkészítő egyeztető tanácskozást hívott össze. Az értekezleten megjelent Folgens Kornél iglói polgármester, Matolcsi János városi rendőrkapitány, Wieland Aladár járási főszolgabíró, Tasnády Antal járási szolgabíró, a Justh párt helyi elnöke Mertz Sándor, a kormánypárti elnök Münnich Kálmán, a két párt bizalmi férfiai és a választási és szavazatszedési bizottság tagjai. A választási elnök ismertette az 1899. évi XV. tc. 154. paragrafusának a választás vezetésére és a rend fenntartására vonatkozó rendelkezéseit, majd megállapodtak a két párt választóinak városon belüli elhelyezésének rendjében, a szavazatszedő küldöttségek helyiségmegosztásában, a helyi közlekedés ideiglenes korlátozásában.

A megállapodás szerint „a Hieronimy-párti választók a városházától felfelé, a gróf Batthyány párthoz tartozó választók pedig a városházától lefelé” gyülekezhetnek. A szavazatszedő helyiségek biztonságos megközelítésének érdekében a belvárosban négy utcát lezártak, s „hogyan ezen elzárás céljára a rendelkezésre álló katonai és csendőri karhatalom mily mérvben veendő igénybe, a városi rendőrkapitány belátására bízatik”. Arra való tekintettel pedig, hogy „a Tomaskovics, a Kleinberger és Berger-féle korcsmát a Hieronimy-párt a saját választói számára foglalta le, az értekezlet kimondja, hogy az említett három korcsma a választás időtartamára rendőri felügyelet alá helyeztessék, mit az értekezlet Kern Gyula Batthyány-párti bizalmi férfi javaslatára azért tart szükségesnek, hogy a közeli korcsmákban elhelyezett Gróf Batthyány párti választóknak ezen párttól való elpártolása lehetlenné tétessék”.³⁹

Február elején Hammersberg László Kossuth párti és 10—15 Justh párti képviselő, Kürthy Lajos nyugalmazott főispán vezetésével pedig több Nemzeti Társaskörhöz tartozó politikus érkezett a kerületbe. Néhány nap alatt kiderült, hogy az iglói kerületben a két párt esélyei közel sem egyformák. Több községbe a Batthyány-párt korteseit be sem

³⁵ *Az Újság*. 1910. február 6. 5. oldal.

³⁶ *Az Újság*. 1910. február 8. 1. oldal.

³⁷ *Egyetértés*. 1910. február 8. 4. oldal.

³⁸ *Az Újság*. 1910. február 9. 6. oldal.

³⁹ Štátny Oblastný Archív Levoča. SŽ Ústredný Volebný Výbor, Spisy 1910. Kart 1939. 315/kpv 1910.

engedték. A hagyományosan függetlenségi érzelmű Merényben a Justh párt kortesei még termet sem tudtak bérelni. A merényiek kijelentették, hogy „a Hieronimy Károly prog-rambeszédjében közölt megdöbbentő statisztikai adatok győzték meg őket arról, hogy országos érdek az új alakulás támogatása.”⁴⁰

Jamnikból egy egész falu vonult Iglóra abban a hiszemben, hogy Tiszát láthatják. Urumjánban megtámadták a Batthyány-párt korteseit és arra kényszerítették őket, hogy éltessék Tisza Istvánt.

Február 8-án a Kassa—Oderbergi Vasút alkalmazottai nyilatkozatot fogadtak el, amelyben a Hieronimy-pártot és személyesen Tiszát teljes bizalmukról és támogatásukról biztosították. A döntés jelentőségét mutatja, hogy 1910-ben a 679 iglói választópolgár 16 %-a vasúti alkalmazott volt.⁴¹

Bebizonyosodott, hogy Batthyány nem csak mint szónok nem állta meg a helyét, de kifejezetten rossz emberi és politikai kapcsolatai a Néppárttal megakadályozták abban, hogy a kerületben az egyetlen számottevő szövetségest maga mellé tudja állítani. A koalíciós pártok között erősödött a felismerés, hogy „a Justh párt számára az egész választópolgárság elveszett”.⁴² Február 9-én Batthyány és a Justh párt főkortesei szembenéztek a realitásokkal. A reggeli órákban lemondták a kibérelt kocsmákat és vendéglőket, majd falragaszokon a választók tudomására hozták: gróf Batthyány Pál visszalépett az iglói kerület képviselőjelöltiségétől.

Február 9-én délután — miután megérkezett Budapestre a visszalépésről szóló távirat — a pártkörökben a legfontosabb téma az iglói politikai helyzet elemzése volt. A Nemzeti Társaskörben óvatos derülátással a „váratlan fordulatot kedvező előjelenként” értékelték, a függetlenségi pártkörben viszont úgy vélték, hogy Batthyáynak „a korrupció miatt kellett visszalépnie”.

Minden jel arra mutatott, hogy Iglón ellenjelölt hiányában egyhangú választásokra kerül sor, mégis a Hieronimy párt a váratlan meglepetések megelőzésére, február 10-én reggel mintegy 1500 választót szállított a városba. Mivel a választási bizottsághoz 1/2 9 óráig újabb jelölés nem érkezett, a választási törvények szerint Hieronimy Károlyt megválasztott képviselőnek kellett tekinteni. A szokások alapján ilyenkor a választási elnök a városháza erkélyéről a választópolgároknak és az érdeklődő közönségnek kihirdette a végeredményt. Dr. Újfalussy Brúnó a vármegye Kossuth párti főjegyzője a választási bizottság elnöke kategórikusan megtagadta a kihirdetést. A városházát körbefogó — többségében Hieronimy párti tömegből — megbízottakat menesztettek Újfalussyhoz annak érdekében, hogy a nyilvános kihirdetés mégis megtörténjék és a mandátumot ők maguk küldöttségileg vihessék Hieronimyhez Budapestre. A választási elnök közölte velük, hogy a fennálló szabályok értelmében, mivel a képviselőjelölt nincs jelen, a mandátumot térítvevényen postai úton küldi el Hieronimynek, a kihirdetést pedig a választási helyiségben már elvégezte s ezzel eleget tett törvényi kötelezettségének. Újfalussy válaszáról értesülve

---

⁴⁰ Az Újság. 1910. február 10. 3. oldal.

⁴¹ Štátny Oblastný Archív Levoča SŽ ÚVV Zoznamý voličov (Választási névjegyzék). Gelnica, Levoča, Sp. Nová Ves, Sp. Sobota, Kežmarok, St. Ľubovna. Kart. 2000.

⁴² Az Újság. 1910. február 9. 3. oldal.

a tömeg felháborodása határtalan volt. Igló központjában valóságos ostromállapot alakult ki. Újfalussyt késő délután a hátsó kapun nyolcvan csendőr kordonjában alig sikerült kimenteni a városházáról.

Az iglói eseményeket a főváros is szenvedélyesen fogadta. A függetlenségek példátlan vesztegetésekről beszéltek. „Rettenetes nagy vesztegetések voltak és az etetés és itatás oly nagy mértékben nyilvánult meg, hogy egyes községekben a lakosság zöme részegen fetrengett viskójában vagy az utcán. A leitatott választókat ezután könnyű szerrel beszállították Iglóra, ahol elzárt helyen a választás napjáig folytatták a dáridót... napok óta a falu minden kocsmájában állandóan csapra volt verve a hordó és abból ihatott, aki akart.”⁴³ A kormánypárt félhivatalosan elismerte, hogy az iglói mandátum összességében szokatlanul sokba, 400 000 koronába került.

Február 12-én a választásokat megszervező és sikerre vivő iglói küldöttséget Budapesten kitüntető figyelemmel fogadták. A pályaudvaron dr. Ragályi Lajos vezetésével a Nemzeti Társaskör több prominens tagja várta a küldöttséget, majd a kereskedelmi minisztériumban nagy fogadást adtak az iglóiak tiszteletére. A fogadáson több miniszter (Serényi Béla, Székely Ferenc, Hazai Samu) is megjelent. Hieronimy érezhető megkönnyebbüléssel és őszinteséggel ismerte el az iglói választás jelentőségét: „a választással és ennek fényes eredményével nemcsak engem köteleztek le őszinte, igaz hálára, hanem lekötelezték azt a kormányt is a melynek egyik szerény tagja vagyok. Mert azért bírt nagy fontossággal az, hogy az első megüresedett kerületben közülünk választottak az urak, mivel ez a kormányra nézve nagy erkölcsi támasz... az egész országban az iglói kerület fellépése visszhangra talált. Az urak megmutatták, hogy férfias bátorsággal, meggyőződésünknek őszinte nyilvánításával le lehet küzdeni azt a terrorizmust, a mely alatt évekig nyögtünk... Azt hiszem ennek a választásnak nagy visszhangja lesz és fordulópont lesz az egész ország közvéleményének alakulásában.”⁴⁴

Este a Bristol szállóban adott díszvacsorán maga Tisza is megjelent „akit a jelenlevők viharos ovációkban részesítettek”. Hieronimyhez hasonlóan Tisza is úgy vélte, hogy az iglói győzelem vízválasztónak fog bizonyulni. „...a közjogi surlódásoktól távolmaradó igazi nemzeti politika egy kétségbeesett védelmi harcot folytatott. Mi ültünk még benn a várban, a melynek falain rést lőttek. Nekünk kellett saját testünkkel a rés betömését megpróbálni s nem tisztességes ember és nem hű katona az, aki ilyen pillanatban latolgatja vajjon győzhet-e, vagy pedig az ő testén fog-e az ellenség keresztül menni... ha ebben a küzdelemben az ország minden választókerülete, az értelmisége úgy állja meg a sarat, úgy teljesíti a kötelességét, mint az iglói kerület értelmisége, akkor a siker nem maradhat el.”⁴⁵

Az iglói választási siker kiváló háttérrel festett a kormányerők pártalapítási szándékaihoz. Február 14-én a Nemzeti Társaskörben gyülekező szabadelvűek Nemzeti Munka-párt néven — Tisza szövegezésében — felhívást adtak ki, amelyben alapvető politikai for-

---

⁴³ Egyetértés. 1910. február 10. 2—3. oldal.

⁴⁴ Az Újság. 1910. február 13. 5. oldal.

⁴⁵ Az Újság. 1910. február 13. 6. oldal.

dulatot ígértek: „...a régi pártkeretek túléltek magukat. Üres jelszavakká váltak a régi adáz tusák csatakiáltásai. A pártharczok megújulása élő elvi tartalom, benső szükség nélkül veszélybe dönti a nemzetet...”⁴⁶

Az Alkotmánypárt rövid, ám éles belső vitákat követően bejelentette feloszlását.⁴⁷ Február 19-én hivatalosan is megalakult a Nemzeti Munkapárt. Országos szervezőbizottságot hoztak létre, amelynek elnökévé a szepesi megyei Csáky Albint választották. A budapesti pártkörök lassan megüresedtek, a vezetőség vidékre tette át székhelyét. Programbeszédektől visszhangzott az egész ország. A pártok a dualizmus időszakának legintenzívebb kampányát folytatták. Hoitsy Pál a Kossuth párt ügyvezető alelnöke Pápán képviselői beszámoló és programbeszédében azt fejtegette, hogy „a koalíciós kormány működését nem csupán az eredmények után kell megítélni, hanem tekintetbe kell venni, hogy milyen viszonyok között vette át a hatalmat.”⁴⁸ A függetlenségi képviselőket hosszú idő óta először fogadta tömeges ellenszenv. Temesvárott Apponyi Albertet botokkal támadták meg. A koalíciós pártok érezhetően defenzívába szorultak, de visszaesésük mértéke és tartóssága nehezen volt megítélhető.

Az új kormánypárt nagy erővel igyekezte bővíteni mozgásterét. A kormány azonnali hatállyal megszüntette a folyamatban levő nemzetiségi izgatási pereket, amelyek többsége az Apponyi-féle nyelvrendelettel állott kapcsolatban. Az indoklás szerint „az Apponyi-féle rendelet elleni izgatás megtorlása a változott viszonyok között már nem indokolt”⁴⁹ Ennek alapján az elsőfokú bíróságoknál 111, a felsőbb bíróságoknál 37 szociális-, nemzetiségi- és sajtó-izgatási pert szüntettek meg. Intenzív tárgyalásokat kezdtek az erdélyi szászokkal, amelynek eredményeképpen a Szász Néppárt határozatot hozott, mely szerint kizárólag azokat a képviselőjelölteket támogatja, akik hivatalosan is csatlakoztak a Nemzeti Munkapárthoz. A kormánypárt az erőgyűjtésében, a kampány elnyújtásában volt érdekelt, így az uralkodó az országgyűlés feloszlását követően az utolsó törvény által biztosított időpontban, június elejére írta ki a választásokat. Mindazonáltal a Munkapárt közel sem volt biztos a sikerben. A párt vezető köreiből többségre jutott az a vélekedés, hogy akár kétszer-háromszor is kell szavazni, hogy meg tudják szerezni a többséget.⁵⁰

A választások kimenetelének bizonytalanságára utaltak az előzetes kerületi jelölések is. 1910 április 30-ig a 413 kerületben 917 képviselőt jelöltek. 329-et a kormánypárt a szászokkal, 588-at az ellenzék. A jelöltek között 96-an nemzetiségi programot és pártot képviseltek. Egyes jelölés történt 93 kerületben (23 Kossuth párti, 12 Justh párti, 12 szász, 8 pártonkívüli hatvanhetes, és 6 román nemzetiségi), kettős jelölés 167, hármas

---

⁴⁶ Az Újság. 1910. február 15. 5. oldal.

⁴⁷ A párt vezetői közül Wekerle Sándor, Andrássy Gyula, Szivák Imre támogatta a pártfeloszlást, míg Návay Lajos, Issekutz Győző, Szél Kálmán ellene foglaltak állást.

⁴⁸ Egyetértés. 1910. április 5. 3. oldal.

⁴⁹ Egyetértés. 1910. április 10. 2. oldal.

⁵⁰ A Nemzeti Munkapárt választási végrehajtási bizottságában a választások előtt egyértelmű többségben volt az az álláspont, hogy „nem lesz elkerülhető a három választás”. HORÁNSZKY LAJOS: Tisza István és kora. II. kötet 756–759. oldal.

jelölés 98 és négyes jelölés 41 kerületben. A Nemzeti Munkapárt 105 kerületben egyáltalán nem indított jelöltet.⁵¹

Szepes megyében elsőként február 27-én alakult meg a Nemzeti Munkapárt helyi köre Iglón. Elnöke közfelkiáltással a február 20-i választásokat levezénylő dr. Münnich Kálmán iglói bányatanácsos lett. Február 28-án a hivatalos lap közölte, hogy a király Salamon Géza helyére Wieland Arthurt nevezte ki Szepes megyei főispánnak. Ezt követően Lublón, Szepesszombaton, Poprádon, Késmárkon villámgyorsan alakultak meg a kormánypárt helyi tagozatai. A lőcsei alakuló gyűlésen „Szontagh Sándor Szepesváralja ev. lelkésze bejelentette száznál több szepesváraljai választó csatlakozását”.⁵² A Szepes megyei Nemzeti Munkapárt elnöke Csáky Albin fivére, korábban megyei főispán Csáky Vidor lett, alelnökké pedig Münnich Kálmánt választották meg. Március végén megérkeztek az időközi választással kapcsolatos kézzelfogható elismerések. A király dr. Münnich Kálmánt és Falk Henriket a Kassa—Oderbergi Vasút vezérigazgató helyettesét udvari tanácsossá nevezte ki, Ráth Pétert a Kassa—Oderbergi Vasút vezérigazgatóját pedig a Lipót Rend lovagkeresztjével tüntette ki.

Április hónap folyamán a megye kerületeiben megtörténtek a jelölések. Gölnicbányán egyedül Okolicsányi Zsedényi Ede a kerület régi képviselője jelezte indulási szándékát. „A változott politikai viszonyok dacára Okolicsányi Zsedényi Ede orsz. képviselő pozíciója kerületünkben megdönthetetlen... a képviselő ezidő szerint népszerűségének zenithjén áll, amit mindenkinek respektálnia kell, ha nem akarja, hogy szemben találja magát az egész kerülettel... Okolicsányi Zsedényi Ede addig lesz képviselőnk amíg csak akarja.”⁵³ Lőcsén Csáky Albin ajánlatára fiatal unokaöccsét Csáky Gusztávot indította a kormánypárt. A jelöltséget április 3-án a Lőcsétől három kilométerre lévő Csáky-birtok központjában Görgön kínálták fel Csáky Gusztávnak, aki „czikornya és póz nélküli okos beszédben válaszolt. Hangsúlyozta azt a százados köteléket, mely családját a Szepességhez és kivált Lőcséhez fűzi és melyet ő is a legnagyobb mértékben átérez.”⁵⁴ Iglón a Munkapárt „a ragaszkodás spontán megnyilatkozásai közben” természetesen újra Hieronimyt jelölte. Késmárkon a korábban Kossuth párti Burgyán Aladár újraindulása keltett nagyobb hullámokat aki előbb párton kívüli hatvanhetesként, majd munkapárti képviselőként újrjelöltette magát. A Kossuth párt szerint „a pártváltoztatásnak ez a módja a politikai morálba ütökzik, és Burgyán Aladárnak már most ellenjelöltet állítunk”.⁵⁵

Az ólublói kerületben a koalíciós főispán Salamon Géza, paktumos kormánypártiként indult, azaz a Munkapárt részéről nem kapott ellenjelöltet. A szepesszombati kerületben Takács József gánóci földbirtokost jelölték, aki azonnal be is lépett a kormánypártba. A jelölőgyűlésen támadt nézeteltérésből fakadóan azonban nyomban megalakult az ellenpárt,

⁵¹ Egyetértés. 1910. május 1. 6. oldal.

⁵² Szepesi Hírnök. 1910. március 26. 3. oldal.

⁵³ Szepesi Lapok. 1910. február 23. 1. oldal.

⁵⁴ Szepesi Hírnök. 1910. április 6. 2. oldal.

⁵⁵ Az Újság. 1910. április 30. 3. oldal. Ennek ellenére Burgyán Aladár csak a választás előtti utolsó pillanatban kapott ellenjelöltet a párton kívüli gróf Hadik Sándor személyében.

amely Spóner Andor személyében — szintén munkapárti programmal — ellenjelöltet állított.

Lőcsén az ellenzék a néppárti Dömötör Mihály korábbi képviselőt indította, akinek Csákyval szemben is komoly esélyeket adtak. A vármegyében nagy népszerűségnek örvendő, a koalíciós időkben főispáni titkárként tevékenykedő Máriaássy Tiborc Iglón Kossuth párti programmal lépett fel. Ólublón Salamon Gézával szemben, a Néppárt Beszkid Antalt indította.

A jelölések lezárultát követően május elejétől a képviselőjelöltek megkezdték megyei korteskörútjaikat. Beszkid Antal május 5-től a kerület lelkészeinek kíséreteiben járta a falvakat Podolintól Szepesófalúig. Máriaássy Tiborc Szepesolasziban tartotta programbeszédét, ahol Kern Gyula apátplebános (és régi főkortes) szlovákuul, és közkívánatra Ritók János németül szólt az egybegyűltekhöz. Általános gyakorlat volt a Szepességen, hogy a választási gyűlések háromnyelvűek voltak. Máriaássy ifj. Bartsch Gusztávval az elhunyt képviselő fiával május közepén már másodszor járta be a környék fontosabb településeit. Május 8-án, amikor gróf Csáky Gusztáv Lőcsén a városi szálloda nagytermében elmondta programbeszédét a város „egész zászlóerdő és a kerületben a választási mozgalom már erős hullámokat ver”.⁵⁶

Május 10-én a vármegyéhez megérkezett az új képviselőválasztásokat elrendelő miniszteri leirat, május 18-án pedig az összeülő központi választmány meghatározta a kerületi választási és szavazatszedő bizottságok személyi összetételét, és a választás napját Szepes megyében 1910 június 1-re tűzte ki. A kormánypárt számára továbbra is presztizskérdésként kezelt iglói kerületben a választási kampány finisében Hieronimy háromnapos választási körutat bonyolított le. „Reám nézve háromnapos időzésem valóságos ünnep lesz” nyilatkozta a miniszter, aki május 20-án érkezett a kerületbe, „Iglón a pályaudvaron ünnepélyesen fogadták és kíséretével együtt 60 fogaton történt a bevonulás.”⁵⁷ A miniszter meglátogatta a kerület nagyobb iskoláit, gazdasági üzemeit, intézményeit, majd látogatásának harmadik napján népes hallgatóság előtt megtartotta programbeszédét.

Hieronimy látogatásának ellensúlyozásaképpen a koalíció részéről Apponyi Albert kereste fel Iglót, aki viszont „igen hűvös fogadtatásban részesült és kísérete valamint beszédének hallgatósága falusi választókból, azok feleségeikből és gyermekeikből került ki. Az iglói intelligencia teljes távollétével tüntetett.”⁵⁸

Május utolsó két hete az egész megyében a választások jegyében telt el. „...immár zajos az utca, hangos a korszma, szól a nóta és folyik az ital, a zászlók meg szinte gombamódra szaporodnak, hát még a mindenféle riktószíni kortestollak. Ez utóbbiakkal kell lekenyerezni a honpolgárok ama lármás csapatját, akik a legeslegáltalánosabb és legeslegtitikosabb választói jog mellett sem lehetnek szavazó tényezői a honmentésnek, mivelhogy választás után ezen „tisztelet polgártársak” ismét, mit annak előtte éretlen gyerkőcök,

---

⁵⁶ Szepesi Lapok. 1910. május 11. 2. oldal.

⁵⁷ Szepesi Lapok. 1910. május 22. 2. oldal.

⁵⁸ Szepesi Lapok. 1910. május 29. 1. oldal.

lármas inasok és csintalan tanulókká vedlenek át, akikre még a legvérmesebb ellenzéki honatya is füttyül.”⁵⁹

1910 május utolsó hetében a kerületi választási bizottságok határozatot hoztak a helyi választások rendjéről. A lőcsei választási bizottság által elsőként — május 25-én — kihirdetett határozat szerint „Lőcsén a megye székhelyén az első szavazó küldöttség a vármegyeháza nagytermében, a második pedig a városháza tanácstermében kerül elhelyezésre... a Csáky pártiak a vármegye jobboldalán, a Dömötör pártiak az ellenkező oldalon gyülekezhetnek.” A határozat szerint „mindkét pártnak szabadságában áll a neki fenntartott körtéri területen a választók elhelyezhetése végett sátrakat állítani”, viszont „az egyik párt tagjainak a másik párt területére átmenni tilos... a vármegyeháza előtti, korláttal elzárt tér semleges terület, melyen tartózkodni a rendfentartókon kívül egyáltalában senkinek sem szabad, s melyen át a választók a választási helyiséghez és vissza haladnak... az időmeghatározások a városi nagytornyon levő óra a vármegyeháza felé néző számlapja szerint történnek”.⁶⁰ A megyében lévő csendőrörsöket megerősítették, több helyre katonaságot rendeltek ki. Így például Lőcsére és Iglóra két század, Szepesszombatra egy század katonát vezényeltek. A választások előtti utolsó helyzetjelentések szerint Gölnicbányán egyhangú választás volt várható, Késmárkon Hadik Sándor abszolút esélytelenként indult, a többi kerületben viszont egészen nyílt volt a küzdelem.

Lőcsén már a választás előtti napon tömegesen érkeztek a falusi választókat szállító szekerek. Egymás után vonultak fel a zöld-tollas Dömötör-pártiak, és a piros-fehér tollas Csáky-pártiak, a kortesek pedig a párttanyán fogadták és elszállásolták őket. A választás reggelén a lőcseiek kezdték a szavazást, 1/2 12 órakor a Csáky párt vezetett 35 szavazattal (207:172), este 1/2 7 órakor a Dömötör pártnak volt 39 szavazatelőnye (726:687). Ezután a lőcsei Csáky-pártiak még le nem szavazott része hirtelen túlsúlyra juttatta a Csáky pártot és ezt a különbséget a Dömötör párt már nem tudta behozni. A szavazás a lőcsei I. szavazatszedő bizottságnál este 9 óráig a II. bizottságnál 1/2 10 óráig tartott. Végeredményben Csáky Gusztáv 54 szavazattöbbséggel nyerte el a lőcsei mandátumot. „Az eredményt a közönség éljenzéssel fogadta, s erre kijött az erkélyre az újonnan megválasztott képviselő és néhány szóval megköszönte választóinak bizalmát, kifejezést adva azon reményének, hogy a pártok közötti ellentétek mihamar elsimulnak s akkor majd sikerül ellenfeleit is híveivé tenni. Szavait lelkesen megéljenzették, a tömeg pedig néhány perc alatt teljes rendben szétoszlott.”⁶¹

Az iglói kerületben — ahol egyébként a legtöbb összetűzés fordult elő — a választás székhelyének szavazói egymagukban eldöntötték a választást Hieronimy javára, mivel több mint 400 szavazatot biztosítottak régi képviselőjüknek. Végeredményben Hieronimy 266 szavazattal, meggyőző többséggel győzött Iglón. Gölnicbányán Okolicsányi Zsedényi Edét — az utolsó pillanatban még a Függetlenségi párt támogatását is megszerezve — ellenjelölt nélkül, egyhangúlag választották meg. Szepesszombaton a nem hivatalos munkapárti

⁵⁹ Szepesi Hírnök. 1910. május 28. 1. oldal.

⁶⁰ Szepesi Hírnök. 1910. május 28. 4. oldal.

⁶¹ Szepesi Hírnök. 1910. június 4. 1. oldal.

jelölt, Spóner Andor május 31-én, a választás előtti napon főképp „a kerületünkben eddig még soha meg nem zavart felekezeti béke érdekében” a jelöltségről lemondott, s így Szepesszombaton is egyhangú választásokat tartottak, amelynek eredményeképpen Takács Józsefet hirdették ki a választás győztesének.⁶² Késmárkon, ahol gróf Hadik János mindenekelőtt a magurai szlovák és rutén falvak szavazataira számítva lépett fel Burgyán Aladárral szemben, „a mikor már híre járt, hogy a kormánypárt a Magurát biztosította magának, csakhamar megjött a Hadik visszalépéséről szóló hír is”.⁶³ Ólublón még délután 5 órakor is a Salamon párt vezetett 762 szavazattal 728 ellenében, de ezután a Beszkid párti falvak kerültek sorra, így 1/2 12 órakor, amikor a mandátumot átadták Beszkid Antalnak a választási bizottság 109 szavazattöbbséget állapított meg javára.

Szepes vármegyében 1910. június 1-én a történelmi Magyarország utolsó általános országgyűlési képviseléválasztásán Iglón, Lőcsén, Szepesszombaton és Késmárkon a Nemzeti Munkapárt, Ólublón a Katolikus Néppárt jelöltje, Gölnicbányán pedig egy párton kívüli hatvanhetes győzedelmeskedett.

---

⁶² Szepesi Hírnök. 1910. június 4. 2. oldal.

⁶³ Szepesi Hírnök. 1910. június 4. 2. oldal.

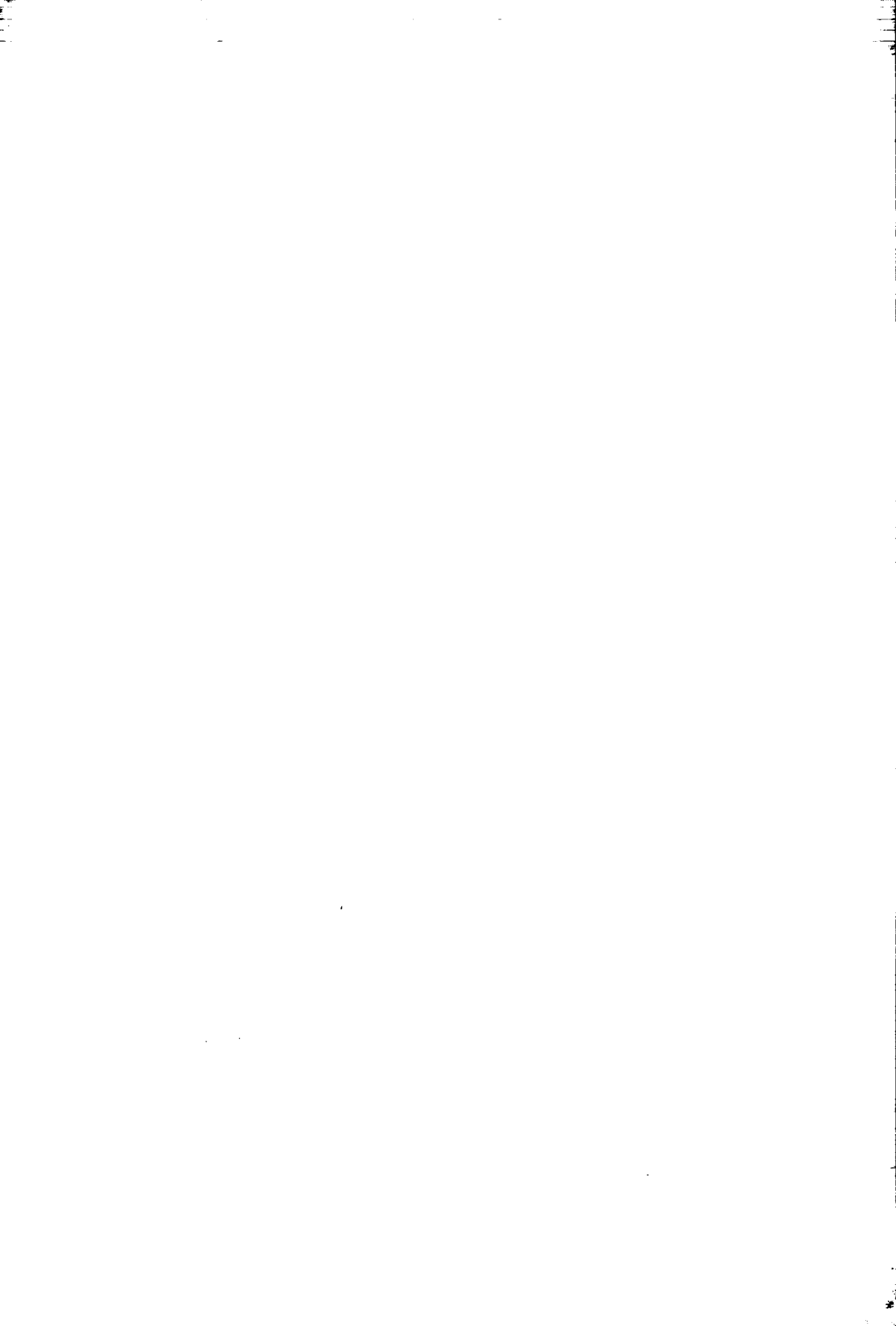
WAHLEN VON PARLAMENTSABGEORDNETEN
IM KOMITAT ZIPS 1910

Im Jahre 1910 haben die letzten Wahlen von Parlamentsabgeordneten im historischen Ungarn stattgefunden. Diese galten als das Schwanenlied des ständisch-illiberal kleinlichen Wahlrechtes, der auf lokalen Interessen beruhenden Institutionen der Wahlen, der grossangelegten Schmausereien, zugleich aber auch der althergebrachten Komitatsverwaltung und in einem gewissen Sinne auch der privilegierten Stellung der ungarischen politischen Elite.

Eine interessante Rolle fiel bei den Wahlen dem Komitat Zips zu. Infolge der eigenartigen geographischen Lage, der kulturellen Traditionen, der Siedlungsstruktur, der Nationalitätenverhältnisse und nicht zuletzt wegen der engen Beziehung zur Politik von Budapest wurden die in der Zips durchgeführten Wahlen immer mit besonderer Aufmerksamkeit verfolgt.

Es ist kein Zufall, dass die die letzte beachtliche Wende in der ungarischen Innenpolitik des angehenden Jahrhunderts durchführende Nationale Arbeitspartei die im Februar 1910 in dem Kreis Neudorf (ung. Iglo) abgehaltenen interimistischen Wahlen zur stimmungsvermessenden Hauptprobe ihrer grossen Wiederkehr benutzte.

Die territoriale Ausformung der Wahlbezirke des Komitates, die Tätigkeit der Wahlausschüsse, die in den Wählerlisten vorgenommenen Korrekturen, die Verteilung der Rollen innerhalb der lokalen Verwaltung, die Hineinfügung der multikulturellen Gegebenheiten der Zips in den Wahlprozess haben markant die Schnittpunktsprobleme des Wahlsystems und der Vertretungsinstitutionen des Ungarns des angehenden Jahrhunderts dargestellt.

NEHÉZ ESZTENDŐK A MAGYARORSZÁGI EVANGÉLIKUS EGYHÁZ TÖRTÉNETÉBEN (1948—1950)

A második világháborút követő néhány évben hazánk lakossága aggodalommal vegyes bizakodással tekintett a jövő felé. Aggodalommal, hiszen a szovjet érdekszférába került országot féltették egy újabb önkényuralmi rendszertől. Ugyanakkor bizakodással, mert reménykedtek a nemzet tapraállásában és a régóta szükséges demokratikus átalakulás lehetőségében. Rövid ideig úgy tűnt, hogy a megszületőben lévő magyar demokrácia valóban életképes. Ám az ismert nemzetközi és hazai események következtében 1949-re Magyarországon kiépült a nyílt sztálinista diktatúra, melynek sötét árnyéka rávetült az 1950-es évekre. A Magyar Dolgozók Pártja tévedhetetlennek kikiáltott vezetősége uralta a gazdaság, a társadalom és a politika minden területét. A szovjet példát szolgálóan másolva hozzáálltak a termelőszövetkezetek erőszakos szervezéséhez és a nehézipar eltűzött fejlesztéséhez. Százazrek estek a törvénytelen ségek áldozatául, miközben Rákosi agyafúrt módon építette ki egyszemélyi hatalmának örögi gépezetét. A gyanúsnak és kártékonynak nyilvánítottak között kiemelt helyen szerepeltek a vallásos hitűkhöz ragaszkodó és azt aktívan gyakorló emberek, méginkább az egyházi szolgálatot teljesítő személyek.

Ilyen körülmények közepette a magyarországi egyházak nehéz és bonyolult helyzetbe kerültek. Nem volt ez alól kivétel az evangélikus egyház sem. Az 1945 utáni anyagi és lelki újjáépítésen eredményesen fáradozó evangélikusság egyre többször találta magát szembe a balratolódo államhatalom által támasztott nehézségekkel. Mind gyakoribbá váltak az evangélikus egyházi szervezeteket és tisztségviselőket érő zaklatások. Ennek ellenére az evangélikusok körében mélyült a vallásosság, a hitébresztő evangélizáció fénykorát élte. A koalíciós időszakban még működhetek az egyházi iskolák és szeretetintézmények, valamint a vallásos szervezetek nagy része. 1946-tól *Új Harangszó* címmel ismét jelent meg evangélikus hetilap. Négyévi szünet után, 1948-ban újraindult az *Evangélikus Élet*. Mellettük a *Lelkipásztor*, az *Evangélikus Theológia*, az *Evangélikus Nevelő*, az *Élő Víz*, a *Missziói Lapok*, a *Vasárnapi Iskolai Vezető* és a *Harangszó Naptár* című kiadványok fémjelenték az evangélikus sajtót.¹ Az egyre jobban a kommuniszták irányítása alá kerülő államhatalom iránt tanúsított magatartást tekintve az evangélikus egyházban három csoport formálódott ki. Egyikbe az evangélikusság jogait akár nyílt összeütközés árán is védelmezni kívánták tartoztak. Ennek az intranzigens csoportnak lett vezéralakja Ordass Lajos, aki 1945 őszétől a leköszönő Raffay Sándor utódként a bányai egyház-

---

¹ Evangélikus Országos Levéltár (továbbiakban: EOL), Kapi Béla hagyatéka 15/2. Túröczy Zoltán 1948-as püspöki jelentése, 15. p.

kerület püspöki tisztét töltötte be.² Az evangélikus egyházzal szemben fellépő erőknél érdekeik képviselőjére az egyházon belül sikerült megnyerniük néhány személyt, akik egyre inkább a kommunista párt akaratának végrehajtói lettek. Közülük Dezséry László, Vető Lajos, Mihályfi Ernő és Reök Iván nevét szükséges kiemelni. Ők voltak a baloldali egyházi irányzat hangadói. Végül a harmadik csoportosulásba azok tartoztak, akik őszintén féltették a magyar evangélikusság jövőjét, de kompromisszumokra törekedve szerették volna biztosítani az egyház továbbélését az új társadalmi viszonyok között. A „harmadik egyházi utat” választó középvonalas áramlatnak Túróczy Zoltán (előbb tiszakerületi, majd Kapi Béla lemondása után dunántúli püspök), valamint Szabó József (1948-tól dunáninneni püspök) tekinthető szellemi vezetőjének.³

Az 1948-as esztendő végzősülően kezdődött az egyházak számára. Rákosi Mátyás a Magyar Kommunista Párt funkcionáriusainak januári értekezletén kijelentette, hogy a klerikális reakcióval az év végéig végezni kell. Ezzel egyértelműen tudtára adta az egyházi vezetőknek, hogy a kiépülő totális rendszer nem tűri el a független vallási közösségek létét. 1948 április elején, az egyre feszültebbé váló helyzetben az evangélikus egyház vezetése tárgyalásokat kezdeményezett az állam képviselőivel az állam és az egyház viszonyának rendezésére. A több hónapi elhúzódó egyeztetés légkörét alapvetően meghatározta, hogy az országgyűlés június 16-án megszavazta a nem állami iskoláknak az állam által való átvételéről szóló törvényt.⁴ Az egyházi iskolák államosításával az evangélikus gyülekezetek a templomaikkal egyenlő fontosságúnak tartott intézményeiket veszítették el, ám az evangélikusság vezetőinek tudomásul kellett venni az egyházat ért újabb igazságtalanságot. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a társadalmat és az evangélikus felekezetet sújtó jogtalanságok ellen a felelős egyházi személyek nem emelték fel szavukat.

E tekintetben Ordass Lajos tanúsította a leghajlíthatatlanabb magatartást. A bányai egyházkerület püspöke bátor és következetes megnyilatkozásaival szálla volt a kommunista befolyása alatt álló államhatalom szemében. Ordass 1948 márciusában értesült arról, hogy az ÁVO figyelteti. Hamarosan sajtóhadjárat indult ellene, majd 1948. augusztus 25-én rövid időre háziőrizetbe vették.⁵ Közölték vele, hogy vagy lemond egyházi tisztségéről vagy börtönbe kerül. Nem engedett a zsarolásnak, ezért szeptember 8-án letartóztatták. A püspököt Radvánszky Alberttel, az evangélikus egyház egyetemes felügyelőjével és

---

² ANDORKA RUDOLF: A Magyarországi Evangélikus Egyház és az evangélikusok helyzete és problémái 1941-től = Valóság, 1994/5. 36–37. p.

³ VBÖREŐS IMRE: A harmadik egyházi út 1948–1950. Széchenyi Nyomda, Bp. 1990. 133–140. p. — Egyes vélemények szerint helytelen harmadik egyházi útról beszélni, hiszen: „Csak két út volt és van: az egyházi út és az állami egyházpolitika útja.” (DÓKA ZOLTÁN, = Keresztyén Igazság, 1991. március, 9. p.) Ezek a vélekedések azonban inkább elvi, teológiai vagy aktuálpolitikai oldalról vizsgálják a kérdést. Szigorú történetírói szempontból viszont kétségtelen, hogy az 1940-es évek végén az államhatalomhoz való viszonyulást nézve három — jól kitapintható — irányzat létezett az evangélikus egyházban. Tanulmányunkban erre a megosztásra utalva szerepel a „harmadik egyházi út” megjelölés.

⁴ BALOGH MARGIT—GERGELY JENŐ: Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992. Kronológia. História — MTA Történettudományi Intézete, Bp. 1993. 269–271. és 279. p.

⁵ ORDASS LAJOS: Önéletrajzi írások. I. köt. Vál. és sajtó alá rend.: SZÉPFALUSI ISTVÁN. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern, 1985. 318–320. p.

Vargha Sándorral, az egyház egyetemes főtitkárával együtt bíróság elé állították. Konceptió perük forgatókönyve mintául szolgált az alig fél évvel később megrendezett Mindszenty-per felépítéséhez. A budapesti uzsorabíróság dollársegély bejelentésének szándékos elmulasztása vádjával kétévi fegyházbüntetésre, ötévi hivatalvesztésre és politikai jogfosztásra, valamint háromezer forint pénzbüntetésre ítélte Ordass. Vargha háromévi fegyházat kapott, Radvánszky ügyét viszont betegsége miatt elkülönítették.⁶ Ordass tudta, hogy bár ártatlan, mindenképpen elítélik. Lelki békéjét azonban nem veszítette el. A bíróság előtt az utolsó szó jogán a következőket mondta: „Az alatt az öt hét alatt, amióta ez az eljárás folyik, bőségesen volt időm magamba nézni és fölvetni magamban azt a kérdést: hol, miképpen vétkeztem, kell-e éreznem valami mulasztást vagy bűn feletti lelkiismeretfurdalást. Sokszor kérdeztem ezt meg imádságban Istentől is. A válasz egész világosan megkaptam, abban a mérhetetlen lelki békességben, amellyel Isten az utolsó öt hét alatt szüntelenül eltöltött.”⁷

Állami részről nem elégedtek meg Ordass elítélésével és Kapi püspök nyugalomba vonulásával. Az evangélikus egyház élén álló vezetők közül mindazok lemondását követelték, akik keményebb ellenállást fejtettek ki az egyház működését korlátozó intézkedésekkel szemben. Az egyre elviselhetetlenebb nyomás hatására lemondott tisztségéről az egyetemes felügyelő és az egyetemes főtitkár, valamint az egyetemes főügyész, az egyetemes világi főjegyző, két egyetemes törvényszéki bíró (egyikük egyházmegyei felügyelő is volt) és három egyházkerületi felügyelő. „Így a régi vezetőségből csupán a dunáninneni és a tiszai egyházkerület püspöke [Szabó József és Túróczy Zoltán — G. Zs.] maradt meg tényleges szolgálatban, az egyetemes egyház pedig teljesen vezető nélkül maradt.”⁸

A fenti események természetesen rányomták bélyegüket az evangélikus egyház és az állam között zajló tárgyalásokra. A mihamarabbi megegyezés irányába hatott az a tény, hogy az evangélikusnál jóval erősebb református egyház és az állam 1948. október 7-én megkötötte egymással az egyezményt. Ezekben a napokban jelent meg az evangélikus egyházon belüli baloldal hangját megszólaltató Dezséry László „Nyílt levele”. Dezséry ebben az általa szükségesnek vélt egyházi reformok programját igyekezett megadni, egyben teológiai alapot kívánt szolgáltatni az új államhatalom és az evangélikus egyház megállapodásához. Reakciónak bélyegezte a régi evangélikus egyházi vezetők nagy részét és a múltban elkövetett vétkekért való őszinte bűnbánatra szólított fel. Feltétlenül szükségesnek tartotta az állammal történő megegyezést és az egyház személyi átalakításának végigvitelét le egészen a gyülekezetek presbitériumainak szintjéig.⁹ A „Nyílt levél” több megállapítása önmagában helyes volt. Azonban Dezsérynél a helytálló felismerések párosultak a sztálinista diktatúra felé mutató átalakulás igenlő elfogadásával. Pedig ekkor már minden józanul gondolkodó ember láthatta, hogy milyen megalázó helyzetbe kényszerítí Rákosiék „népi demokráciája” az egyházakat! Dezséry állásfoglalása a politikai átalakulásról rögtön érthetővé válik, ha tudjuk, hogy 1938 óta ismerkedett a marxista

⁶ ORDASS LAJOS: Id. mű, 335. és 350—351. p.

⁷ ORDASS LAJOS: Az utolsó szó jogán... = Keresztyén Igazság, 1995 ősz, 25. p.

⁸ EOL. Kapi Béla hagyatéka 15/2. Túróczy Zoltán 1948-as püspöki jelentése, 2. p.

⁹ DEZSÉRY LÁSZLÓ: Nyílt levél az evangélikus egyház ügyében. Hungária Rt. Bp. 1948. 3—31. p.

ideológiával, amelynek egyre inkább hatása alá került. 1945 után belépett a Szociáldemokrata Pártba. Egy visszaemlékezésében így írt: „S ebben az időben egyre nyilvánvalóbb lett a kommunisták igaza, akik az újjáépítés hősei voltak ... Apró jelenetek, tapasztalatok vezettek egyre közelebb hozzájuk, akiket a háború utolsó évében ismertem meg...”¹⁰

Az állami nyomás hatására az evangélikus egyház zsinata 1948. december 8-án jóváhagyta a megegyezés szövegét. Túróczy Zoltán rangidős püspök és Mády Zoltán — az egyetemes felügyelő helyettese — december 14-én látta el kézjeggyével az okmányt.¹¹ A Magyar Köztársaság kormánya és a Magyarországi Evangélikus Egyház közötti egyezmény leglényegesebb eleme, hogy a két fél kölcsönösen elismerte egymás törvényes létét. Az állami vezetés ígéretet tett, hogy biztosítja az evangélikusság számára a vallás szabad gyakorlatát, amibe beleértették „az egyház minden, a fennálló jogszabályoknak megfelelő hitbéli tevékenységét”.¹² A magyar kormány megígérte, hogy az evangélikus egyháznak államsegélyt folyósít. Ennek keretében előirányozták a lelkesi kongrua 20 évig történő fizetését, bár ötvenkénti 25 %-os csökkenéssel. Dologi segélyről hasonlóan intézkedtek. Rendkívüli kiadásokra ugyancsak szántak állami támogatást. Az egyházi nyugellátásban részesülők nyugdíjának biztosítását az állam vállalta át. Megállapodtak, hogy az államosított evangélikus iskolák az állam tulajdonába kerülnek, a bennük dolgozó személyzetet pedig állami alkalmazásba veszik. A tanfóknak új munkáltatójuk két évig engedélyezte esetleges kántori szolgálatuk ellátását. Az államosítás a teológiai főiskolán és lelkészképző intézeten kívül nem érintette a diakónus- és diakonisszaképző, valamint a más egyházi munkásokat és a misszionáriusokat nevelő intézményeket. Ugyanakkor az egyezményben már lehetőségként szerepelt a miskolci evangélikus jogakadémia megszüntetése. Nem csökkentette a magyar evangélikusok több száz elvesztett iskolája miatti fájdalmát az, hogy az állami hatóságok engedélyével két budapesti gimnáziumot (fasori fiúgimnázium és Deák téri leánygimnázium) egyelőre megtarthattak. A kormányzervek garanciát vállaltak a kötelező vallásoktatás fenntartására és arra, hogy az evangélikus vallású tanerők áthelyezésénél igyekeznek figyelembe venni bizonyos egyházi szempontokat.

Mindezekért cserébe egyházi részről az új típusú magyar állami berendezkedés elismerésén túl kijelentették: „A magyarországi evangélikus egyház Isten szentírásbeli parancsolatának megfelelően istentiszteleti rendtartásában a jövőben is gondoskodik a Magyar Köztársaságért, az államfőért, a kormányért, az egész magyar nép jólétéért és békeségéért mondandó könyörgésekről, továbbá állami ünnepeken Isten igéjével és az egyház hitvallásával megegyező istentiszteletek tartásáról, egyben kötelezettséget vállal arra, hogy énekeskönyvének új kiadásában ilyen alkalmakkor használható énekek is felvétessenek.”¹³ Az evangélikusok birtokában maradó néhány iskolával kapcsolatban megállapodtak a rájuk vonatkozó egyházi törvénynek az új állami követelmények szellemében történő

¹⁰ DEZSÉRY LÁSZLÓ: Egy képviselő naplójából. Kossuth Kk. Bp. 1962. 10—11. p.

¹¹ FABINY TIBOR: Az evangélikus egyház. In: A magyar protestantizmus 1918—1948. Szerk.: LENDVAI L. FERENC. Kossuth Kk. Bp. 1987. 163. p.

¹² Magyar Közlöny, 1948. december 16. 2. p.

¹³ Magyar Közlöny, 1948. december 16. 3. p.

átalakításáról. Végül az állam és az evangélikus egyház között még fennmaradó függő kérdések tisztázására egy állandó közös bizottságot állítottak fel.

Az egyezmény aláírásának kieroszakolásával a kommunisták érdekeit képviselő államhatalomnak sikerült akaratát érvényesíteni az evangélikus egyházzal szemben. Ugyanis a megegyezéssel az egyház kénytelen volt legitimálni az 1945 óta ellene elkövetett törvénytenségeket. Ráadásul a hatóságoknak negyven éven át ez a dokumentum volt egyik fő hivatkozási alapjuk, amikor az evangélikusságot sújtó intézkedéseiket végrehajtották. Így az evangélikus egyházat olyan helyzetbe kényszerítették, amelyben megőrizte függetlenségének látszatát, a valóságban azonban az állami akaratnak volt kiszolgáltatva. Evangélikus részről a megegyezést a „harmadik egyházi út” követői az állam számára tett kényszerű engedménynek tekintették, amely lehetővé teszi a magyar evangélikusság fennmaradását. Az Ordass Lajos bebörtönzésével jelentősen meggyengült intranzigens egyházi csoport sok szempontból helytelenítette az egyezményt, de aláírása ellen már nem tudott hatékonyan fellépni. Az állami hatóságok egyre nagyobb támogatását élvező egyházi baloldal viszont egyöntetű lelkesedéssel üdvözölte a megállapodás létrejöttét.

Érdekes, hogy a „klerikális reakció” elleni harc újabb eredményéről a *Szabad Nép* — a Magyar Dolgozók Pártja központi napilapja — csupán néhány soros közleményben adott hírt. Ebben Túróczy püspök méltató szavait idézték: „Az egyezmény olyan kiindulópont, amely után a magyar újjáépítésből az egyház is kiveheti a részét.”¹⁴ Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter ezt az alkalmat sem mulasztotta el, hogy fenyegető üzenetet küldjön a még ellenálló egyháziaknak: „A kormány sem teológiai, sem hitbeli kérdésekbe nem kíván beavatkozni — mondotta. — Kemény ellenfelei vagyunk azonban azoknak, akik a vallás ürügyén politikai méregkeverésre törekszenek. Viszont aki velünk együtt építi a dolgozók országát, nyugodtan élhet vallásos hitében.”¹⁵ A kultuszminiszter a politikai méregkeverés kitételét minden bizonnyal elsősorban Mindszenty József bíborosnak címezte. Ne feledjük el, hogy az evangélikus egyház és az állam közötti megegyezésre éppen a magyar katolikus egyház vezetője elleni sajtókampány csúcspontján került sor! A református, az evangélikus és az unitárius felekezetekkel megkötött egyezményekre a későbbiekben mint követendő példára hivatkoztak az ateista hatalom képviselői, amikor a katolikus „egyházi reakciót” ostromozták. Rákosiék a protestáns egyházak vezetőinek kompromisszumkészségét évekig kijátszották a jóval nehezebben legyűrhető katolikus felsőklérus ellen. Sajnálatos tény, hogy az esztergomi érsek elleni támadásokba a protestáns egyházi vezetők szintén bekapcsolódtak. 1949 januárjában például az evangélikus püspökök bélyegezték meg nyilatkozatukban a katolikus főpap magatartását.¹⁶

Az állam és az evangélikus egyház egyezményének aláírása után két nappal iktatták be a dunántúli evangélikus egyházkerület püspöki hivatalába Túróczy Zoltánt. A Kapi Béla lemondása után megüresedett tisztségbe a gyülekezetek egyhangú szavazatával választott püspök a győri evangélikus öregtemplomban elmondott székfoglaló beszédében a megál-

---

¹⁴ Szabad Nép, 1948. december 15. 5. p.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Új Harangzó, 1949. január 30. 2. p.

lapodással elégedetlenkedőket a hatalom és az egyház közötti békét kívánó politika elfogadására szólította fel: „Nem azt kérem, hogy törvényiszteelő módon, mint a jogrend emberei hajtsatok fejet a zsinat döntése s a megpecsételt egyezmény előtt, csak azt kérem: üzzük el ebből a kérdésből most már a bizalmatlanság légkörét... A bizalmatlanság légkörében az állam a legtisztább ígéhirdetésben is duplafenekű mondatokat keres, viszont az egyház is felül minden rémhírnek, s a legegyszerűbb végrehajtási túlbuzgóságból vagy tévedésből oly üldözést következtet ki a fantáziájával, hogy — ha volna rá elég bátorsága — rögtön körülhordozná a véres kardot.”¹⁷

Míg Túróczy megválasztásánál érvényesült a gyülekezetek akarata, addig ez nem mondható el az ő távozásával megüresedett tiszakerületi püspöki tisztség betöltéséről. Ugyanis a tiszai egyházkerület evangélikus lelkészei egyöntetűen Rózse István esperest kívánták jelölni a püspökségre. Azonban állami és pártnyomásra az egyházközségek végül Vető Lajost — addigi diósgyőr-vasgyári lelkészt és hegyaljai esperest — választották az egyházkerület élére. Az evangélikus püspökök választásánál ez volt az első eset, amikor az államhatalom a hívők ellenében saját jelöltjét juttatta ilyen magas egyházi pozícióba.¹⁸ A Nyíregyházán 1948. december 22-én lezajlott püspökavatáson Vető hitet tett az egyezmény, valamint az állammal való békés és harmonikus együttműködés mellett. Fő feladatként az evangélizáció előmozdítását és a protestantizmus haladó hagyományainak ápolását jelölte meg.¹⁹

Az 1949-es év egyházi eseményeinek áttekintése előtt szükséges megemlíteni, hogy ebben az évben hazánkban népszámlálást tartottak. Ennek eredményeként tudjuk, hogy az ország 9 204 799 lakosából 482 152, azaz a teljes népesség 5,2 %-a volt evangélikus.²⁰ Ha ezeket az adatokat összevetjük az 1941-es népszámlálásnak a trianoni országterületre vetített adataival (9 319 992 főből 557 647, azaz 6,0 % volt az evangélikus),²¹ akkor láthatjuk, hogy az evangélikusság részesedése Magyarország összlakosságából nem egészen egy évtized alatt 0,8 %-kal csökkent. A 75 495 fős veszteség a világháború áldozataiból, a német nemzetiségűek kitelepítése során az országot kényszerűen elhagyókból és a cseh-szlovák—magyar lakosságcsere következtében Szlovákiába áttelepülőkből tevődött össze.

A népszámlálás eredménye ismét tudatosította a pártállami vezetésben, hogy az ország lakosságának döntő része ragaszkodik vallásos meggyőződéséhez. Mivel a hívő tömegeket nem lehetett egy csapásra az ateista propaganda hatása alá vonni, legalább azt igyekeztek elérni, hogy az egyházakban minél több rendszerhű vagy éppen a sztálinista hatalom akaratát kiszolgáló vezető legyen. Az evangélikus egyház esetében ugyancsak ez az egyházpolitikai törekvés érvényesült. Ennek újabb lépéseként az állami hatóságok kiereszalták, hogy hosszas huzavona után az evangélikus egyház tudomásul vegye Szimonidesz Lajos protestáns tábori püspökké történt kinevezését. Szimonideszt még az 1920-as

¹⁷ Evangélikus Élet, 1949. január 1. 5. p.

¹⁸ ORDASS LAJOS: Önéletrajzi írások. I. 358. p.

¹⁹ Evangélikus Élet, 1949. január 1. 5. p.

²⁰ Magyarország történeti demográfiaja. Szerk.: KOVACSICS JÓZSEF. Közgazdasági és Jogi Kk. Bp. 1963. 306. p.

²¹ Uo.

évek elején mozdította el lelkészi állásából az evangélikus egyház egyetemes közgyűlése, radikális nézetei és a Tanácsköztársaság idején tanúsított magatartása miatt. Ezután polgári foglalkozást folytatott. 1947-ben a Magyar Kommunista Párt tagja lett. 1948. szeptember 1-jén a református és az evangélikus egyházak hozzájárulása nélkül őt állították a protestáns tábori püspökség élére.²² Ez ellen az egyházi hatóságok tiltakoztak, ám a honvédelmi miniszter nyomására kénytelenek voltak beletörődni, hogy a protestáns tábori püspöki tisztséget arra illetéktelen személy tölti be. Szimonideszt hivatalába egyházi részről Vető Lajos, tiszakerületi evangélikus püspök iktatta be 1949. június 15-én.²³

A Radvánszky Albert kényszerű lemondásával 1948-ban megüresedett egyetemes egyházi és iskolai felügyelői poszt betöltésénél szintén sikerült az államhatalomnak a számára megfelelő jelöltet célba juttatni. Az egyetemes presbitérium Reök Iván főorvost, országgyűlési képviselőt, az Országos Luther Szövetség kommunistákhoz húzó elnökét javasolta erre a tisztségre. A gyülekezetek túlnyomó többségében elérték, hogy a hivatalos jelöltre adják le szavazatukat. 1949. április 7-én a budapesti Deák téri evangélikus templom és a leánygimnázium volt az új egyetemes felügyelő beiktatásának színhelye. Reök Iván beszédében hangsúlyozta, hogy az evangélikus hitvallási iratok alapján állva kívánja formálni a gyülekezetek jövőjét, elhatárolva az egyház hatókörét a világi hatalom működési területétől. Ezt az elképzelését a következőképpen összegezte: „Egyházpolitikai magatartásomnak és ténykedésemnek ez a summája: az egyház szentelje magát Istentől ráruházott feladatainak végzésére és vegye tudomásul, hogy az emberi közösségnek, államnak, társadalomnak Istentől kapott joga és hatalma van szociális, civilizációs és kulturális feladatoknak tetszése szerinti megoldására.”²⁴ Kijelentette, hogy az egyház a kommunizmusban is maradéktalanul tudja teljesíteni hivatását. Reök a tényektől eltérően megállapította, hogy Magyarországon vallásszabadság van, az állami szervek pedig védelmezik és támogatják az egyházi intézményeket. Ugyanakkor minden lehetőséget adottnak látott arra, hogy az evangélikus egyház és az állam barátságos együttműködése megvalósuljon.

A magyar államnak — Reök Iván véleményével ellentétben — nem kifejezetten az evangélikus egyház iránti jóindulatát mutatja, hogy 1949. június 26-án kormányrendelet intézkedett az evangélikusok miskolci jogakadémiájának megszüntetéséről, szeptember 5-én az addigi kötelező hitoktatás helyett fakultatívat vezettek be, egy hét múlva pedig feloszlatták az Országos Evangélikus Tanítóegyesületet.²⁵ Miközben az újabb egyházellenes lépések történtek, az országgyűlés augusztus 18-án elfogadta a Magyar Népköztársaság alkotmányát. Az 1936-os szovjet alkotmányt másoló alaptörvény szembefordult a jogi kultúra vívmányaival és a jogállamisággal. Ünnepelesen deklarálta ugyan az állampolgári jogokat, ám ezek a megvalósítás őszinte szándéka és valódi biztosítékok hiányában a gyakorlatban nem érvényesültek. Ez lett a sorsa az alkotmány 54. paragrafusában szereplő, az állampolgárok lelkiismereti szabadságának biztosításáról szóló, valamint a vallás szabad gyakorlásának jogát tartalmazó részeknek is. Szintén formailag valósult meg

²² BOROVI JÓZSEF: A magyar tábori lelkészet története. Zrínyi Kiadó, Kalocsa, 1992. 284. p.

²³ Új Harangszó, 1949. június 26. 1. p.

²⁴ Evangélikus Élet, 1949. április 16. 3. p.

²⁵ BALOGH—GERGELY: Id. m.f., 286—287. p.

csupán az állam és az egyház szétválasztásának elve, mely ugyanott volt olvasható.²⁶ Hiszen a sztálinista pártállam valójában az eddiginél szorosabb ellenőrzés alatt tartotta a vallási közösségeket, és a legdurvább módon avatkozott be belső ügyeikbe. Így az egyházak autonómiája nem érvényesülhetett!

A kommunista hatalom a szeparáció törvénybeiktatását használta ki a kötelező hitoktatás eltörlésére. Az Elnöki Tanács szeptember 5-én kelt 1949. évi 5. számú törvényerejű rendelete tulajdonképpen logikus következménye volt az egyházak és az állam különválasztásának.²⁷ De a fakultatív vallásoktatás bevezetése párosult az iskolákban történő hittanítás akadályozására, leépítésére, majd teljes megszüntetésére irányuló, egyre nyíltabb törekvésekkel. Az evangélikus egyház az adott helyzetben nem tehetett mást, mint kényszerűen beletörődött a megváltozott körülményekbe, és a szabadon választható iskolai hittanoktatás mellett hangsúlyozta a hitoktatáson kívüli vallásos nevelés és a gyülekezeti ifjúsági munka fontosságát.

Valószínű, hogy evangélikus részről sikerült volna a kötelező vallásoktatást új, hatékony módszerekkel helyettesíteni, ha a pártállam nem avatkozik egyre nagyobb erővel a vallásos emberek magánéletébe. E feltételezésnek alapot ad az a tény, hogy a magyarországi evangélikusság ezekben az években a lelki megújulás időszakát élte. „Egyházunkban ébredés van” — jelentette ki 1949 tavaszán Túróczy püspök.²⁸ Megállapítása teljesen helytálló volt. Ezt bizonyítja, hogy 1947-ben országosan 129 gyülekezeti evangélizációt tartottak, 1948-ban pedig 164-et.²⁹ Ezek az alkalmak tömegeket mozgattak meg, s újították meg hitüket. Nyaranta a gyenesdiási Kapernaum, Klotildliget, Hűvösvölgy, Fót, Répcelak, Szilvásvárad adott helyet a nagy számban rendezett hitébresztő konferenciáknak. Különösen reménykeltő jelensége volt a két világháború közötti evangélikus vallási ébredésben gyökerező mozgalomnak, hogy sok fiatalt érintett meg. A lelkészi kar tagjai közül ugyancsak számosan nyitották meg szívüket Isten előtt, sőt a lelki élet megújulása éppen az ő körükből indult ki. 1949-ben számukra tíz alkalommal rendeztek lelkész-evangélizációt.³⁰ Az evangélikus evangélizáció hetilapja, az *Élő Víz* ezekben az években háromezernél több példányban kelt el. 1947-ben és 1948-ban az evangélikus egyház 25 evangélizációs kiadványt jelentetett meg összesen 149 500 példányban.³¹ 1949 őszén a laikus egyházi munkások képzésére Budapesten, a régi főiskolai Luther Otthon helyiségeiben létrehozták a Luther Márton Intézetet.³² Ezenkívül működött az evangélikus egyház iszákosmentő missziója. Nem hanyagolható el az a hatás sem, amelyet az ébredési mozgalom az igehirdetésre gyakorolt, új utakra vezetve a lelkészeket.

---

²⁶ Törvények és törvényerejű rendeletek 1949. Szikra Nyomda, Bp. 1950. 8. p.

²⁷ Id. mű, 102. p.

²⁸ Új Harangszó, 1949. április 24. 1. p.

²⁹ Új Harangszó, 1949. május 1. 1. p.

³⁰ Új Harangszó, 1949. augusztus 21. 3. p.

³¹ Új Harangszó, 1949. május 1. 1. p.

³² DEZSÉRY LÁSZLÓ: A misszió öt éve. In: FEKETE SÁNDOR—FINTA ISTVÁN—KÁDÁR IMRE [szerk.]: A magyar protestantizmus öt éve 1945—1950. Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, Bp. é. n. 100. p.

Összességében tehát igen komoly bizakodásra adhattak okot az 1949-es esztendőben az ébredés addigi eredményei. Úgy tűnt, hogy az evangélikus egyház belső energiáinak aktivizálásával talán bizonyos fokig ellensúlyozni lehet azokat a veszteségeket, amelyeket az ateista államhatalomtól az evangélikusok elszenvedtek. Ugyanakkor átalakulóban volt az evangélikusság népegyházi helyzete, amely egyházi részről korábban azt a kényelmes állapotot jelentette, hogy az egyháztagok beleszülettek a vallási közösségbe, és addig hivatalosan tagjai maradtak, amíg kilépésüket határozottan ki nem nyilvánították. Miután az 1949-es alkotmány kimondta az állam és az egyházak szétválasztását, a népegyházi forma tarthatatlanná vált. Helyette felvetődött a missziói egyház gondolata, amit Veöreös Imre így fogalmazott meg: „Abban a percben, amikor megtörött a népnek és a keresztységnek hivatalosan jóváhagyott azonosítása, elérkezett egyetlen életlehetőségként a missziói egyház ideje. ... Az egyház mai útja ... csak a misszió útja lehet; ebben az egyszerű értelemben: meghódítani az embereket Jézus Krisztusnak.”³³ Az új helyzetben előtérbe került az egyháztagság kérdése, és elkezdődött az evangélikus hívők egyházi nyilvántartásba vétele.³⁴

Az államhatalom a keresztény vallás visszaszorításának jegyében 1949-ben több egyházi ünnepet törölt a munkaszüneti napok sorából. Erre a sorsra jutott vízkereszt, áldozócsütörtök; 1950-ben pedig húsvéthétfő.³⁵ Ezzel egyidejűleg a pártállam megteremtette saját szocialista ünnepeit.

1949. október 22-én a kormány előírta a közalkalmazottak számára az alkotmányra teendő kötelező esküt. A rendelet az esküre kötelezettek körébe sorolta azokat is, akik ugyan nem a közszolgálatban dolgoztak, de az állam terhére részesültek jövedelemkiegészítésben. Így a rendelkezés a kongruás lelkészekre szintén kiterjedt. Azt, aki az esküt a megállapított időpontig nem tette le, a kiegészítő jövedelemről lemondottnak minősítették.³⁶ Ezzel a formulával a hatóságok olyan eszközt találtak, amely valamennyi felekezet lelkészeit az eskü letételére kényszerítette. Mivel a kongrua megvonása a legtöbb evangélikus lelképásztort nehéz helyzetbe hozta volna, ezért egyházi jóváhagyással eleget tettek az állami rendelkezésnek. Az evangélikus egyház püspökei és egyetemes felügyelője 1950. január 13-án a református egyházi vezetőkkel közösen tettek esküt a Magyar Népköztársaságra és annak alkotmányára.³⁷

Az 1949-es év utolsó jelentős evangélikus egyházi eseménye az volt, hogy a bányai egyházkerület felügyelőjévé Darvas Józsefet választották. Darvas — a népi írók mozgalmanak jelentős alakja — ekkor építésügyi miniszter volt, a beiktatása utáni napokban viszont a kultusztárcát bízták rá. Az 1930-as évektől egyre szorosabb kapcsolatban állt a kommunista mozgalommal, bár később a Nemzeti Parasztpártban töltött be jelentős

³³ VEÖRÖS IMRE: Missziói egyházzá kell válnunk! = Lelkipásztor, 1950. február, 43. p.

³⁴ FÓNYAD PÁL: A magyarországi protestantizmus rövid története 1948—1978. = Integráció Bd. 13/1. Wien, 1979. 116. p.

³⁵ BALOGH—GERGELY: Id. mű, 289. és 290. p.

³⁶ Minisztertanácsi és miniszteri rendeletek 1949. 1. köt. Állami Lapkiadó, Bp. 1950. 490. p.

³⁷ MIRÁK KATALIN [szerk.]: Nem voltam egyedül. Beszélgetések az evangélikus közelműltről. I. köt. MEVISZ kiadása, Bp. 1995. 277. p.

funkciókat. Nem rejtette véka alá ateista meggyőződését, ennek ellenére külső nyomásra ő követte Reök Ivánt a Luther Társaság elnöki posztján. Egyházkerületi felügyelői beiktatására 1950. február 21-én került sor Budapesten, a Deák téri templomban. Az ünnepi szertartáson az egyházkerület börtönben levő püspöke helyett Kemény Lajos püspökhelyettes végezte az igehirdetés szolgálatát. Darvas a közgyűlésen elmondott székfoglaló beszédében élesen bírálta az evangélikus egyház Horthy-korszakbeli magatartását, megállapítva, hogy az 1945 óta eltelt évek alatt ennek maradványait túlnyomórészt sikerült levetkezni. Mint egyházkerületi felügyelő legfontosabb feladatának az evangélikus egyház és a népi demokrácia közötti jó viszony erősítését jelölte meg. Kijelentette, hogy a Magyar Népköztársaság teljes mértékben biztosítja az egyház számára missziói küldetésének teljesítésének lehetőségét. A miniszter a kommunisták sematizáló politikai látásmódjának szellemében állapította meg, hogy az evangélikus egyházon belül is voltak erők, amelyek „a Mindszenty-féle reakciós sérelmi politikához akarták kötni egyházunk hajóját”, s óvott az ilyen magatartástól.³⁸ Darvas szerint az evangélikus egyház politikai állásfoglalásra csak akkor jogosult, ha azzal a pártállamot támogatja: „De ugyanakkor, amikor a politikamentes egyház hívei vagyunk, nem tartjuk ezzel összeegyeztethetetlennek azt, ha egyházunk nemcsak elismeri, de helyesli, sőt a maga eszközeivel segíti is ezt a hatalmas társadalmi átalakulást, amely ma Magyarországon végbemegy.”³⁹ Erről az alapról kiindulva hirdette meg az egyházon belüli további tisztogatásokat, mondván: „... minden egyházszerkezeti fokon, a presbitériumoktól felfelé, a megújulást szolgáló munkásokra van szükség.”⁴⁰ Az egyházi szervezetek folytatódó leépítését pedig takarékosági okokra hivatkozva az egycélú munkák racionális egységesítéseként tüntette fel.

Egyházi részről a népi demokrácia és az evangélikus egyház Darvas által említett „jó viszonyának” elmélyítését igyekeztek előmozdítani azzal is, hogy a még egyházi tulajdonban levő földingatlanokat megvételre ajánlották fel az államnak. Az erről szóló keretmegállapodást 1949. december 31-én írták alá. Az 1945-ös földosztás után az evangélikus egyház birtokát képező földek felajánlását szabályozó szerződés kimondta, hogy az egyházi ingatlanokat 1952. december 31-éig ajánlhatják fel tulajdonosaik az államnak megvételre. A vételár 1949-ben a birtokok minden kataszteri holdjának aranykoronája után 70 forint, 1950-ben 65 forint, 1951–52-ben pedig 60 forint. Az állam a vételárat kamatmentes részletekben 20 év alatt fizeti ki.⁴¹ A földingatlanok felajánlása érzékenyen érintette az egyes gyülekezeteket, ám kénytelek voltak elfogadni az egyházi vezetés indoklását, amely arra hivatkozott, hogy „az evangélikus egyház ezzel a döntésével is hozzá akart járulni a szocializmus építéséhez...”⁴²

1949–50 folyamán egyébként az evangélikus felekezet egyre többször kényszerült a pártállam melletti demonstratív megnyilatkozásokra. Az egyházi sajtóban cikkek köszöntötték a szocialista ünnepeket. Közülük kiemelkedett erőltettségével Sztálin hetvenedik

---

³⁸ Evangélikus Élet, 1950. február 26. 2. p.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Új Harangszó, 1950. február 5. 1. p.

⁴² OTTLYK ERNŐ: Az evangélikus egyház útja a szocializmusban. Egyetemi Nyomda, Bp. 1976. 67. p.

születésnapjának köszöntése, amely a következő sorokkal zárult: „Ma, Sztálin 70. születése napján (sic!) a magyar evangélikus egyház is mint történelemalakító és korformáló államférfira tekint a Szovjetunió vezérére, kinek 70. születése napján az egész világ Moszkvára veti érdeklődő szemét, a világ elnyomott dolgozói pedig az ő nevében reménykednek.”⁴³ Ezenkívül jelentek meg az 1949-es választásokon a kommunisták uralta Függetlenségi Népfront támogatására felszólító írások, népszerűsítették a békekölcson jegyzését és hangsúlyozták az 1950-es tanácsválasztások jelentőségét. Persze ezekben a kérdésekben nem csupán az evangélikus újságírók kényszerültek a sztálinista hatalom által megkövetelt módon nyilatkozni, hanem legtöbbször az egyház vezetése sem tudta kikerülni, hogy ünnepélyes deklarációkat tegyen.

Az evangélikus egyházi baloldal és az állami fórumok közötti együttműködés legalkalmasabb területének végül a békemozgalom bizonyult. A Magyar Értelmiség Nemzeti Bizottsága 1949 március végén felszólította a magyarországi egyházakat, hogy csatlakozzanak a párizsi béke-világkongresszus előkészítéséhez.⁴⁴ A protestáns egyházak vezetői pozitív választ adtak a felhívásra, s 1949 virágvasárnapján a békéért való közös imádságra kérték híveiket. Evangélikus részről az erről szóló pásztorlevél tekinthető a békemozgalom melletti első hivatalos megnyilatkozásnak.⁴⁵ Ettől kezdve az evangélikus egyház képviselői minden jelentősebb békemegmozdulásban részt vettek. Tárgyalt időszakunkra nézve csak a legfontosabbakat említjük meg: Az 1949. április 20-án Párizsban megnyílt első béke-világkongresszuson Vető Lajos, a tiszai egyházkerület püspöke képviselte a Magyarországi Evangélikus Egyházat. Ugyanezen év június közepén az evangélikus püspökök a Budapesten megrendezett békegyűlést támogató felhívást adták ki.⁴⁶ Majd az 1950 novemberében tartott budapesti magyar békekongresszuson az Országos Béketanács tagjává választották Vető Lajos és Dezséry László püspököket.⁴⁷ Az evangélikus egyház tiltakozása az atomfegyver használata és az újabb háborús konfliktusok ellen természetesen nem kifogásolható. Ám arról sem szabad megfeledkezni, hogy a békemozgalmat hazánkban súlyos politikai manipulációk járatták le!

Az evangélikusságra nehezedő egyre elviselhetlenebb nyomással és az egyházi vezetésben befolyásukat növelő baloldali személyekkel szemben az intranzigens irányzat követői gyengülő módon ugyan, de több ízben megpróbálták fellépni. Utolsó komolyabb akciójukra az 1950 tavaszán összehívott rendkívüli egyetemes közgyűlésen került sor. Ennek előzményei közül fontos megemlíteni, hogy Ordass Lajos bebörtönzése után a bányai egyházkerület püspöki tisztségét nem töltötték mással be, hiszen az evangélikus egyház szempontjából a püspök igazságtalan elítélése nem vonta automatikusan maga után egyházi hivatalának megszűnését. Ám a pártállami vezetés az egyházkerület élére saját emberét — az erre a célra már kiszemelt Dezséry Lászlót — akarta juttatni. Ezért Ortutay Gyula kultuszminiszter 1950. január 2-án levélben szólította fel az evangélikus egyház

---

⁴³ Evangélikus Élet, 1949. december 18. 1. p.

⁴⁴ PÁL JÓZSEF: Békepapok. Egyházforum, Bp. 1995. 9. p.

⁴⁵ Békeharcunk. = Lelkipásztor, 1952. április, 134. p.

⁴⁶ OTTLYK: Id. mű, 84. p.

⁴⁷ Evangélikus Élet, 1950. november 12. 2. p.

egyetemes felügyelőjét, hogy az egyházi hatóságok indítsanak fegyelmi eljárást Ordass ellen.⁴⁸ Egyházi körökben a püspök ellen készülő újabb igazságtalanság nem maradt titokban, s hozzájárult ahhoz, hogy az evangélikusság érdekeit következetesen védelmezni kívánók az egyházegyetem rendkívüli közgyűlésén felléptek a baloldali erők végleges tényerése ellen. Az 1950. március 3-án lezajlott egyetemes közgyűlés két legfontosabb feladata az általános tisztújítás és az egyetemes törvényszék, valamint az egyházi különbírórság megválasztása volt. A szavazásban részt vevőkre gyakorolt nyomást szemlélteti, hogy Reök Iván egyetemes felügyelő a jelölőbizottság által előterjesztett listákhoz csak a szavazás megtörténte után engedélyezett hozzászólásokat. Az egyházegyetem tisztségviselőit, az egyetemes presbitérium és az egyetemes számvevőszék tagjait sikerült minden különösebb nehézség nélkül megválasztatni. Ugyanakkor az egyetemes egyházi törvényszékre és az Ordass ügyében is illetékes különbírórságra történő izzó hangulatú szavazásnál a megjelentek kétszer elvetették a beterjesztett javaslatokat.⁴⁹

Az egyházi törvényeket sértő módszerekkel lebonyolított rendkívüli közgyűlés határozatai ellen a plénum 27 tagja fellebbezést nyújtott be. A petíciót aláírók egy részét az egyházi vezetés fenyegetéseivel tiltakozásuk visszavonására kényszerítette. Kende György, Zászkaliczky Pál, Murányi György, Bártfay-Kellő Gusztáv és Dedinszky Gyula lelkészeket pedig felfüggesztették állásukból, mivel nem voltak hajlandók meghátrálni.⁵⁰ Ezzel sikerült leszerelni az intranzigens egyházi csoport utolsó látványos megmozdulását. Most már sor kerülhetett az Ordass püspök elleni fegyelmi eljárásra.

A procedura Ordassra nézve hátrányos eredményének biztosítása érdekében az Államvédelmi Hatóság március végén letartóztatta, majd Kistarcsára internálta Keken András Budapest-Deák téri és Kende György budapest-kelenföldi lelkészeket. Közltek, hogy amennyiben az egyházi bíróság nem marasztalja el a bányai egyházkerület püspökét, akkor őt és a két letartóztatott lelkészt hazaárulás vádjával kivégzik.⁵¹ A durva kényszer hatására az 1950. április 1-jén lefolytatott tárgyaláson a Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem Külön Fegyelmi Bírósága Ordass Lajost a püspöki hivatalából való elmozdításra ítélte. Indoklásként azt hozták fel, hogy Ordass börtönbüntetése következtében a püspökök számára előírt köteleességeket nem tudja teljesíteni, ami egyházi érdekeket sért. Megállapítható azonban, hogy a különbírórság által elkövetett jogszabálysértések miatt az ítélet egyházi szempontból törvénysértő volt. Ehhez járult még az, hogy a bíróság tizenkét tagja közül nyolc üres cédulát adott be a szavazáskor, így csupán négyen szavaztak igennel.⁵²

Az Ordass elleni elmarasztaló ítéletet szabálytalanságok sorával kierőltető Reök Iván — hogy a várható egyházi felzúdulás nagyságát csökkentse — kegyelmi kérvényt nyújtott

⁴⁸ BOLERATZKY LÓRÁND: Az Ordass-per. = Keresztyén Igazság, 1995. ősz, 20. p.

⁴⁹ Evangélikus Élet, 1950. március 12. 1. p.

⁵⁰ D. id. DEDINSZKY GYULA: Adalékok az „Ötvenes évek” az evangélikus egyházban c. témához. = Keresztyén Igazság, 1995. nyár, 35—36. p.

⁵¹ FABINY TAMÁS: Sem magasság, sem mélység... Keken András életregénye. Plantin Kiadó és Nyomda KFT, H. és é. n. 213—223. p.

⁵² TERRAY LÁSZLÓ: Nem tehetett mást. Kner Nyomda, Bp. 1990. 132—133. p.

be a magyar kormányhoz Ordass Lajos és Vargha Sándor érdekében.⁵³ Ordass büntetése utolsó nyolcadának elengedése után 1950. május 30-án szabadult a váci fegyházból. Ekkor már nagyrészt lezajlottak a bányai egyházkerület gyűlekezeteiben az új püspök megválasztásával kapcsolatos közgyűlések. Az egyházközségek többségét sikerült a pártállam jelöltjének, Dezséry László addigi óbudai lelkésznek támogatására rábírni.⁵⁴ 1950. június 27-én, a püspökiktató ünnepségen Darvas József, a bányai egyházkerület felügyelője az államhatalom szemszögéből így értékelte a történeteket: „Őszintén bevallhatjuk, megvallhatjuk, hogy komoly belső tusakodások, viaskodások előzték meg ezt a komoly és döntő fordulatot, amely Dezséry László püspökké való beiktatásával megtörtént a bányai egyházkerületünk életében. Ebben a tusakodásban sok seb esett, de ugyanakkor nyilvánvalóvá lett az is, hogy egyházunk jövője, egyházunk élete szempontjából az az út a helyes, az az út az igaz, amelynek egyik harcosa Dezséry László püspök úr.”⁵⁵

Darvas egy vonatkozásban helyesen elemezte az evangélikus egyházban 1950 nyarára kialakult helyzetet. Hiszen Ordass püspöki tisztétől való törvénytelen megfosztása és Dezséry élrejuttatása valóban „döntő fordulatot” jelentett a magyarországi evangélikusság életében. Ezzel sikerült ugyanis a pártállamnak végleg megtörnie az evangélikus egyházi ellenállást, teljesen térdre kényszerítve az ország egyik igen jelentős felekezetét. Rákosiék ettől kezdve biztosak lehettek abban, hogy kreatúráik révén, akiket az evangélikus egyház számos vezető pozíciójába juttattak, burkolt nyomásgyakorlással, különösebb nehézségek nélkül végrehajthatják akaratukat a Magyarországi Evangélikus Egyházzal szemben. Az 1950-es évek első felének egyháztörténete bizonyítja, hogy a sztálinista diktatúra vezetőinek ebben a várakozásukban nem kellett csalódnuk.

---

⁵³ Evangélikus Élet, 1950. április 15. 1. p.

⁵⁴ Új Harangszó, 1950. június 18. 1. p.

⁵⁵ Evangélikus Élet, 1950. július 2. 1. p.

Zsolt Giczi

SCHWERE JAHRE IN DER GESCHICHTE DER EVANGELISCHEN KIRCHE IN UNGARN (1948—1950)

In der Studie wird die vielleicht schwerste Periode der Geschichte der Evangelischen Kirche des 20. Jahrhunderts in Ungarn behandelt. Zur Wende der Jahre 1940/1950 wurde in Ungarn der Parteistaat ausgebaut, der mit der Autonomie der geistlichen Gemeinschaften aufräumte und mit den rücksichtslosesten Methoden in ihr Leben eingriff. Drei Richtungen haben sich in der evangelischen Kirche gegen den Eingriff durch den Staat entwickelt. Als die führende Persönlichkeit der intransigenten Gruppe, die entschlossen war, die Rechte der Lutheraner selbst im offenen Konflikt zu verteidigen, galt der Bischof des Bányaeer Kirchendistriktes Lajos Ordass. László Dezséry, Lajos Vető, Ernő Mihályfi, Iván Reök und József Darvas haben sich als die tongebenden Führsprecher der Linken der Kirche, die sich zum Dienste der gegen die evangelische Kirche auftretenden Kreise verdingte. Schliesslich zeichnete sich die Richtung ab, die zur Sicherung des Fortbestehens des Lutheranertums bestrebt war, Kompromisse mit der Staatsgewalt einzugehen. Diese Richtung folgte den Direktiven der Bischöfe Zoltán Túróczy und József Szabó.

Die vorliegende Studie stellt sich die Aufgabe, durch die Untersuchung der Ereignis-
sein der evangelischen Kirche in den Monaten zwischen der ungerechten Einkerkung
des Bischofs Ordass im Herbst 1948 und dem Sommer 1950 den Weg darzustellen, den
emtlagschreitend es der stalinistischen Gewalt gelungen war, den Widerstand der lutheran-
ischen Glaubensgemeinschaft zu brechen. Es ist wichtig, diesen Vorgang kennenzulernen,
weil der Parteistaat später durch die neuen Leiter, die unter dem von den staatlichen
Behörden geübten Druck der Kirche vorgesetzt wurden, ohne jede Schwierigkeit seinen
Willen in der Evangelischen Kirche von Ungarn durchzusetzen vermochte.

BELÉNYI GYULA

AZ IPAROSÍTÁSI POLITIKA NÉHÁNY TÁRSADALMI KÖVETKEZMÉNYE AZ 1950-ES ÉVEKBEN

Az 1940-es évek végétől kialakult kelet-közép-európai szocialista rendszerek fő gazdasági célkitűzése a gyors iparosítás volt. Az ipari, s azon belül is elsősorban a nehézipari termelés növelésének módját a korabeli közgazdasági terminológia „extenzív fejlesztés”-nek nevezte, egyebek mellett azért, mert a kitűzött célokat elsősorban az ipar rendelkezésére álló olcsó munkaerő tömegének nagyarányú bővítésével kívánták elérni. A munkaerő-állomány bővítése két fő forrásból táplálkozhatott: a foglalkoztatottak számának emeléséből és a már foglalkoztatottak nagyarányú átrétegzéséből. Az 1950-es és az 1960-as években ez az iparosítási séma minden szovjet befolyás alá került kelet-közép-európai szocialista ország gazdasági stratégiájának központi gondolatává vált, függetlenül az egyes országok gazdasági fejlettségének szintjétől, adottságaitól és tradícióitól. Ennek a nagyfokú hasonlóságnak, mondhatni egyöntetűségnek egyszerű a magyarázata: a II. világháború következményeként a szovjet modell követése vált minden említett ország gazdaságpolitikájának fő előírásává — a Szovjetunió hatalmi céljainak megfelelően. Még a II. világháború alatt jelentette ki Sztálin egy Milovan Đilasszal folytatott beszélgetésben: ez a háború „eltér a múltbéli háborúktól, ha valaki területet foglal el, ezekre a területekre rákényszeríti a saját társadalmi rendszerét. Ahova hadserege eljut, ott a saját rendszerének szerez érvényt.” Azáltal, hogy a második világháború befejezése után néhány évvel a Sztálin által mondottak nyers valósággá váltak, tulajdonképpen az történt, hogy a társadalmi és gazdasági szempontból fejletlenebb, és emellett jelentősen eltérő politikai és kulturális tradíciókkal rendelkező kelet-európai történelmi régió modellje nyomult be a fejlettebb kelet-közép-európai régió országaiba, s ezáltal haladottabb gazdasági és társadalmi struktúrákat kényszerítettek elmaradottabb gazdaság- és társadalomszervezési formákba. Megítélésünk szerint ugyanis a szocialista rendszerek kiépítése csak bizonyos mértékig volt meghatározott a marxista—leninista elmélet előírásai által, egy ponton túl jellemvonásaikat saját, történelmi eredetű determinációk formálták ki. E meghatározottságok pedig meglehetősen elegendőek voltak Európá három történelmi régiójában.

Az iparosítási politika Magyarországon 1948 második felétől indult hódító útjára, s, bár lendülete időnként csökkent vagy éppen megtört, de a következő évtizedek gazdaságpolitikájának végig meghatározó eleme maradt. Az 1948—1975 között megtartott nyolc pártkongresszus mindegyike (még az 1954-es és az 1970-es is) a szocialista gazdaságfejlesztés központi kérdésének minősítette az ipar, azon belül is a nehézipar termelésének gyors növelését. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a hangsúlyokban és a mögöttes szándékokban jelentős különbségek is felfedezhetők e nyolc kongresszus között, ebből a szempontból is. A nehézipar-fejlesztés primátusát az MDP 1951-ben tartott II. kong-

resszusa hirdette messze a legszélsőségesebb módon. Viszont a kezdet kezdetén, 1948 júniusában még olyan iparosítási elképzelést vázoltak fel, amely bizonyos mértékig számolt az ország adottságaival is. Az MDP programnyilatkozatában még határozott utalás történt például a „minőségi ipari munka” fejlesztésére, mint az iparosítási politika kívánatos módjára, arra hivatkozva — s nem alaptalanul —, hogy Magyarországon az iparban foglalkoztatott munkaerő képzettségi szintje viszonylag magas. (Azért nem tartjuk alapatlannak e hivatkozást, mert a mintaképként szolgáló Szovjetunióban 1926-ban, kevéssel az iparosítás megkezdése előtt hivatalos adatok szerint a lakosság 49 %-a volt frástudatlan, ellenben Magyarországon ugyancsak az iparosítás kezdetén, 1949-ben mindössze 3,5 %) Az 1948 júniusi felfogástól eltérően Rákosi az MDP KV 1948. november 27-i ülésén elmondott referátumában — korabeli kifejezést használva — a „sztálini iparosítási terv” szellemének megfelelően már egyértelműen az új munkaerők nagy tömegű alkalmazásában látta az iparosítás sikerének zálogát, s külön utalt arra, hogy faluról tömegesen fognak „új nyers erők” az iparba kerülni. (Nem mellékes az sem, hiszen ez is a „sztálini iparosítási terv” lényegi eleme volt, hogy a hadiipar fejlesztésének meggyorsításáról is ezen az ülésen ejtett először szót Rákosi.) Mint ismeretes, az 1948 novemberi KV ülésen már nyíltan megfogalmazták az ország szovjetizálásának, ezáltal a hazai sajátosságok figyelmen kívül hagyásának politikai szándékát is, amikor azt hangsúlyozták, hogy a szocializmus építésének döntő kérdéseit illetően „nincs külön nemzeti út”. Érdemes megjegyezni, hogy ez a gondolat később sokkal radikálisabb, egyenesen fenyegető formában került a nyilvánosság elé (s persze vált egyben politikai gyakorlattá): Vas Zoltán OT elnök 1951-ben a *Társadalmi Szemlében* publikált egyik cikkében a „tervezgatókodás tudományának” bárminő adaptálási kísérletét, az ő gúnyos szóhasználataival: „magyarizálását” „veszélyesen ellenséges” törekvésnek minősítette. Aligha kell ecsetelnem, milyen következménnyel járt, ha az MDP Politikai Bizottságának egyik tagja, a gazdasági vezetés második embere 1951-ben valakinek a nézeteit „veszélyesen ellenséges”-nek nyilvánította volna.

Az iparosítási politika gyakorlati megvalósítása 1948—1949 fordulóján kezdődött meg. Eszközei között a fentebb említett elveknek megfelelően kitüntetett helyet fogalt el a gyári nagyipar és a bányászat nagy tömegű, olcsó munkaerővel történő ellátása. Az ötéves terv 1949 elején készült variánsa még csak mintegy 350 ezer, decemberi végleges változata (az 1949. évi XXV. törvény) már 480 ezer új ipari foglalkoztatott munkába állítását vette tervbe 1950—1954 között. Végül, a realitásoktól — még a saját maga által teremtett viszonyok realitásaitól is — teljesen elszakadva 1951 elején az MDP vezetése Verne Gyula-i ihletéssel 600—650 ezer főben jelölte meg az iparban és építőiparban 1954. dec. 31-ig munkába állítandó új munkaerők számát. Bármelyik variánsból indulunk is ki, elmondható: ilyen hatalmas tömeg ilyen rövid idő alatt semmiképpen sem volt nyerhető csupán az először munkát vállaló ifjú korosztályokból, különösen azért nem, mert évente tízezrek haláloztak el. Ezért a korábban említett gazdasági elveknek, illetve a szovjet gyakorlatnak megfelelően két alapvető munkaerőforrást vettek számításba az ipari munkaerőtervek készítésénél: 1. A foglalkoztatottak számának és népességben belüli arányának ugrásszerű növelését. Ez elsősorban a felnőtt, de addig nem foglalkoztatott nők gazdasági aktivitásának növelésével volt biztosítható. Ehhez képest, mint utaltunk rá, csak kiegészítő szerepe lehetett annak, hogy az először munkát vállaló fiatal korosztályok száma folyama-

tosan felülmúlta a munkából kikerülő idősekét. 2. A már keresőnek számító (foglalkoztatott, illetve kistulajdonos) népesség nagyarányú foglalkozási átrétegzését. Említettük, hogy Rákosi már 1948 novemberében célzott rá, később pedig sokkal határozottabban megfogalmazták (és a valóságba is minden eszközzel átültették) azt a politikai szándékot, hogy a mezőgazdasági népesség egy része (munkások és kistulajdonosok egyaránt) fordítson hátat a mezőgazdaságnak, és az iparban vállaljon munkát. E két forrás mellett számítottak még az 1947—1948 táján igen nagy számú munkanélküli egy nagyobb részének ipari munkavállalására is. Végül, a gyári nagyipar és a bányászat szempontjából külön munkaerőforrásként vették számításba az iparon belüli munkaerő-átcsoportosítást. Nem tömege, hanem a hatalom szemléletének jellemzése szempontjából fontos megemlítenünk, hogy az 1950-es évek elején munkára, mégpedig a legnehezebb külső, büntetőintézetben kívüli munkára alkalmazták a börtönbüntetésüket töltők egy részét, s tervet készítettek a deklasszált régi értelmiség foglalkoztatására is azzal a szándékkal, hogy csak a legnehezebb testi munkát igénylő munkakörökben helyezkedhessenek el. Külön említést érdemel, hogy a szerzetesrendek feloszlása után az egyházi szolgálatból elbocsátott szerzetesek és apácák foglalkoztatását maga az Országos Tervhivatal tervezte meg. (Egyébként e jobb sorsra érdemes egyháziakat kosár és vesszőfonással foglalkozó kisipari termelőszövetkezetekbe tömörítették.)

Az iparosítási politika, illetve a szolgálatába állított munkaerő-gazdálkodási politika társadalmi és gazdasági következményei rendkívül szerteágazók voltak. E rövid írás keretében természetesen nem kísérelhetünk meg egy teljesszerű áttekintést adni ezekről a következményekről, be kell érniünk azzal, hogy néhányat kiragadunk közülük. Így például szemügyre vesszük, hogy milyen főbb makrószintű változások zajlottak le az 1950-es évek iparosítási politikája hatására a magyar társadalomban. Szólni kívánunk továbbá a munkaerő-gazdálkodás korszerűtlen, több vonatkozásban prekapitalista módszereiről és a bürokratikus irányításról. Végül egy-két képet szeretnénk felvillantani a nagyipari munkásság korabeli élet- és munkakörülményeiről.

Az ipari foglalkoztatottak számának növekedése már a 3 éves terv utolsó évében, 1949-ben felgyorsult, és a terveknek megfelelő növekedési ütemet 1953 nyaráig meg is tartotta. 1953 második félévétől kezdődően viszont lelassult, sőt egyes iparágakban (pl. az építőiparban és a fegyvergyártásban, az ún. közgépiparban) fogyásba csapott át. 1955 tavaszától viszont ismét felgyorsult, hogy azután 1956—1957 fordulóján a növekedés üteme ismét lefékeződjék. Jól látható tehát, hogy az ipari munkások társadalmi csoportjának létszáma (és egyébként helyzete is) az egész évtizedben a politikai változások szerint ingadozott, növekedési folyamata erősen politikaérzékeny volt.

1940—1960 között az ipari keresők száma 536 ezerrel, az építőiparral együtt számítva 734 ezerrel növekedett, ami páratlanul nagyarányú emelkedés volt. E 11 esztendősi perióduson belül 1949 eleje és 1953 nyara között nőtt szédítő sebességgel (414 ezerrel) az ipari keresők száma, egy rendkívül nagy hatalmú állam szándékának megfelelően. A növekedés számszerű adataiból ugyanakkor az is jól látható, hogy az 1949—1951 között készült ötéves munkaerőtervek egyikét sem sikerült teljesíteni, sőt még megközelíteni sem.

Az iparon belül a legnagyobb munkaerő-nyereséget az állami nagyipar könyvelhette el, míg a kisipari dolgozók (munkások és kistulajdonosok) száma néhány év alatt a töredékére

zsgorodott: 1948—1954 között 190 ezerről kevesebb mint 5 ezerre zuhant a kisipari munkások száma, tehát hírmondók is alig maradtak, de megdöbbentő mértékű (75 %-os!) a kisiparosok számának csökkenése is. A csökkenés, s az általa okozott gazdasági és társadalmi károk egyértelműen a kisiparral szemben 1949-től egyre ellenségesebb központi hatalom számlájára írhatók: minimumra csökkentették e szektor nyersanyag- és energiaellátását, később pedig tömegesen vonták vissza a működési engedélyeket. A kistulajdonosok deklasszálásának 1948 után kibontakozó drámája történelmi tudatunkban inkább a paraszttársadalomhoz kötődik, s kevésbé a kisiparosokhoz, nyilván azért, mert utóbbiak sokkal kisebb réteget alkottak. Az idézett adatokból azonban látható: a kisipar és a kisiparosság összezsugorodása gyorsabban ment végbe, mint a parasztságé!

Az egyes iparágakat tekintve kezdetben az építőiparban és a gépgyártásban nőtt a leggyorsabban a foglalkoztatottak száma, annak megfelelően, hogy a beruházási javak túlnyomó részét is ide juttatták. 1953 júniusa után viszont éppen ebben a két iparágban volt a legtöbb elbocsátás: az építőipar paraszti eredetű segédmunkásait százezres nagyságrendben eresztették szélnek, a gépiparon belül pedig a hadiipar (a „középgépipar”) munkásait, miként említettük is. Ezzel szemben már a hároméves terv kezdetén, a kis- és közepes méretű élelmiszeripari üzemek tömeges bezárása nyomán megfigyelhető az élelmiszeripari dolgozók tömeges elbocsátása. (Igen sajtóságos, hogy 20. századi korszakváltásaink mindegyike azzal kezdődött, hogy a nemzetközileg talán legversenyképesebb iparág, az élelmiszeripar nehéz helyzetbe került...)

Az eredeti elképzeléseknek megfelelően az ipari foglalkoztatottak számának növekedése a legszorosabb összefüggésben állt a gazdasági aktivitás hatalmas arányú emelkedésével: a magyar gazdaság egésze 1960-ban 685 ezer fővel több embert foglalkoztatott, mint 1949-ben. E közel 700 ezres nyereség túlnyomó részben a nők munkába állásának köszönhető: kerekén félmillióval több lány és asszony folytatott kereső tevékenységet 1960-ban, mint 1949-ben. Ezt tudva nem meglepő, hogy az ipari keresőkön belüli arányuk is 23-ról 33 %-ra emelkedett. A nők gazdasági aktivitásában bekövetkezett fordulat kétarcú jelenség. Az önálló jövedelem (kereset) természetesen nagyobb szabadságot biztosíthatott, s csökkenthette például a háztartástól való egzisztenciális függőséget. Mégis a felnőtt, s különösen a házasságban élő nők jó része nem ilyen vonzó tényezők hatására, hanem kényszerből, a család megélhetéséhez szükséges második fizetés biztosítása céljából vállalt munkát. Gondoljuk meg, milyen nagy terheket viselt az a 8 osztályt végzett asszony, aki ipari munkásként ledolgozott legalább napi 8 órát (általában többet!), s utána a háztartási munka és a gyermeknevelés és -gondozás terheinek nagy részét is cipelnie kellett. Az egyoldalú iparfejlesztési politika ugyanis teljesen elhanyagolta a háztartási gépek és a készételek gyártását, mint ahogy bölcsődei, óvodai és napközi otthoni férőhelyet sem létesítettek kellő számban.

A nők gazdasági aktivitásának növekedése mellett az ipari munkásság belépési mobilitásának másik fő forrását a mezőgazdasági népesség képezte. Tekintve, hogy történelmi irodalmunk a parasztság helyzetét, beleértve a mezőgazdaság elhagyásának indítékait, igen részletesen feltárta, e kérdésről csak röviden kívánok szólni.

1949-ben Magyarország társadalmának még a fele, 1970-ben viszont már csak a negyede élt a mezőgazdaságból. A csökkenés különösen 1948—1953 és 1959—1964 között

volt szédítő sebességű. A kilépési mobilitás felgyorsulása mögött paraszti rétegenként eltérő indítékok húzódtak meg. A földosztás után is föld nélkül maradt agrárproletárokat 1946—1948 között súlyos munkanélküliség sújtotta. Amikor 1949 táján növekedni kezdett az ipar és az építőipari segédmunkás-kereslete, az elemi megélhetési gondokkal terhelt agrárproletárok örömmel vették ezt, hiszen ott állandó alkalmazást remélhettek és kaptak is.

Teljesen eltérőek voltak a földtulajdonnal rendelkező parasztság milliós tömegeinek érdekei és törekvései. Bár gyermekeiket szívesen engedték el ipari tanulónak (s az ipari munkásság számszerű növekedésének az ilyen intergenerációs mobilitás lett volna a legkívánatosabb módja), ők maguk természetesen nem az ipar vonzerejének növekedése, hanem a mezőgazdasági termelés ellehetetlenülése és az erőszakos tsz-szervezés miatt fordítottak hátat a mezőgazdaságnak. Nemcsak a kíméletlen eszközökkel deklasszált gazdagparasztok mentek teljesen tönkre, hanem a kisparasztok elszegényedése is általános volt 1948—1953 között. Mindent elmond, hogy a 1950-es években egy külön országos vállalat, az Árverési Csarnok N.V. foglalkozott a parasztoktól adó- és beszolgáltatási hátralék miatt elkobzott ingóságok elárverezésével. Nem csoda hát, hogy e taszító tényezők hatására főleg 1951—1953 között kisparasztok százezrei hagytak fel a földműveléssel, s próbálkoztak ipari munkavállalással.

Az 1950-es évtized nagyarányú gazdasági és társadalmi változásai, beleértve az iparosítást, az MDP kezdeményezésére indultak meg és irányítása alatt zajlottak. A munkaerőmozgás szabályozására ekkor kialakított munkaerő-gazdálkodási politika a maga nagyon bonyolult, bürokratikus eszközeivel elsősorban az iparosítási célokat volt hivatott szolgálni. E politika lényegéhez tartozott a sok évtizede működő munkaerőpiaci folyamatok visszaszorítása, leépítése, például a bér szabályozó szerepének csökkentése és adminisztratív eszközökkel történő helyettesítése. (Az egyik ilyen adminisztratív eszköz a szocialista munkaverseny volt.) Ez oda vezetett, hogy a munkaerőmozgás szabályozására gazdaságon kívüli kényszert, e jellegzetesen prekapitalista módszert alkalmaztak.

Első lépésként országosan kötelezővé tették a munkaközvetítés útján történő munkavállalást, magát a közvetítést pedig kivették a szakszervezetek kezéből, és kizárólagos állami jogosultsággá változtatták. Nem sokkal később minden munkavállaló, illetve vállalat számára kötelezővé tették a munkakönyv használatát, a munkavállalók feletti központi ellenőrzés és nyilvántartás kiterjesztését téve lehetővé. 1951-től pedig már egyenesen a büntetőjog eszközeit kezdték alkalmazni azokkal szemben, akik vállalatuk engedélye nélkül mentek át más munkahelyre, korabeli szóhasználattal: „önkényesen” kiléptek. Nem-gazdasági eszközt alkalmaztak a munkaerőtoborzás során is, hiszen abban a helyi tanácsoknak is aktívan részt kellett venniük. Ez a folyamat végül olyan (papíron maradt) terv kidolgozásához vezetett, amely az ország teljes férfilakosságát katonai behívó segítségével kívánta elosztani a munkahelyek között. Ezek az intézkedések párosultak azzal, hogy a szigorú pártirányítás alá került szakszervezetek 1949-től kezdve semminő érdekvédelmi feladatot nem láttak el. (Egyes budapesti nagyvállalatok munkásai körében bukkant fel olykor a három 8-as és a sztrájkjog követelése.) Végül a munkahelyi fegyelmzés végső eszköze a diktatórikus hatalom elnyomó apparátusa volt. Az üzemek vezetői például még 1953 őszén sem mertek az új politika szellemében cselekedni — tudhatjuk meg egy legfelső szinten készített elemzésből —, „mert még mindig félnek az ÁVH-tól, a letartóztatásoktól...”

Befejezésül néhány gondolat a nagyipari munkások jövedelmi viszonyairól, fogyasztásáról, valamint élet- és munkakörülményeiről, egy az MDP felső vezetése által 1953 őszén készült tényfeltáró jelentés alapján. Ez a jelentés, amely sok év után először foglalkozott a nagyipari munkásság helyzetével, megdöbbentő képet tár elénk. A nagyipari munkásság mintegy negyedrésze súlyos szegénységben, mondhatni nyomorban élt. 1953-ban 70 ezer nagyipari dolgozó fizetése havi 600 Ft alatt volt, de az ennél jobban keresők helyzetét is nehezítette az alapvető fogyasztási cikkek hiánya. Lakás csak nagyon kevés épült, a toborzott munkások egy része éjszaka a fővárosi terek padjain aludt. (A toborzottakat ráadásul munkatársaik is bizalmatlanul fogadták: „paraszt”-nak, „indián”-nak nevezték őket.) Az üzemi balesetek száma évi 20–25 ezer között mozgott, ezek közül több száz halálos volt. Mindez kiáltó ellentétben állt a rendszer önmeghatározásával, mely szerint „a szocializmus uralkodó osztálya a munkásosztály”, és inkább arra ad magyarázatot, hogyan bontakozott ki 1956. október 23-án délután Budapest utcáin, terein néhány óra lefogása alatt újkori történelmünk legnagyobb tömegtüntetése.

Gyula Belényi

EINIGE GESELLSCHAFTLICHE KONSEQUENZEN DER INDUSTRIALISIERUNGSPOLITIK IN DEN 1950er JAHREN

Wie auch in anderen Ländern von Ost-Mitteleuropa hat man nach 1945 auch in Ungarn die „sozialistische Industrialisierung“ zum Hauptziel der Wirtschaftspolitik gesetzt. Die rapide Erhöhung der Zahl der Fabrikarbeiter galt als eines der wichtigsten Mittel zur Entwicklung der Industrie. Diese dem demsowjetischen Vorbild nacheifernde Industrialisierung hat bereits in der Periode 1949—1956 extreme Formen angenommen. Im Jahre 1951 z.B. hatten sich die Leiter der Wirtschaft das irrealer Vorhaben zum Ziel gesetzt, 600—650.000 neue Arbeiter in den nachfolgenden 5 Jahren in der Industrie und in der Bauindustrie zu beschäftigen. Man hatte vor, diese riesige Masse an neuen Arbeitskräften der landwirtschaftlichen Bevölkerung ferner dem Kreis der noch nicht beschäftigten volljährigen Frauen zu entnehmen. Für die Fabrikindustrie hat man auch die in der Kleinindustrie Beschäftigten als eine Quelle der Arbeitskräfte in Betracht gezogen.

Zur Befriedigung des Bedarfs der Industrie an Arbeitskräften hat sich die Staatsgewalt vor allem der wirtschaftlichen — und weiteren anderen — Pressionsmittel bedient: Es wurden z.B. der landwirtschaftlichen Produktion und dem Kleingewerbe grobe Schranken gesetzt, durch die absichtliche Kürzung der Familieneinkommen wurden die Frauen zur Arbeitnahme gezwungen, und auch der Arbeitsmarkt wurde durch behördliche Mittel beeinflusst.

Für die Gesamtheit der Arbeiter der Großindustrie und besonders für ihre neue Gruppe waren äußerst schlechte Lebens- und Arbeitsbedingungen in den 1950er Jahren charakteristisch.

TARTALOM

AZ 1956-OS MAGYAR FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC 40. ÉVFORDULÓJÁRA	3
SOÓS KATALIN: 1956 és az osztrák politikai pártok	5
TANULMÁNYOK MAGYARORSZÁG LEGÚJABBKORI TÖRTÉNETÉBŐL	25
MARIANUCZ LÁSZLÓ: Az agrárszocialista törekvések társadalmi indítékai Szentesen	27
SZABÓ PÁL CSABA: Országgyűlési képviselõválasztások Szepes megyében 1910-ben	49
GICZI ZSOLT: Nehéz esztendõk a Magyarországi Evangélikus Egyház történetében (1948—1950)	71
BELÉNYI GYULA: Az iparosítási politika néhány társadalmi következménye az 1950-es években	85

INHALT

ZUR 40. JAHRESWENDE DER UNGARISCHEN REVOLUTION UND DES FREIHETITSKAMPFES VON 1956	3
KATALIN SOÓS: 1956 und die politischen Parteien Österreichs	5
STUDIEN ZUR NEUESTEN ZEITGESCHICHTE VON UNGARN	25
LÁSZLÓ MARIANUCZ: Gesellschaftliche Beweggründe der agrarsozialistischen Bestrebungen in Szentesen	27
PÁL CSABA SZABÓ: Wahlen von Parlamentsabgeordneten im Komitat Zips 1910	49
ZSOLT GICZI: Schwere Jahre in der Geschichte der Evangelischen Kirche in Ungarn (1948—1950)	71
GYULA BELÉNYI: Einige gesellschaftliche Konsequenzen der Industrialisierungspolitik in den 1950er Jahren	85